

ของสตรีเพศภายหลังการแต่งงานหรือเมื่อล่วงเข้าสู่วัยกลางคนแล้ว² เมื่อสยามต้องเผชิญกับสถานะสมัยใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับลัทธิจักรวรรดินิยมในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เรือนร่างที่ไร้การปกปิดของชาวสยามในสายตาของชาวตะวันตกกลับเป็นสิ่งที่แสดงถึงความไร้อารยะ³ ชาวยุโรปตั้งข้อรังเกียจต่อสิ่งนี้มาก⁴ ด้วยเหตุนี้ท่ามกลางสถานะสมัยใหม่เครื่องแต่งกายจึงเป็นมากกว่าสิ่งจำเป็นพื้นฐานสำหรับห่อหุ้มเนื้อหนังมังสา เพราะเครื่องแต่งกายเป็นเสมือนสิ่งที่แสดงถึงความเป็นชนที่ถึงพร้อมด้วยความศิวิไลซ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงตอบสนองต่อความเป็นศิวิไลซ์นี้ด้วยการออกประกาศเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมให้ข้าราชการสวมเสื้อเข้าเฝ้า ทรงให้เหตุผลว่า “คนที่ไม่ได้สวมเสื้อเหมือนเปลือยกาย ร่างกายเป็นเกลื่อนกลาดก็ดีหรือเห้งือออกมาก็ดี โสโครกนักประเทศอื่นที่เป็นประเทศใหญ่ๆ เขาก็สวมเสื้อหมดทุกภาษา ก็ประเทศสยามนี้เป็นประเทศใหญ่ รัฐบาลธรรมเนียมมากอยู่แล้ว ไม่ควรจะถือเอาอย่างโบราณที่เป็นชาวป่ามาก่อน ขอท่านทั้งหลายจงสวมเสื้อเข้ามาในที่เฝ้าทุกคน”⁵ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงธรรมเนียมการแต่งกายขนานใหญ่ทั้งการแต่งกายของชายและหญิง โดยราชสำนักเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงเริ่มตั้งแต่ปรับปรุงเครื่องแต่งกายมหาดเล็ก ข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน และเปลี่ยนแปลงการไว้ทรงผม เหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงสืบเนื่องมาจากการเสด็จประพาสสิงคโปร์และชวาในปี พ.ศ. 2413 และอินเดียในปี พ.ศ. 2415 การเข้ามาของห้างตัดเสื้อฝรั่งพร้อมกับความแพร่หลายของเสื้อผ้าและกางเกงอย่างตะวันตก ตลอดจนธรรมเนียมการต้อนรับและเข้าสมาคมกับชาวตะวันตก ผลของการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายนอกจากจะนำไปสู่ความศิวิไลซ์แล้วยังทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างรูปลักษณ์ของชายและหญิงอย่างชัดเจนซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของโลกสมัยใหม่

แนวคิดของโลกสมัยใหม่ที่เริ่มมีการแบ่งอะไรราย ออกเป็นสัดส่วนและให้มีหน้าที่เฉพาะเจาะจงโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ยึดโยงอยู่กับกรอบคิดเรื่องเวลาและพื้นที่ เวลาที่เป็นกลางวัน

² ลาลูแบร์ ตั้งข้อสังเกตว่าชาวสยามไม่ค่อยจะได้หุ้มห่อร่างกายให้มีมิดชิดนัก แต่ชาวสยามก็ยังมีความละอายและตะจิตตะขวงใจในการเปลือยกายเป็นอย่างยิ่ง อย่างน้อยที่สุดชาวสยามก็ละอายแก่ใจหากจะต้องเปลือยกายในเวลานอน ดู ชิมอน เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2548), หน้า 87-96.

³ กำเนิดการใส่เสื้อผ้าของพวกคริสเตียนเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ เพราะเพศเป็นสถานะซึ่งเกิดจากร่างกายที่มนุษย์ควบคุมไม่ได้ และเป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ต้องใส่เสื้อฝามากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความจำเป็นหรือปัจจัยพื้นฐาน เสื้อผ้าจึงเป็นอุปกรณ์สำหรับปกปิดเพศหรือความชั่วร้าย ดู ธนา วงศ์ญาณฉาว, “Intermission,” ใน ใต้เตียงนักดนตรี เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊ก, 2554), หน้า 104-105.

⁴ มัง-บัพติสต์ ปาลแก้วซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, หน้า 140.

⁵ เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล ที่ 4, หน้า 6.

กับกลางคืนและพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะในสถานะสมัยใหม่ทำให้วิถีชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ เปลี่ยนแปลงไปอย่างสัมพันธ์กับการแต่งกายในชีวิตประจำวัน การแบ่งเครื่องแต่งกายออกเป็นชุดสำหรับใส่กลางวันและชุดสำหรับใส่กลางคืนจึงเกิดขึ้นพร้อมกับชุดสำหรับใส่อยู่บ้านและใส่นอกบ้านและชุดที่ใส่ทำกิจกรรมต่างๆ เป็นการเฉพาะ รวมถึงลักษณะการแต่งหน้าที่เหมาะสมกับช่วงเวลาต่างๆ ของวัน อันที่จริงแนวคิดเรื่องการแบ่งชุดเครื่องแต่งกายอาจไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมไทยเสียทั้งหมด เพราะพื้นที่ตามคติไทยได้กำหนดให้ผู้คน โดยเฉพาะผู้หญิงมีชุดเครื่องแต่งกายแยกต่างหากระหว่างชุดที่สวมใส่สำหรับพื้นที่ส่วนตัวในบ้านเรือนและพื้นที่สาธารณะนอกบ้าน คนไทยจึงแต่งกายตามพื้นที่ ในขณะที่ฝรั่งแต่งกายตามเวลา⁶ การแบ่งชุดเครื่องแต่งกายตามเวลาจึงเป็นแนวคิดใหม่ในสังคมไทยที่ได้รับมาจากตะวันตก ในโลกตะวันตกแนวคิดนี้เกิดขึ้นในสมัยโรแมนติกเมื่อประมาณทศวรรษที่ 1820-1850 ชุดเครื่องแต่งกายในนิยายสารพัดชั้นในขณะนั้นมักจะเรียกชื่อกันตามเวลาหรือตามกิจกรรมที่เจตนาให้นำไปใช้ เช่น ชุดเช้า ชุดกลางวัน ชุดอาหารเย็น ชุดราตรี หรือชุดเดินรา⁷ ชุดเครื่องแต่งกายที่สัมพันธ์กับเวลาและพื้นที่ของชีวิตยามค่ำคืนได้แก่ ชุดสำหรับใส่อยู่บ้านเวลากลางคืนหรือชุดนอนและชุดสำหรับใส่นอกบ้านเวลากลางคืน

5.1.1 ว่าด้วยชุดเครื่องแต่งกายสำหรับใส่อยู่บ้านเวลากลางคืน

ชุดสำหรับใส่อยู่บ้านเวลากลางคืนหรือชุดนอน แน่นนอนว่าการมีชุดนอนเพื่อสวมใส่ในเวลานอนนั้นเป็นเรื่องใหม่เมื่อเทียบกับสังคมสยามสมัยจารีต กล่าวคือ ก่อนหน้านั้นชุดสำหรับใส่นอนตอนกลางคืนนั้นเป็นเพียงการผลัดผ้าถุงใหม่เท่านั้น⁸ หรือไม่ก็นอนในชุดที่สวมใส่เมื่อตอนกลางวัน ตามที่ นิโกลาส์ แชรเวส (Nicolas Gervaise) นักเดินทางชาวฝรั่งเศส บันทึกไว้ว่า “เขาเข้านอนกันทั้งเครื่องแต่งตัวในเวลากลางวันนั่นเอง นอกจากว่ากลัวผ้าถุงจะขาดเร็วเท่านั้นจึงจะผลัดเอาที่ปอนๆ ราคาถูกใช้แต่งนอนแทน”⁹ ถึงแม้เข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ชุดนอนก็คงไม่ต่างจากสมัยอยุธยามากนัก เนื่องจากคนกรุงเทพฯ ยังไม่รู้จักการสวมใส่ชุดนอนหรือชุดอื่นใดเป็นพิเศษขณะทีนอนตอนกลางคืน พวกเขาจะนอนไปทั้งชุดที่ได้สวมใส่มาแล้วตลอดทั้งวันและจะเปลี่ยนเสื้อผ้าชุด

⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “พื้นที่ในคติไทย,” ใน ผ้าขาวม้า, ผ้าจีน, กางเกงใน และ ฯลฯ: ว่าด้วยประเพณี ความเปลี่ยนแปลง และเรื่องสรรพสาระ, หน้า 130-149.

⁷ พรสนอง วงศ์สิงห์ทอง, ประวัติศาสตร์ศิลปะเครื่องแต่งกาย (กรุงเทพฯ: อินฟอรมีเดีย อินเตอร์เนชันแนล, 2547), หน้า 445-472.

⁸ ชิมอน เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุ ลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม, หน้า 95.

⁹ นิโกลาส์ แชรเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม: ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, แปลจาก Histoire Naturelle et Politique du Royaume de Siam โดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2550), หน้า 105.

ใหม่ก็ต่อเมื่อถึงเวลาเช้า¹⁰ ดังนั้น ในทศวรรษที่ 2420 คนกรุงเทพฯ จึงยังไม่มีชุดนอน ยังคงนอนในชุดเดียวกับชุดที่ใส่ในตอนกลางวัน และยังเป็นเพียงการผลัดเปลี่ยนผ้าห่มให้เป็นผืนเก่าเท่านั้น และผ้าห่มมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องนุ่งห่มประจำชาติ คนกรุงเทพฯ สามารถนำผ้าห่มมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้หลายอย่าง และยังคงมอดูคล่องแคล่วในยามที่พวกเขาสวมใส่ สะดวกต่อการเคลื่อนไหว และทำให้รู้สึกสบายในอากาศร้อน¹¹ คนชั้นสูงจะนุ่งผ้าห่มที่ทอด้วยไหม ส่วนสามัญชนจะใช้ผ้าห่มที่ทอจากฝ้าย¹² หากเป็นผู้ชายโดยปกติก็มักจะนุ่งผ้าและไม่สวมเสื้อเวลาอยู่บ้าน เพราะต้องเผชิญกับอากาศที่ร้อนตอนกลางวัน ส่วนผู้หญิงก็นุ่งผ้าลายหรือผ้าพื้น โจงกระเบนแล้วห่มผ้าแถบ หรือต่อมาเมื่อเริ่มนิยมใส่เสื้อก็อาจสวมเสื้อชั้นในคอกระเช้า¹³

สำหรับชุดนอนซึ่งประกอบด้วยเสื้อกับกางเกงเข้าชุดกันคงจะเข้ามาในสมัยหลังทศวรรษที่ 2460 เมื่อผู้หญิงเริ่มสวมกางเกงและในสมัยนั้นก็ต้องเป็นกางเกงแพรงคู่กับเสื้อแพร ดังตัวอย่างชุดนอนของ พัชรี ตัวเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายเรื่อง สามชาย กล่าวคือ “หญิงสาวอยู่ในเครื่องแต่งกายสำหรับใส่นอน กางเกงแพรสีน้ำเงินอ่อน โคนขาเล็กปลายบานและขาวกรอมเท้า เสื้อผ้าลินินสีขาว ปีกแบบเอมบรอยเดอริเป็นลายโป่ง ร้อยริบบิ้นสีเดียวกับกางเกง”¹⁴ ตัวละครหญิงของ ดอกไม้สด ที่อยู่ในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางส่วนใหญ่มักจะสวมชุดนอนที่มีเสื้อกับกางเกงเข้าชุด เช่น ชุดนอนของขนิษฐาและศัลยา ในเรื่อง *นี่แหละโลก*¹⁵ จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าในทศวรรษที่ 2460-2480 ชุดนอนแบบนี้ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มชนที่มีฐานะทางสังคม ในขณะที่สามัญชนหรือคนที่ขาดแคลนทรัพย์ก็คงสวมเสื้อตัวเก่าคู่กับชิ้นตัวเก่าที่สุด เช่นที่ สุดใจในเรื่อง *ผู้ดี* สวมใส่¹⁶ ส่วนชุดนอนหรืออาจรวมถึงชุดใส่อยู่บ้านปกติในยามค่ำคืนของผู้ชายส่วนใหญ่ในทศวรรษที่ 2460-2480 นิยมนุ่งกางเกงแพรสวมเสื้อคอกลมสีขาว¹⁷ ซึ่งบางคราวก็อาจสวมเสื้อกล้ามหรือไม่สวมเสื้อเพราะอากาศ

¹⁰ มัลคอล์ม สมิธ, *ราชสำนักสยามในทศวรรษของหมอมสมิธ*, หน้า 98.

¹¹ เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ, *ห้าปีในสยาม*, หน้า 44. และ John Gordon Drummond Campbell, *Siam in the Twentieth Century: Being the Experiences and Impressions of a British Official*, pp. 137-141.

¹² อีวาน เดอ เซก, *การเสด็จพระราชดำเนินของมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*, หน้า 160-161.

¹³ ขวัญแก้ว วัชรโรทัย, บรรณาธิการ, “บันทึกความทรงจำ 72 ปีที่ผ่านมาของคุณหญิงอนุภักษ์ฯ โดยหม่อมเจ้าอัปภัศรภา เทวกุล,” ใน *บันทึกความทรงจำของพระยาอนุภักษ์ราชมณเฑียร (ก๊าด วัชรโรทัย)*, หน้า 175.

¹⁴ ดอกไม้สด, *สามชาย* (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2541), หน้า 302.

¹⁵ ดอกไม้สด, *นี่แหละโลก*, หน้า 638.

¹⁶ ดอกไม้สด, *ผู้ดี*, หน้า 84.

¹⁷ สงวน อึ้งคง, “การแต่งกายของคนไทยแบบฝรั่ง,” ใน *สิ่งแรกในเมืองไทย*, เล่ม 3, หน้า 731. และ สุวิชา, *วันวารที่ผ่านมา: เรื่องของชีวิตที่ลิขิตโดยการเมือง*, หน้า 93.

ร้อน ดังเช่นชุดนอนของ ทวิช ในเรื่อง *นี่แหละโลก* ที่สวมกางเกงแพรยาวสีเทาแก่และเสื้อชั้นใน แพรขาว¹⁸

พัฒนาการของชุดนอนหรือชุดสำหรับใส่อยู่บ้านในเวลากลางคืนดังกล่าวมีข้อจำกัดในด้าน ปริมาณของหลักฐาน แต่ก็พออนุมานได้ว่าพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงชุดนอนของคน กรุงเทพฯ สัมพันธ์กับสถานะสมัยใหม่ที่สิ่งของเครื่องใช้เริ่มมีอิทธิพลในชีวิตประจำวันของผู้คน ด้วยการบริโภคทางวัตถุ แม้ว่าจะเป็นเพียงชุดนอนหรือชุดใส่อยู่บ้านในยามค่ำคืนก็สะท้อนให้เห็น ถึงความแตกต่างทางสถานะของชนชั้นในกรุงเทพฯ ได้เป็นอย่างดี

5.1.2 ว่าด้วยชุดเครื่องแต่งกายสำหรับใส่นอกบ้านเวลากลางคืน

ชุดเครื่องแต่งกายสำหรับใส่นอกบ้านเวลากลางคืนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ไม่ว่าจะเป็นชุด ออกงานสังคมหรือชุดสำหรับใส่เที่ยวเตร่ตามแหล่งเรียมย์ก็เริ่มปรากฏลักษณะแบบใหม่ตามสมัย นิยมที่ดูหรูหรามากขึ้น เพราะก่อนหน้านี้การออกงานตามเทศกาลต่างๆ ในสมัยจารีตยังไม่มี เครื่องแต่งกายที่หรูหราฟุ้งเฟ้อมากนัก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะในกรุงเทพฯ ยังไม่มีโรงละครหรือแม้แต่ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนของเมืองที่ให้ประชาชนได้ออกไปสนุกสนานและแต่งกาย อวดกัน¹⁹ ชาวต่างชาติหลายคนจึงมองว่าร้านตัดหรือจำหน่ายเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและค่าตัดเสื้อผ้า ของชาวสยามแทบจะไม่มี ความจำเป็น²⁰ ในสมัยรัชกาลที่ 4 นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2403 ชาวสยาม โดยเฉพาะผู้ที่มีฐานะร่ำรวยเริ่มมีความนิยมที่จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่หรูหราสีฉูดฉาดสำหรับใส่ใน งานเทศกาลต่างๆ ทั้งตอนสายหรือตอนดึกมากขึ้น ซึ่งจะตัดด้วยผ้าไหม ผ้าซาติน และกำมะหยี่ที่ส่ง ตรงมาจากประเทศจีน และบางส่วนก็ได้รับอิทธิพลมาจากเครื่องแต่งกายของชาวยุโรป²¹

อิทธิพลจากเครื่องแต่งกายของชาวยุโรปต่อชุดสำหรับใส่นอกบ้านเวลากลางคืนคือการเริ่ม มีชุดเวลาเย็นหรือชุดราตรีที่เรียกกันว่าชุดอีฟนิ่งเดรสหรือ “ชุดอีเวนิงเดรส” (evening dress) ดังกรณี

¹⁸ ดอกไม้สด, *นี่แหละโลก*, หน้า 763.

¹⁹ เฟรเดอริก อาร์เธอร์ นีล, *ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในทัศนะของชาวต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2383-2384*, หน้า 158.

²⁰ จอห์น ครอว์ฟอร์ด, *เอกสารของครอว์ฟอร์ด*, แปลจาก *Crawford Papers* โดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (พระนคร: กรมศิลปากร, 2515), หน้า 128.; เฟรเดอริก อาร์เธอร์ นีล, *ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในทัศนะของ ชาวต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2383-2384*, หน้า 158. และ แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิลล์, *สยามริมฝั่งเจ้าพระยา*, หน้า 43.

²¹ ดี. อี. มัลลิสก์, “ประเทศสยาม: ข้อสังเกตทั่วไปในเรื่องผลผลิต โดยเฉพาะเรื่องสินค้าเข้าและ สินค้าออก รวมทั้งแนวทางดำเนินธุรกิจการค้ากับชาวสยาม,” ใน *ศิลปากร, กรม, รวมเรื่องแปลหนังสือและ เอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 3*, หน้า 102-103. และ แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิลล์, *สยามริมฝั่งเจ้าพระยา*, หน้า 43.

รัชกาลที่ 5 ทรงใส่ชุดอีฟนิ่งเดรสในเวลาเลี้ยงโต๊ะต่างๆ²² จนถึงทศวรรษที่ 2420 ก็มีการระบุลักษณะของชุดอีฟนิ่งเดรสว่า

“เครื่องอีเวนิงเดรสนั้นคือ นุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินแก่ๆ สีดำ เสื้อก็เปิดหน้าอก แลเสื้อชั้นนอกมีหางแขวงแขวสั๊กหลายสีด้า กับเสื้อเชิดชั้นในผ้าลิเนินขาว คอเสื้อขาว ผ้าผูกคอแพรขาว ถุงเท้าแพรฤาสักหลายก้ามะหลิดด้าสีน้ำเงินแก่ รองเท้าหนังด้ามน์อย่างชูหรือคอดชู ถ้าไปในการรำทำควรต้องสวมถุงมือหนังสีขาวฤาสีนวดด้วย ส่วนเสื้อก็กั้นนั้นจะใช้สีขาวแทนด้าก็ได้”²³

ลักษณะชุดอีฟนิ่งเดรสดังกล่าวนี้เป็นลักษณะชุดผู้ชายที่แสดงให้เห็นว่ามีการนุ่งผ้าม่วงแทนผ้าม่วงแบบเก่าอย่างผ้าสมปัก มีการสวมเสื้อกั๊กและเสื้อเชิต สวมถุงเท้าและรองเท้าย่างตะวันตก และใช้แต่งไปในการเดินรำ การสายัณห์ส โมสร และการคฤหส โมสร ซึ่งถือเป็นงานที่หรูหราและมีรูปแบบค่อนข้างเป็นทางการ แต่หากไปที่ขวยเตรยามค้ำคิน โดยปกติแล้วอาจแต่งกายแตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคม กล่าวคือ ผู้ชายที่มีฐานะส่วนใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 จะนุ่งผ้าสีใส่เสื้อกระบอกแพรเลียน หวีผมใส่น้ำมันแปล้ ดิดยาแก้ปวดหัวทั้งสองขมับตามธรรมเนียมหมุ่มๆ สมัยนั้น²⁴ ส่วนผู้ชายสามัญชนทั่วไปนุ่งผ้าพื้น ใส่เสื้อสีขาว สวมหมวก และถือไม้เท้า²⁵

สำหรับชุดเครื่องแต่งกายของผู้หญิงในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 สำหรับออกงานซึ่งก็คงรวมถึงงานเลี้ยงรื่นเริงในเวลากลางคืนด้วยได้เปลี่ยนจากนุ่งจีบห่มแพรสไบเฉียงมาเป็นนุ่งโจงและสวมเสื้อแขนกระบอกยาวชายเสื้อเพียงสะบันเวยแล้วห่มแพรสไบเฉียงบานอกเสื้อพร้อมสวมถุงเท้ากับรองเท้าบู๊ต จนถึงทศวรรษที่ 2420 จึงนิยมสวมเสื้อแบบตะวันตกที่ประดับลูกไม้ซึ่งห้างแรมเข้ามาและเสื้อแบบวิกตอเรียนแขนพองหรือที่เรียกกันว่าเสื้อแขนขาหมูแฮม (leg of mutton) ตัวเสื้อประดับประดาด้วยผ้าลูกไม้หรือติดโบว์เล็กๆ ทั้งตัว เสื้อพอดิตัว คอเสื้อตั้งสูง และมีการสะพายแพรติดเข็มกลัดอย่างเสื้อสตรีตะวันตกแทนการห่มสไบ ส่วนผ้านุ่งโจงกระเบนที่นิยมเป็นผ้ายกดอก

²² หนังสือ Court ข้าราชการ เจ้านาย 11 พระองค์ทรงช่วยกันแต่ง, หน้า 363.

²³ “จริยวัตรฝรั่ง,” ใน วชิรญาณวิเศษ เล่ม 9 แผ่น 42: 497.

²⁴ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน, เล่ม 1, หน้า 3.

การดิดยาแก้ปวดหัวที่ขมับตามธรรมเนียมของหมุ่มๆ สมัยนั้น คือ ดิดผ้าขาวชิ้นเล็กๆ ไม่เกินตารางเซนติเมตร ที่ทำขี้ผึ้งผสมกับปูนหรือน้ำมันร้อนๆ ทำนองยาแก้ปวดศีรษะ แล้วยังมียามทำด้วยผิวมะกรูดผสมกับตะไคร้หั่นเป็นฝอย หอมหัวเล็กโรยพิมเสนผสมกันกับห่อผ้าขาวบางเล็กๆ ผูกกับปลายไม้ขนาดไม้ก้านรูป แล้วก็ทัดยามไว้กับหู ดู อัมพร หาญนภา, “ที่เรียกกันว่า ‘จิ้งเหลน,’” ใน ประกายพริก, หน้า 30.

²⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล ร.5 น. 8.1/133 ดันคำให้การย้ายพินเรื่องลักทรัพย์ และการบาญชีทำคำให้การ 6 ฉบับ ลงวันที่ 24 กรกฎาคม ร.ศ. 116. อังใน จิรวัดณ์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475,” หน้า 185.

สำหรับออกงาน²⁶ ดังที่ จอห์น กอร์ดอน รัมมอนด์ แคมป์เบลล์ (John Gordon Drummond Campbell) ข้าราชการชาวตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 บันทึกไว้ว่า “ผู้หญิงชั้นสูงยังคงนุ่งผ้าถุง สวมเสื้อตะวันตกตัดเย็บด้วยผ้าไหม ผ้ามัสลินหรือซาติน ตกแต่งด้วยลูกไม้ อีกทั้งกระดุมและเข็มขัดราคาแพง”²⁷ ลักษณะการแต่งกายเช่นนี้อาจมีอยู่ในกลุ่มสตรีราชสำนักก่อนที่จะแพร่หลายมาสู่สตรีสามัญ เพราะในขณะนั้นสตรีสามัญส่วนใหญ่ยังคงนุ่งผ้าห่มสไบเวลาออกไปเที่ยวตามงานเทศกาลต่างๆ อย่างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่อาจหลีกเลี่ยงที่จะนุ่งผ้าถุงหรือผ้าซิ่นที่มีลายเป็นดอกดวงสีต่างๆ เพราะถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิงหากินหรือผู้หญิงเจ้าชู้ โดยเฉพาะในหมู่ผู้หญิงที่เป็นภริยาคนจีนถือเรื่องนี้กันนักเพราะเกรงว่าเงินสามีจะรั้งเกียจ²⁸

การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายนอกบ้านยามค่ำคืนให้เป็นแบบสมัยใหม่ในทศวรรษที่ 2420-2450 จึงเริ่มต้นจากกลุ่มชนชั้นนำในราชสำนักก่อนตามพระราชานิยมที่ทรงคำนึงถึงควมศิวิไลซ์ของสังคม จนกระทั่งทศวรรษที่ 2460-2480 แฟชั่นเครื่องแต่งกายไม่ได้ถูกนำเข้าและส่งออกจากราชสำนักสู่สามัญชนเท่านั้น หากรูปแบบการแต่งกายยามค่ำคืนยังสามารถเผยแพร่เข้าสู่ชีวิตประจำวันของคนกรุงเทพฯ ได้จากหลากหลายทิศทาง อาทิ จากกลุ่มนักเรียนนอกที่เรียนจบกลับมารับราชการได้นำเอาชุดทักซิโด้อย่างสากลเข้ามาเผยแพร่จนทำให้เกิดความนิยมเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475²⁹ ความแพร่หลายของบรรดาหนังสือพิมพ์และนิตยสาร โดยเฉพาะนิตยสารสตรีที่เสนอความเห็นและโฆษณาเกี่ยวกับชุดเครื่องแต่งกายและลักษณะการแต่งกายตามสมัยนิยมของชายและหญิง รวมถึงภาพยนตร์ต่างประเทศที่เข้ามาฉายในกรุงเทพฯ ทำให้เกิดการแต่งตัวเลียนแบบดาราดาราภาพยนตร์ที่ตนชื่นชอบ นอกไปจากนี้การทวีจำนวนของสถานที่ท่องเที่ยวยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ทั้งโรงละคร โรงภาพยนตร์ โรงเดินรำ ฯลฯ เพื่อเป็นพื้นที่ให้ชายหนุ่มและหญิงสาวได้แต่งกายประกวดประชันกันดึงดูดความสนใจจากเพศตรงข้ามและที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเรื่องเวลาและพื้นที่ของผู้หญิงที่ไม่ได้จำกัดว่าผู้หญิงที่ดีจะต้องเก็บตัวอยู่ในบ้านและไม่ควรออกมาพ่นพ้านในยามค่ำคืน แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับจากชนชั้นสูงและชนชั้นกลางตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 ขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

²⁶ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 58-61. และ เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 80-81.

²⁷ John Gordon Drummond Campbell, *Siam in the Twentieth Century: Being the Experiences and Impressions of a British Official*, p. 52.

²⁸ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 73. และ เสฐียรโกเศศ, *ฟื้นความหลัง เล่ม 1*, หน้า 142-143.

²⁹ สุวิชา, *วันวารที่ผ่านมา: เรื่องของชีวิตที่ลิขิตโดยการเมือง*, หน้า 93.

รัชกาลที่ 6 ทรงออกบทความเรื่อง “ความหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี” ในปี พ.ศ. 2461 เพื่อสนับสนุนแนวคิดการเข้าสมาคมของผู้หญิงและการออกงานต่างๆ ในที่สาธารณะ การออกงานสมาคมจึงนำความสนุกสนานมาสู่ผู้หญิงที่ต้องตัดเสื้อใส่และได้ออกไปเดินดูแบบเสื้อผ้าตามร้านต่างๆ แล้วตัดตามนั้น³⁰

ความสนุกสนานในการเตรียมเครื่องแต่งกายสำหรับใส่ออกงานยามค่ำคืนของผู้หญิงมีอยู่ให้เห็นโดยทั่วไปในกลุ่มชนชั้นนำ เช่น หม่อมเจ้าฤดีวรวรรณ วรวรรณ ทรงพิถีพิถันในการเลือกเสื้อผ้าสำหรับใส่ไปขึ้นที่บุรณิทรศการในงานฤดูหนาว³¹ หรือ เดิมศรี เปลิเนสวี ที่เจ้าคุณพ่อบริษัทไหมสีสดๆ มาให้ตัดผ้าชิ้นและเสื้อเข้าชุด รวมถึงถุงน่องรองเท้า³² และแม้แต่ตัวละครในนวนิยายร่วมสมัยก็สะท้อนความรู้สึกและค่านิยมของผู้หญิงต่อความตื่นเต้นในการเตรียมเครื่องแต่งกายออกงานยามค่ำคืน ไม่ว่าจะเป็น ประไพ ในเรื่อง สีแผ่นดิน ที่เมื่อไปงานปาร์ตี้ครั้งใดก็ต้องโกลาหลซื้อผ้าตัดเสื้อใหม่ทุกครั้งไป³³ หรือบรรดาลูกสาวของ คุณหญิงลมน ในเรื่อง นีแผละโลก ที่ตื่นเต้นกับการเตรียมเครื่องแต่งกายไปงานสมาคมที่ สโรช เป็นหนึ่งในคณะกรรมการจัดงานจนทำให้

...จินตนาหมดความเศร้าหมองเพลินอยู่กับความคิดที่จะพาตัวของ
 หล่อนไปปรากฏท่ามกลางหมู่คนนับร้อยในเครื่องแต่งกายที่หล่อนเชื่อแล้วว่าจะ
 เสริมความงามของหล่อนให้เด่นขึ้นเหนือความงามของหญิงทั้งหลาย ขนิษฐา
 ลืมตาฝืนถึงสีหน้าแววตาและคำพูดของสโรช ในเมื่อเขาจะให้เห็นหล่อนใน
 เครื่องแต่งกายที่หล่อนเลือกแล้วเลือกอีกเพื่อจะให้ถูกใจเขา เลขาอึมเิบใจที่จะ
 ได้ควงคู่กับคู่หมั้นของหล่อนในงานใหญ่และหรูเป็นคราวแรก แม้แต่ศัลยาก็
 ปรีภยกับยุพอายุหลายวันในการเลือกแบบเสื้อราตรีและเลือกสีแพรที่จะเหมาะ
 กับผิวเนื้อของหล่อน...³⁴

ความสนุกสนานในการเตรียมเครื่องแต่งกายของผู้ชายอาจมีไม่มากเมื่อเทียบกับผู้หญิง แต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 การแต่งกายตามพระราชนิยามก็สร้างความสนุกสนานให้บรรดาข้าราชการสำนักชายหนุ่มอยู่ไม่น้อย ดังกรณีที่ แม่พลอย สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงในตัว คุณเปรม ว่า “คุณเปรมซื้อผ้าม่วงผ้าพื้นต่างๆ สีเป็นจำนวนมากมาย และตัดเสื้อที่ใช้ผ้าราคาสูงเป็นจำนวนมาก จะไปไหนก็

³⁰ ปาริชาติ คู่มรักษา, เรียบเรียง, ชีวิต 4 แผ่นดิน คุณหญิงเพลิน เทพหัสดิน ณ อยุธยา, หน้า 38.

³¹ รุท อัดัมส์ ไนท์, บันทึกท่านหญิง-ม.จ. หญิงฤดีวรวรรณ, หน้า 164.

³² สัมภาษณ์ เดิมศรี เปลิเนสวี 8 มกราคม 2543. อ้างใน เพชรสุภา ทศนพันธ์, “แนวความคิดเรื่อง “การเข้าสมาคม” และผลกระทบต่อสตรีไทย พ.ศ. 2461-2475,” หน้า 118.

³³ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สีแผ่นดิน, เล่ม 2, หน้า 716.

³⁴ ดอกไม้สด, นีแผละโลก, หน้า 612-613.

แต่งตัวอย่างประณีตบรรจง เหมือนกับว่าจะไปประกวดประชันกับใคร”³⁵ ในทศวรรษที่ 2460-2480 ชุดเครื่องแต่งกายนอกบ้านของผู้ชายมีอยู่สามแบบ กล่าวคือ ถ้าไปทำงานก็แต่งชุดสากลสีขาวหรือสีอ่อนๆ เช่น สีไข่ไก่ สีทราย หรือสีเทาอ่อน รองเท้ามีเชือกผูก แต่ถ้าออกไปเที่ยว เช่น ไปดูละคร ดูภาพยนตร์ หรือไปหย่อนใจในสถานเริงรมย์ ก็มักแต่งกายแบบลำลองด้วยการนุ่งกางเกงแพรสีต่างๆ สวมเสื้อนอกคอเปิดกระดุม 5 เม็ด และรองเท้าแบบคัทชู ซึ่งมักจะไม่มีสวมนุ่งเท้า และหากไปงานพิธี เช่น งานสมรสหรืองานฉลองวันเกิดของบุคคลที่มีฐานะในสังคมก็เลือกแต่งกายชุดสากลแบบไปทำงาน หรือนุ่งผ้าม่วงสวมเสื้อนอกแพรกระดุม 5 เม็ด คอปิด ตามรสนิยมและความเหมาะสม ดังตัวอย่างของ พล พัทธการณ และนิกร การุณวงศ์ ในหสนิยายชุด สามเกลอ พล นิกร กิมหงวน ที่ไปงานฉลองอายุของ เจ้าคุณศรีวิศาลสุนทรในเครื่องแต่งกายแบบไทยคือ นุ่งผ้าม่วงสีนวลอ่อน นุ่งเท้าดำรองเท้าดำ เสื้อชั้นนอกแพรชวตั้ง เรือนผมหวีเรียบเป็นมันระยับ³⁶ เมื่อเว้นชุดเครื่องแต่งกายนอกบ้านสำหรับใส่ไปทำงานแล้วจะเห็นได้ว่าชุดเครื่องแต่งกายยามค่ำคืนของผู้ชายมีสองแบบที่แบ่งตามลักษณะของกิจกรรมที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

หากเป็นงานราตรีสโมสรหรืองานเลี้ยงต้อนรับแขกเมืองที่เป็นทางการแล้วชุดสูทสากลหรือชุดทักซิโด้ถือเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีไว้ ดังที่รัชกาลที่ 6 ทรงฉลองพระองค์แบบสากลด้วยกางเกงขาขาวสีน้ำเงินเรียบๆ ธรรมดาประดับด้วยแถบทองกับเสื้อราตรีสั้นแค่อว (mess jacket) คือเสื้อนอกตัวสั้นที่เป็นผ้าลินินสีขาวผ่าหน้าเปิดให้เห็นเสื้อกั๊กในตัวหลวมเมื่อเสด็จฯ ไปงานเลี้ยงต้อนรับแขกเมือง³⁷ และฉลองพระองค์ด้วยชุดออฟนิ่งเครสที่เป็นเสื้อสูทมีชายเสื้อยาวทางด้านหลังขณะเสด็จฯ งานฤดูหนาว³⁸ แต่สำหรับใครที่พอใจจะนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนสวมรองเท้าดำผูกเชือกและใส่ถุงเท้าสีขาวในคราวที่ต้องไปงานพิธีก็ได้เช่นกัน เช่นที่ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงแต่งชุดนี้เวลาเสด็จไปงานทุกครั้งแม้ในสมัยหลังๆ เรื่อยมาตลอดพระชนม์ชีพ³⁹ หรือตัวละครในนวนิยายอย่างหลวงประเสริฐ ในเรื่อง ศัตรูของเจ้าหล่อน นุ่งผ้าม่วงสีเขียวแก่และสวมเสื้อแพรสีนวล⁴⁰ และหม่อมเจ้าสิทธิเดชหรือท่านชายน้อย ใน สีแผ่นดิน ที่นุ่งผ้าม่วงหางกระรอกสี

³⁵ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สีแผ่นดิน, เล่ม 2, หน้า 415-416.

³⁶ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, วิวัฒนาการสังคมไทยกับหสนิยายชุด พล นิกร กิมหงวน ของ ป. อินทรปาลิต, หน้า 171.

³⁷ อีวาน เคอ เซก, การเสด็จพระราชดำเนินของมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 156.

³⁸ นรุตม์ (เรียบเรียง), หลากบทชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 6 (ฉบับปรับปรุง) (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกพิมพ์, 2551), หน้า 24.

³⁹ สุวิชา, วันवारที่ผ่านมา: เรื่องของชีวิตที่ลิขิตโดยการเมือง, หน้า 77.

⁴⁰ ดอกไม้สด, ศัตรูของเจ้าหล่อน, หน้า 150.

ตะกั่วตัด สวมถุงเท้า รองเท้า และเสื้อนอกขาวคอปิด กระดุมห้าเม็ด ไปงานเลี้ยงวันเกิดของประไพ⁴¹ ต่างจากชายหนุ่มอื่นๆ ที่แต่งกายแบบสากล อย่างไรก็ตามก็ติดชุดสุทศาสกทที่ใส่เข้ากับกางเกงสะท้อนความเป็นสากลนิยมมากกว่าผ้าม่วงโจงกระเบนที่เป็นเครื่องหมายของศักดินา รัฐบาลหลังปี พ.ศ. 2475 จึงรณรงค์ให้ข้าราชการชายสวมกางเกง และด้วยชุดสุทศาสกทเองก็ทำให้ผู้ชายดูโก้หรูและสะดวกต่อการเดินร่าที่กำลังระบาดอยู่ในหมู่ผู้คี่ที่มีธรรมเนียมว่าผู้ที่ต้องการเดินร่าในงานสโมสรต้องแต่งตัวด้วยชุดทักซิโด้สากลแบบฝรั่งทั้งชายและหญิง⁴² และผู้มีสตางค์ก็นิยมใส่ชุดสากลไปที่ชวงานฉลองรัฐธรรมนูญ⁴³ และไปหย่อนใจในสถานเริงรมย์ของเมือง⁴⁴

ส่วนชุดที่ใส่เที่ยวเตร่ยามค่ำคืนแบบไม่เป็นทางการนั้น โดยทั่วไปพวกข้าราชการส่วนมากนุ่งกางเกงแพรสวมเสื้อราชประแตนสีขาวหรือสีอ่อนๆ แล้วสวมรองเท้าคัทชูไม่ใส่ถุงเท้า คนสามัญทั่วไปนุ่งกางเกงแพร หรือนุ่งผ้าพื้น ผ้าม่วง หรือโสร่ง แล้วแต่ความสะดวกและฐานะ⁴⁵ อย่างคนทั่วไปเที่ยวงานฤดูหนาวก็แต่งกายกันตามฐานะมีทั้งแบบสากล ผ้าม่วง และกางเกงแพร⁴⁶ น่าสังเกตว่าเสื้อนอกกระดุมห้าเม็ด กางเกงแพร และรองเท้าคัทชู เป็นองค์ประกอบของเครื่องแต่งกายสมัยนิยมในสมัยนั้นที่สะท้อนความโก้หรู ดังที่ สด ภูมระโรหิต กล่าวไว้ว่า “สุภาพบุรุษสมัยนั้นที่แต่งตัวโก้ที่สุดต้องใส่เสื้อกระดุมห้าเม็ด แล้วก็ต้องมีกางเกงแพรสีรีดอย่างเรียบ ที่ห้าต้องสวมคอร์ตชูซ์มัดมันที่ศีรษะอาจสวมหมวกหรือ ไม่สวมก็ได้ ถ้าจะให้ได้ถึงที่ก็ต้องเดาะไม้เท้าอีกสักอันหนึ่ง ซึ่งขณะนั้น

⁴¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *สี่แผ่นดิน*, เล่ม 2, หน้า 720.

⁴² ยุธิชเชียร (ยศ วัชเสถียร), “เมื่อการเดินร่าแพร่มาสู่คนไทย,” ใน *เกล็ดจากอดีต*, หน้า 527.

⁴³ สุวิชา, *วันวารที่ผ่านมา: เรื่องของชีวิตที่ลิขิตโดยการเมือง*, หน้า 93. และ *ทันตแพทย์สม อิศรภักดี, ผมเกิดก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2*, หน้า 33.

⁴⁴ จากหัตถนิยายชุด *สามเกลอ พล นิกร กิมหงวน* ในตอน “ล่องหนผู้หญิง” มีข้อสังเกตว่า การไปหย่อนใจในสถานเริงรมย์อย่างแฮปปี้ออลส์ที่ถนนเขาวราช สุภาพบุรุษจะแต่งกายด้วยชุดสากล เช่น ชุดซัวร์คสกินสีเทาอ่อน เชิ้ตขาว และเน็คไทตาหมากรุกสีฟ้าสลับขาว เป็นต้น และสามารถสังเกตการแต่งกายแบบสากลของ พล นิกร และกิมหงวน ซึ่งเป็นคนสมัยใหม่มีสตางค์ได้ เช่น “กางเกงขาขาวสักลาดอ่อนสีขาว เสื้อเชิ้ตแขนสั้นสีเลือดหมู มีผ้าเชียงใหม่พันคอ” หรือ “เครื่องแต่งกายสากลปาล์มบิชสีเทา” หรือ “ชุดสากลสีน้ำตาลอ่อน” และกางเกงฝรั่งสีนวล เชิ้ตไปโลแขนสั้นสีขาว” กางเกงฝรั่งหมายถึงกางเกงที่ใช้กันทั่วไปในทุกวันนี้ ไม่ใช่กางเกงจีนหรือกางเกงไทย ดู *วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, วิวัฒนาการสังคมไทยกับหัตถนิยายชุด พล นิกร กิมหงวน* ของ ป. อินทรปาลิต, หน้า 401 แล 217.

⁴⁵ สงวน อึ้งคง, “การแต่งกายของคนไทยแบบฝรั่ง,” ใน *สิ่งแรกในเมืองไทย*, เล่ม 3, หน้า 731. และ สุวิชา, *วันวารที่ผ่านมา: เรื่องของชีวิตที่ลิขิตโดยการเมือง*, หน้า 77.

⁴⁶ อัมพร หาญนภา, *ประกายพริก*, หน้า 216.

นิยมถือนไม้เท้ากันมาก”⁴⁷ เพราะไม้เท้าแก้วทำให้ผู้ถือดูหรูหราโก้เก๋เป็นที่สุด การถือนไม้เท้านี้ก็เพื่อลดทอนความขวยเขินของผู้ชายในสมัยที่ยังไม่มีกระเป๋าคือถือเป็นแฟชั่น

หากว่าถึงผู้หญิงแล้วพระราชนิคมเรื่อง “นุ่งซิ่น ฟันขาว เก้ามวย” ของรัชกาลที่ 6 มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายโดยได้รับการสนับสนุนจากสามีที่เป็นข้าราชการสำนักและข้าราชการ ดังเช่น ท่านผู้หญิงกสิข กุศลยาของเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ที่ไว้ผมยาว อดหมาก และขัดฟันรับกับผมยาว แล้วนุ่งซิ่นหรือกระโปรงตามพระราชนิคมทุกอย่าง⁴⁸ หรือแม่พลอยในเรื่อง สี่แผ่นดิน ที่หัดนุ่งซิ่น ขัดฟัน และไว้ผมยาว⁴⁹ ดังนั้น ผ้าซิ่นจึงเป็นชุดเครื่องแต่งกายที่สตรีใส่งานยามค่ำคืน ผู้เป็นแบบอย่างคนแรกคือ พระวรกัญญาพทาน พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี ทรงนุ่งซิ่นไปในงานเดินรำที่บ้านเจ้าพระยารามราชนพ⁵⁰ ต่อมาการนุ่งซิ่นก็เริ่มแพร่หลายมากขึ้น ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้านิมิตร์มงคลฯ ทรงซิ่นยกไหมทองสีเขียวอ่อนยอดทองออกงาน⁵¹ และหม่อมเจ้าบุญจิราธร จุฑาธุชทรงซิ่นสีเหลืองกับฉลองพระองค์สีเหลืองตามสมัยนิยมและฉลองพระองค์คลุมสีกรมท่าแบบมีหมวกติดสำหรับกันหนาวเมื่อคราวเสด็จงานฤดูหนาว⁵² ส่วนเสื้อก็ปรับให้เข้ากับซิ่นเป็นเสื้อแพร ผ้าโปร่งเบา หรือผ้าพิมพ์ลายดอก คอเสื้อกว้างขึ้น แขนเสื้อสั้นประมาณต้นแขน เช่น คุณหญิงผะอับได้นุ่งผ้าซิ่นไหมลายขวางสีชมพู เสื้อแพรเนื้อดีปักเลื่อมสีชมพูรอบคอและแขน สวมถุงเท้ารองเท้าไปเที่ยวงานฤดูหนาว⁵³ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 7 มักใส่เสื้อตัวหลวมยาวคลุมสะโพก แขนเสื้อสั้นมากหรือ ไม่มีแขน นิยมตกแต่งชายเสื้อด้านซ้ายทำเป็น โบว์ผูกทั้งชายยาว สำหรับผ้านุ่งยังคงนุ่งซิ่นแต่เปลี่ยนมาตัดเย็บเป็นถุงสำเร็จ กล่าวคือ เย็บผ้าซิ่นป้ายให้พอดีเอวจึงไม่ต้องคาดเข็มขัด ชายผ้าถุงสั้นขึ้นมาพอดีเข้า นิยมเครื่องประดับเป็นสายสร้อยยาวและต่างหูยาวแบบต่างๆ เช่น

⁴⁷ สด คุรุมา โรหิต, “37 ปีของมิตรภาพ,” ใน สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย, ยาชอบอนุสรณ์, หน้า 51.

⁴⁸ ท่านผู้หญิงคุณหญิง มาลากุล ณ อยุธยา, เรื่องของคนห้าแผ่นดิน: อัตตะชีวประวัติของท่านผู้หญิงคุณหญิง มาลากุล (ภาคแรก), หน้า 32-33.

⁴⁹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน, เล่ม 2, หน้า 482-485.

⁵⁰ “จากบันทึกของคุณพ่อ,” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอรุณธรรมมณุตติ วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2508, หน้า 17.

⁵¹ หม่อมหลวงเนื่อง นิลรัตน์, ชีวิตในวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพมหานคร, 2540), หน้า 54.

⁵² คุณหญิงเบญจมา เสงี่ยมะลิ, “ในความทรงจำของข้าพเจ้า,” ใน 100 ปี สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุช, หน้า 137.

⁵³ อ.บ. (คุณหญิงผะอับ โปษะกฤษณะ), “สาวชาวกรุง,” ใน อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์พันตรีหญิง คุณหญิง ผะอับ โปษะกฤษณะ: ป.ช., ป.ม., ต.จ. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ 15 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2536, หน้า 90.

สร้อยไข่มุก สวมถุงน่องสีเข้ากับผ้าจีน และสวมรองเท้าส้นสูง⁵⁴ เมื่อถึงทศวรรษที่ 2480 ผู้หญิงนุ่งกระโปรงครึ่งน่องแทนผ้าจีนกันมากขึ้น และชุดราตรีกระโปรงบานแบบสุ่มไก่อยาวกรอมพื้นเหมือนกระโปรงແหม่ม มีลูกไม้ประดับ แขนพองก็เข้ามา⁵⁵ เพราะความแพร่หลายของการเดินร่าที่ต้องใส่ชุดราตรีสำหรับเดินร่าคู่กับชายหนุ่มในชุดทักซิโด้ และการสนับสนุนให้สตรีนุ่งกระโปรงจากรัฐบาลสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

นโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามในทศวรรษที่ 2480 เป็นความพยายามนำพาประเทศไทยให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานาชาติอารยะประเทศ นโยบายหลายอย่างจึงเน้นความเป็นสากลนิยมและชุดเครื่องแต่งกายก็เป็นหนึ่งในนโยบายนั้น รัฐได้ส่งเสริมให้พลเมืองแต่งกายให้เหมาะสมกับกาลเทศะและกิจกรรมที่ทำโดยออกประกาศเป็นรัฐนิยมฉบับที่ 10 กำหนดชุดเครื่องแต่งกายออกเป็นสามประเภทหลักๆ ได้แก่ เครื่องแต่งกายธรรมดา เครื่องแต่งกายทำงาน และเครื่องแต่งกายตามโอกาส⁵⁶ และสนับสนุนให้จัดประกวดชุดเครื่องแต่งกายประเภทต่างๆ ซึ่งอย่างน้อยก็รวมถึงชุดกลางวันและชุดกลางคืนด้วย อย่างไรก็ตาม การจัดประกวดชุดเครื่องแต่งกายที่แยกตามเวลาและกิจกรรมที่ทำเริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2477 โดยสโมสรสตรีลิมเป็นผู้จัดการแข่งขัน ครั้งนั้นมีการประกวดชุดเครื่องแต่งกายชั้นใน ชุดเครื่องแต่งกายชายหาด ชุดเครื่องแต่งกายกลางแจ้ง ชุดเครื่องแต่งกายกลางวัน และชุดเครื่องแต่งกายกลางคืน⁵⁷ แนวคิดเรื่องการแบ่งแยกชุดเครื่องแต่งกายของรัฐบาลสมัยสร้างชาติจึงถูกต้องตรงเข้ากับแนวคิดเรื่องเวลาและพื้นที่ในโลกสมัยใหม่ที่มีการแบ่งแยกประเภทชุดเครื่องแต่งกายตามเวลาและกิจกรรม นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงชุดเครื่องแต่งกายยามค่ำคืนของสาวสังคมกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460-2480 ยังสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงแฟชั่นของโลกตะวันตกในสมัยทศวรรษที่ 1920-1940 กล่าวคือ สไตร์ลึยุค 1920 ชุดกลางคืนนั้นยาวเท่ากับชุดกลางวัน และชุดกลางคืนจะสั้นตามชุดกลางวัน โดยทั่วไปไม่มีแขนเสื้อ ครั้นถึงยุค 1930 ถึงสงครามโลกครั้งที่สองในทศวรรษที่ 1940 กระโปรงจะยาวถึงพื้น⁵⁸

⁵⁴ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 65-70.

⁵⁵ สุวิชา, วันवारที่ผ่านมา: เรื่องของชีวิตที่ลิขิตโดยการเมือง, หน้า 20 และ 93.

⁵⁶ เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 173.

⁵⁷ ประชาชาติ (วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2477): 1-3. อ่างโน สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล, "การประกวดนางสาวไทย พ.ศ. 2477-2530," หน้า 25.

⁵⁸ พรสนอง วงศ์สิงห์ทอง, ประวัติศาสตร์ศิลปะเครื่องแต่งกาย, หน้า 600-611.

5.1.3 ว่าด้วยใบหน้าและทรงผม

ชีวิตยามค่ำคืนของสาวสังคมกรุงเทพฯ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 นอกจากจะสะดวกสบายด้วยชุดเครื่องแต่งกายแบบใหม่ๆ แล้ว ยังมีการตกแต่งใบหน้าด้วยเครื่องสำอางที่ทำให้ผู้หญิงที่แต่งหน้ากลายเป็นคนใหม่ในยามค่ำคืน สำหรับสหรัฐอเมริกาการแต่งหน้ากลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และเริ่มมีการแบ่งออกเป็นการแต่งหน้าสำหรับกลางวันและสำหรับกลางคืน แม้ว่าจะยังถูกโจมตีและถูกวิพากษ์วิจารณ์ด้วยการนำไปเชื่อมโยงกับพฤติกรรมของกลุ่มโสเภณี⁵⁹ จนถึงทศวรรษที่ 1920 การแต่งหน้าด้วยเครื่องสำอางจึงได้รับการยอมรับเป็นครั้งแรก⁶⁰ ปริมาณการใช้เครื่องสำอางในโลกตะวันตกในทศวรรษนี้จึงมีเพิ่มขึ้นถึงสามเท่า⁶¹ และได้แพร่หลายเข้ามาสู่สังคมกรุงเทพฯ ทั้งเครื่องสำอางและเครื่องบำรุงความงามชนิดต่างๆ ผู้หญิงที่เคยแต่งหน้าด้วยแป้งร่ำ แป้งนวล ลินซ์ น้ำมันตานี ฯลฯ ก็เปลี่ยนเป็นแป้งพัฟ คริม รูทลิปสติก ดินสอเขียนคิ้ว ฯลฯ ยี่ห้อเครื่องสำอางที่นิยมกันเป็นของตะวันตกคือแมกซ์แฟกเตอร์และพอนด์⁶² ในทศวรรษที่ 2470 การแต่งหน้าของผู้หญิงกรุงเทพฯ ทำกันอย่างเปิดเผยมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ยุคประชาธิปไตยเป็นต้นไป⁶³ มีทั้งการแต่งหน้าสำหรับกลางวันและสำหรับกลางคืนแล้วแต่ว่าจะแต่งไปไหน ถ้าเป็นงานกลางคืนก็ต้องแต่งหน้าให้เข้ากับแสงไฟ ถึงอย่างไรก็ดีความนิยมในการแต่งหน้าก็เป็นไปตามกำลังทรัพย์ของแต่ละคนที่สามารถซื้อเครื่องสำอางได้ ในสมัยนั้นมีห้างร้านขายสินค้าเครื่องสำอางเพื่อความงามเกิดขึ้น ได้แก่ ร้าน ป. พึงพระเกียรติ ถนนมหรณพ และห้างสยามปิ่นเพชร ถนนเจริญกรุง เป็นต้น⁶⁴ เครื่องสำอางช่วยให้สาวสังคมกรุงเทพฯ โดยเฉพาะหญิงสาวในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางกลายเป็นคนใหม่และมีใบหน้าवलผ่องเมื่อต้องกับแสงไฟในยามค่ำคืน

สำหรับผู้ชายใบหน้าอาจไม่ได้มีไว้ให้แต่งแต้มด้วยเครื่องสำอาง แต่ผู้ชายที่สำอางก็อาจตกแต่งใบหน้าด้วยการไว้หนวดเครา ในทศวรรษที่ 2460 ถึงต้นทศวรรษที่ 2480 ชายหนุ่มหลายคน

⁵⁹ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, ปฏิวัติบริโภค: จากสิ่งของฟุ่มเฟือยมาสู่สิ่งจำเป็น, หน้า 128.

⁶⁰ David E Kyvig. *Daily Life in the United States, 1920-1940: How Americans Lived Through the "Roaring Twenties" and the Great Depression*, p 124.

⁶¹ ธนา วงศ์ญาณฉาเวช, หนังสืออาร์ตไม่ได้มาเพราะโชคช่วย: ว่าด้วยการขึ้นมาเป็นศิลปะของภาพยนตร์ในสังคมบริโภค, หน้า 111-112.

⁶² ขุนวิจิตรมาตรา, 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า, หน้า 370-373. และ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, วิวัฒนาการสังคมไทยกับทัศนียาชุด พล นิกร กิมหงวน ของ ป. อินทปาลิต, หน้า 172.

⁶³ ลาวัณย์ โชตามระ, "เรื่องของการแต่งหน้า," ใน เล่าเรื่องของไทย (พระนคร: คลังวิทยา, 2509), หน้า 161-170.

⁶⁴ ประชาชาติ (วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477): 25. และ ประชาชาติ (วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477): 14. อ้างใน สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล, "การประกวดนางสาวไทย พ.ศ. 2477-2530," หน้า 30.

จึงนิยมไว้หนวดเท่าเส้นดินสอหรือขลิบเล็มจนเป็นรูปสวยไม่ผิดจากคาราภาพยนตร์ เพราะพวกเขาถือว่าการไว้หนวดเป็นเสน่ห์ทำให้ผู้หญิงหลงรัก ในขณะที่อีกหลายคนนิยมโกนใบหน้าให้เกลี้ยงเกลา ครั้นถึงกลางทศวรรษที่ 2480 ความนิยมในการไว้หนวดได้ลดลงไป ส่วนหนึ่งเพราะผู้หญิงไทยมักไม่ค่อยรักผู้ชายที่ไว้หนวดแล้ว พวกเรอมองว่าผู้ชายที่ไว้หนวดนั้นเจ้าชู้⁶⁵ เช่นเดียวกับผู้ชายในโลกตะวันตกที่เห็นว่าการไว้หนวดกลายเป็นเรื่องล้าสมัย นักเขียนบางคนอ้างว่าความนิยมไว้หนวดที่ลดลงไปในต้นทศวรรษที่ 1940 สืบเนื่องมาจากอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler, ค.ศ. 1889-1945) ไว้หนวด⁶⁶

ว่าด้วยเสื้อผ้าและใบหน้าแล้วก็เห็นจะขาดทรงผมเสียไม่ได้ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ผู้หญิงนิยมไว้ผมตามพระราชนิยมคือ ไว้ผมยาวแล้วเกล้ามวยตลบไว้ที่ท้ายทอยเรียกว่าผมโป่ง ถ้าบางคนผมยาวไม่พอเกล้าก็จะใช้ซังผมรองภายในให้ผมเดิมโป่งออกมา⁶⁷ นิราสเลิกไฟ่ กล่าวถึงผมมวยและผมโป่งของผู้หญิงไว้ว่า “ไอ้อ้อกขอดมิ่งแม่หญิงสาว ไว้ผมยาวเกล้ามุ่นขมวดมวย” และ “ชายได้ชมผมโป่งก็โปร่งตา ก็ลือชาตามสมัยดังใจปอง”⁶⁸ เมื่อถึงทศวรรษที่ 2460 ผู้หญิงพากันตัดผมสั้นตามอย่างสตรีตะวันตก ในโลกตะวันตกผมสั้นกลายเป็นแฟชั่นที่ได้รับการยอมรับเมื่อปี ค.ศ. 1923 เพราะแรกๆ นั้นผมสั้นถือกันว่าเป็นสไตล์ของพวกหัวรุนแรง⁶⁹ ผมสั้นแบบผมบ๊อบ (Bobbed) ได้รับความนิยมในหมู่สาวๆ ในกรุงเทพฯ มากที่สุด รองลงมาคือผมทรงซิงเกิ้ล (Shingle) และผมทรงอีตัน ครีอป (Eton crop) ที่ทำให้ผู้หญิงดูเป็นสาวสมัยใหม่ (modern girl) สวยทันสมัยเข้ากับชุดเครื่องแต่งกายยามค่ำคืน แฉกเช่น หม่อมเจ้าเรจินจิตต์แจรง พระชายาในหม่อมเจ้าไชยแสงรพี รพีพัฒน์ ทรงไว้พระเกศาบ๊อบ ตัดสั้น และหวีแหลมออกมาทั้งสองข้างหู ล้ายยุคยิ่งกว่าผู้ใด⁷⁰ หรือ ประภา ในนวนิยายเรื่อง ศัตรูของเจ้าหล่อน แต่งชุดสีเขียว หวีผมทรงซิงเกิ้ลไว้เรียบร้อย⁷¹ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ในทศวรรษที่ 2470 และต่อเนื่องมาถึงทศวรรษที่ 2480 ผู้หญิงเริ่มนิยมตัดผมให้เป็นลอน ประไพ ในสีแผ่นดิน เป็นตัวอย่างของสตรีสมัยใหม่ในสมัยนั้นที่ตัดผมด้วยเครื่องไฟฟ้าและนํ้ายาให้รับกับใบหน้า⁷² จากโฆษณาในหน้าหนังสือพิมพ์มีร้านเสริมสวยและตัดผมเปิดบริการจำนวนมาก เช่น ร้านตัดผมเต่าทอง ถนนสีพระยา ร้านตัดผมของนางสะอาด สุขศรี และร้านเกษกานดา ถนนพระ

⁶⁵ ดร.ชอร์, “ตุลุมบอน-ผู้หญิงไม่ชอบผู้ชายไว้หนวด,” หลักเมือง (วันศุกร์ที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2484): 3.

⁶⁶ พรสนอง วงศ์สิงห์ทอง, ประวัติศาสตร์ศิลปะเครื่องแต่งกาย, หน้า 624.

⁶⁷ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 68.

⁶⁸ นายเจริญ, “นิราสเลิกไฟ่,” ใน นิราสไฟ่และนิราสเป็นทหาร, หน้า 38-42.

⁶⁹ พรสนอง วงศ์สิงห์ทอง, ประวัติศาสตร์ศิลปะเครื่องแต่งกาย, หน้า 604.

⁷⁰ คุณหญิงมณี สิริวิธสาร, ชีวิตเหมือนฝัน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2530), หน้า 46.

⁷¹ ดอกไม้สด, ศัตรูของเจ้าหล่อน, หน้า 150.

⁷² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สีแผ่นดิน, เล่ม 2, หน้า 719.

พิพิธ หน้าวัดพระเชตุพน⁷³ ร้านรัชนิกร หน้าวัดมหารธรรม์ ร้านกัลยาณี ที่ถนนบ้านหม้อ⁷⁴ ร้านตัดผมทรงสาว ที่สี่แยกเอส. เอ. บี. และร้านวิมลภักตร์ ที่ห้าแยกพลับพลาไชย ราคาตัดผมแต่ละร้านอยู่ที่ประมาณ 1-8 บาท⁷⁵ จึงเป็นที่นิยมในกลุ่มสตรีชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง สตรีทั้งสองกลุ่มได้พากันตัดผมพร้อมแต่งชุดราตรีออกงานกลางคืนในทศวรรษที่ 2480

ส่วนทรงผมของผู้ชายในทศวรรษที่ 2460-2480 มักจะใช้น้ำมันใส่ผมให้เป็นมันเงาแล้วหวีให้เรียบ มีทั้งหวีแบบให้เลยขึ้นไป แสกกลาง แสกซ้าย หรือแสกขวา ที่เรียกกันว่าหวีผมเป้⁷⁶ สังเกตได้ว่าในช่วงเวลานั้นมีโฆษณาน้ำมันใส่ผมหลายยี่ห้อ เช่น วานี และเปโตรล เป็นต้น เช่นเดียวกับผู้ชายในโลกตะวันตกในทศวรรษที่ 1920 ที่ใช้น้ำมันแต่งผมและน้ำมันรักษามผมมาบังคับรูปทรงผมเลียนแบบดารารายานตร์อย่างรูคอล์ฟ วาเลนติโน (Rudolph Valentino, ค.ศ. 1895-1926) ซึ่งมีผมราวกับใช้ปูนปลาสเตอร์ติดอยู่กับศีรษะ พอถึงทศวรรษที่ 1930 นิยมไว้ผมเป็นลอนคลื่นแล้วแสกไว้ด้านข้าง⁷⁷ ทรงผมของผู้ชายเช่นนี้คุ้นเคยกับชุดราตรีสโมสรสากลและชุดทักซิโดที่ต้องแต่งไปออกงานในยามค่ำคืน หากเป็นผู้ชายสามัญชนก็ดูโก้เข้ากับวัยรุ่นยุคกางเกงแพรที่ชอบไปเดินเที่ยวเตร่ตามโรงหนังและสถานเริงรมย์ยามค่ำคืน

5.1.4 การแต่งกายกับลีลาของเมืองยามค่ำคืน

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายยามค่ำคืนทั้งเสื้อผ้าหน้าผมได้ซ่อนความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมเอาไว้ ลักษณะการแต่งกายที่แบ่งตามกรอบความคิดเรื่องเวลาและพื้นที่ในโลกสมัยใหม่ทำให้การแต่งกายเป็นเรื่องของกาลเทศะ ความถูกต้องเหมาะสม ความควรไม่ควร ชุดเครื่องแต่งกายสำหรับใส่อยู่บ้านเวลากลางคืนจึงเรียบง่ายสวมใส่สบายเหมาะกับการพักผ่อนในพื้นที่ส่วนตัว แต่เมื่อออกไปปรากฏตัวนอกบ้านในพื้นที่สาธารณะชุดเครื่องแต่งกายต้องเป็นชุด

⁷³ เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 158 และ 167.

⁷⁴ “รัชนิกร,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันที่อังคาร 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2479): 16. และ “กัลยาณี,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันที่อังคาร 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2479): 23.

⁷⁵ “จำนวนผู้ตัดผมหญิง,” ใน สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2481): 11. และ “ตัดผมที่,” ใน สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2481): 12.

เมื่อมีร้านเสริมสวยและตัดผมเปิดบริการมากขึ้นก็ย่อมมีการแข่งขันกันมากขึ้น แต่ละร้านย่อมมีรายการสนนาคูณลูกค้า เช่น ร้านทรงสาว ตัดผม 1 บาท เซตผมฟรีและแถมน้ำมันราคา 65 สตางค์ 1 ขวด ตัดผม 2 คนแถม 1 คน แถมเซตฟรีให้อีก 1 ปี อาทิคล้ายครั้ง มีใบรับรอง 8 เดือน เลือกได้ทุกแบบ หวดเซต 15 กันยายน พ.ศ. 2481 เป็นต้น ดู “จำนวนผู้ตัดผมหญิง,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2481): 11.

⁷⁶ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, วิวัฒนาการสังคมไทยกับทัศนียาชุด พล นิกร กิมหงวน ของ ป. อินทรปาลิต, หน้า 171 และ 217.

⁷⁷ พรสนอง วงศ์สิงห์ทอง, ประวัติศาสตร์ศิลปะเครื่องแต่งกาย, หน้า 624.

ทางการหรือไม่ก็กึ่งทางการตามแต่สถานที่และกิจกรรมที่ทำ หากเป็นงานเลี้ยงชุดเครื่องแต่งกาย มักจะดูหรูหราหลากหลายสีสันสร้างสรรค์ให้เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนดูแพรวพราวระยับระยับเมื่อสีของเสื้อผ้าและเครื่องประดับต้องกับแสงของดวงไฟ โดยเฉพาะชุดเสื้อผ้าของบรรดาสุนัขที่แต่งกายด้วยแพรสีต่างๆ ในขณะที่กำลังเยื้องย่างเข้ากับจังหวะดนตรีในงานเลี้ยงเต้นรำ⁷⁸ หรือเมื่อการเต้นรำเปิดฉากขึ้น

...สุภาพบุรุษในเครื่องราตรีแบบตะวันตก โค้งกายค้ำนับให้แก่สุภาพสตรีในเครื่องแต่งกายแบบเดียวกัน ไม่ช้าห้องใหญ่ที่ครีမ်ด้วยสีเขียวแห่งโบไม้ และอร่ามด้วยสีนวลแห่งแสงไฟก็สะพรั่งไปด้วยหญิงชายที่ตระกองกอดกันก้าวเท้าเดินร่ายอยู่เป็นคู่ๆ แสงไฟจางหายไปเป็นลำดับ พร้อมกับที่แสงไฟฉายพุ่งปราดไปยังหมูนักเต้นรำกระทบแพรต่างสี แสงที่กระทบนั้นก็แปรไปตามสีแพรเกิดประกายอ่อนๆ วูบไปวูบมา สลับกับเงาค่าที่ทอดยาวไปตามพื้นเป็นทัศนภาพอันพิงพิศวง...⁷⁹

ทัศนียภาพที่พิงพิศวงนี้เป็นภาพของเมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนที่เคลื่อนไหวไปด้วยชุดเครื่องแต่งกายของสตรี ดังนั้นจึงมีผู้เสนอความเห็นในหนังสือพิมพ์ หุญไทย ว่างานรื่นเริงของเมือง เช่นงานฤดูหนาว ควรมิสตรีเข้าร่วมด้วยเพราะพวกเธอคือสีสันเสมือนสวนดอกไม้ในฤดูแล้ง รูปโฉมของเธอ เครื่องประดับกาย เสื้อผ้าแพรพรรณสีต่างๆ สลับกันไปแลดูงามไม่เบื่อตา⁸⁰ และหากว่าเป็นงานเฉลิมพระชนมพรรษาที่มีการประดับประดาซุ้มและโคมไฟฟ้าต่างๆ สีที่ส่องสว่างราวกับเวลากลางวัน แสงไฟฟ้านี้เป็นแสงที่ทำให้เครื่องประดับแวววาวและทำให้หน้าคนนวลเป็นไข⁸¹ ชุดเครื่องแต่งกายของคนที่มาดูแสงไฟจึงวูบไหวแวววาวไปกับแสงไฟฟ้านำพาให้เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนดูมีสีสันสมเป็นเมืองสมัยใหม่และเป็นก้าวแรกที่น่าไปสู่การเป็นเมืองกลางคืน

ในทศวรรษที่ 1920 และ 1930 ผู้หญิงในเมืองในยุโรปตะวันตกส่วนมากต่างอ้างสิทธิ์ที่จะเที่ยวเตร่ในเมืองยามค่ำคืนและเสรีภาพในการแต่งกาย พวกเธอพอใจที่จะสวมชุดเดรสหลวมสั้น เปลือยไหล่ ปฏิเสธเครื่องรัดเรือนร่างอย่างคอเซ็ท (corset) ตัดผมบ๊อบสั้น ปรากฏตัวในพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจใหม่ของเมือง อาทิ โรงภาพยนตร์ โรงเต้นรำ บาร์ คาเฟ่ และถนน ผมบ๊อบและชุดเดรสสั้นจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งประติมากรรมของผู้หญิงที่กระตุ่นสีสันและสไตล์ของเมืองใน

⁷⁸ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สีแผ่นดิน, เล่ม 2, หน้า 749.

⁷⁹ ดอกไม้สด, หนึ่งในร้อย (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2541), หน้า 238.

⁸⁰ หุญไทย (วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2475): 8. อ้างใน เพชรสุภา ทศนพันธ์, “แนวความคิดเรื่อง “การเข้าสมาคม” และผลกระทบต่อสตรีไทย พ.ศ. 2461-2475,” หน้า 84-85.

⁸¹ นายสำราญ (หลวงวิลาศปริวัตร, เหลี่ยม วินทุพราหมณกุล), ความไม่พยายา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้ากรู๊ป, 2545), หน้า 103.

ทศวรรษที่ 1920-1930⁸² ไม่ต่างจากกรุงเทพฯ ในทศวรรษเดียวกัน กล่าวคือ ในทศวรรษที่ 2460-2470 แม้ผู้หญิงกรุงเทพฯ ไม่ได้ออกมาอ้างสิทธิ์ใดๆ แต่พวกเธอก็เริ่มสวมใส่กระโปรงสั้นและผ้าชิ้นที่เย็บเป็นถุงสั้นขึ้นมาพอดีหัวเข่าดูราวกับเป็นชุดเดรสสั้นและตัดผมบ๊อบ แล้วออกไปเที่ยวเตร่ยามค่ำคืนในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมือง เช่น โรงภาพยนตร์ และโรงเต็นรำ ใดๆก็ดี ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 สีสั้นของเมืองยามค่ำคืนในโลกตะวันตกเกิดจากความแพร่พร่าวของเสื้อผ้าหลากสี ต่างจากคริสต์ศตวรรษก่อนหน้าที่ผู้ชายใช้สีดำและผู้หญิงใช้สีขาวหรือสีขาวยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตกลางคืน (nightlife) เพื่อให้เห็นความแตกต่างทางเพศสภาพอันเป็นวิถีของคริสต์ศตวรรษที่ 19⁸³

ภาพที่ 5.1 ท่านผู้หญิงดุขฎิ มาลากุล ณ อยุธยา สวมเสื้อไม่มีแขน นุ่งชิ้นหรือกระโปรงสั้น ดูคล้ายชุดเดรสสั้น และตัดผมบ๊อบตามสมัยนิยม ภาพนี้ถ่ายในสมัยรัชกาลที่ 7 ตอนเป็นนางพระกำนัล แสดงให้เห็นลักษณะการแต่งกายของสตรีชนชั้นนำในทศวรรษที่ 2460-2470
ที่มา: ท่านผู้หญิงดุขฎิ มาลากุล ณ อยุธยา, เรื่องของคนห้าแผ่นดิน: อดีตชีวิตประวัติของท่านผู้หญิงดุขฎิ มาลากุล (ภาคแรก), ไม่มีเลขหน้า.

ชุดเครื่องแต่งกายยังช่วยแสดงความเป็นตัวตนของผู้สวมใส่และการควบคุมภาพลักษณ์ของตัวเองในพื้นที่สาธารณะ ตัวตนและภาพลักษณ์จึงมาพร้อมกับการแสดงสถานภาพทางสังคมและ

⁸² Leif Jerram, *Streetlife: The Untold History of Europe's Twentieth Century*, pp. 138-139.

⁸³ John Robert Harvey, *Men in Black* (London: Reaktion Books, 1995), pp. 196-220.

ฐานะทางชนชั้น เพราะจากหลักฐานที่แสดงการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายในขามคำคีนของคนกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของกลุ่มชนชั้นนำและชนชั้นกลาง ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายในกลุ่มชนชั้นล่างมากนัก เนื่องจากปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ไม่เอื้ออำนวย คนร่ำรวยเท่านั้นจึงจะมีชุดเครื่องแต่งกายขามคำคีนที่สวยงามซึ่งสะท้อนความเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับการบริโภคทางวัตถุผ่านเสื้อผ้าและการแต่งกาย และแน่นอนที่สุด การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายขามคำคีนช่วยสะท้อนความแพร่หลายของการออกไปใช้ชีวิตนอกบ้านขามคำคีนของคนหนุ่มสาว พวกเขาสนุกสนานกับการเตรียมเครื่องแต่งกายที่จะพาพวกเขาไปเฉิดฉายเปล่งประกายอยู่ท่ามกลางผู้คน พื้นที่สาธารณะกลางคีนของเมืองจึงถูกคนกรุงเทพฯ อย่างน้อยๆ ก็คนวัยหนุ่มสาวเข้าไปใช้พื้นที่มากขึ้น จึงมีส่วนทำให้เมืองกรุงเทพฯ กลายสภาพไปสู่ความเป็นเมืองกลางคีนตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460

5.2 ชีวิตขามคำคีนกับการเกิดอาชีพใหม่

คนกรุงเทพฯ เริ่มมีอาชีพใหม่พร้อมกับการเข้ามาของสถานะสมัยใหม่อันเป็นปรากฏการณ์ต่อเนื่องในสมัยรัชกาลที่ 4-5 ได้แก่ การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างสยามกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ที่ทำให้สยามต้องเปิดประเทศและเกิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี กรุงเทพฯ จึงมีลักษณะเป็นเมืองการค้า ตลอดจนการพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพและสาธารณูปโภคพื้นฐาน การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินโดยใช้ระบบราชการและการทำงานในออฟฟิศที่มีตารางเวลาทำงานแน่นอน การปฏิรูปการศึกษาแบบตะวันตก การปฏิรูปสังคมจากการยกเลิกพันธะของผู้คนในระบบไพร่และการปลดปล่อยแรงงานทาส จนเกิดอาชีพใหม่ๆ อาทิเช่น อาชีพข้าราชการ ครู พยาบาล อาชีพอิสระ เช่น เสมียน นักหนังสือพิมพ์ ทนายความ ฯลฯ อาชีพนักธุรกิจ และอาชีพที่ทำงานในบริษัทและห้างร้านต่างๆ ฯลฯ อาชีพใหม่เหล่านี้สะท้อนความหลากหลายในวิถีชีวิตของคนกรุงเทพฯ และสังคมกรุงเทพฯ ที่เริ่มเคลื่อนไปสู่ความเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420

ความเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่เปิดโอกาสให้เวลาและพื้นที่กลางคีนเป็นช่วงเวลาแห่งการแสวงหาประโยชน์จากการทำงานเพื่อสร้างรายได้และผลกำไร ในทศวรรษที่ 2420-2480 จึงเห็นได้ว่ามีคนกรุงเทพฯ จำนวนมากประกอบอาชีพในขามคำคีนในหลากหลายประเภท แต่ในทศวรรษที่ 2460 เป็นจุดหักเหสำคัญที่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดอาชีพกลางคีนใหม่ๆ ที่แสดงให้เห็นว่ากรุงเทพฯ เริ่มกลายเป็นเมืองกลางคีน โดยเฉพาะอาชีพที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิงและการพักผ่อนหย่อนใจในขามคำคีน ในส่วนนี้จึงสำรวจภาพรวมของอาชีพของคนกรุงเทพฯ ที่ทำในช่วงเวลากลางคีนในทศวรรษที่ 2420-2480 และอาชีพกลางคีนที่เกิดขึ้นใหม่ในทศวรรษที่ 2460-2480 ที่สะท้อนความเป็นเมืองกลางคีนของกรุงเทพฯ

5.2.1 อาชีพในยามค่ำคืนทศวรรษที่ 2420-2480

เมอร์เรย์ เมลบิน เสนอว่าหากพิจารณาในแง่เศรษฐกิจแล้ว การทำงานในตอนกลางคืนจะประกอบด้วยสัดส่วนที่สูงของผู้ใช้แรงงาน (blue-collar) และผู้ทำงานบริการ (service job) มากกว่าผู้ประกอบการ หรือผู้ทำงานที่ไม่ใช่กรรมกร (white-collar) และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง⁸⁴ ข้อเสนอนี้เป็นข้อเสนอที่อยู่ในการอบของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและบริบทของโลกทุนนิยมที่ผู้คนเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากขอบเขตของช่วงเวลาและพื้นที่กลางคืนในโลกสมัยใหม่ สำหรับเวลาและพื้นที่กลางคืนของคนกรุงเทพฯ อาจไม่ใช่ช่วงเวลาของการเข้าไปทำงานในเชิงอุตสาหกรรมทั้งหมด แต่ในแง่ลักษณะอาชีพและผู้ประกอบอาชีพแล้วการทำงานในยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ยังเป็นผู้ใช้แรงงานและผู้ทำงานบริการเช่นเดียวกัน

ทศวรรษที่ 2420-2480 มีอาชีพที่ทำงานในช่วงเวลากลางคืนมากมายภายใต้ความเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่ เพราะเพียงแค่ออกจากบ้านไปตั้งแต่เวลาห้าค่ำก็จะพบพนักงานจุดไฟตามถนนต่างๆ ซึ่งสังกัดแผนกควบคุมดูแลโคมตะเกียง กรมสุขาภิบาล กระทรวงนครบาล ทำหน้าที่เติมน้ำมันตะเกียงและจุดตะเกียงให้แสงสว่างในยามค่ำคืน พวกเขาต้องหอบหิ้วบันไดไม้ไผ่ กระจังใส่ น้ำมันก๊าด ผ้าชีวีร์สำหรับเช็ดกระจก คีมสำหรับดึงไส้ตะเกียง และไม้ขีดไฟ เดินไปตามถนนต่างๆ ที่ติดตั้งโคมตะเกียงไว้⁸⁵ แต่เมื่อไฟถนนเริ่มเปลี่ยนมาใช้โคมไฟฟ้าตั้งแต่ทศวรรษที่ 2430 เป็นต้นมา หน้าที่นี้ก็ค่อยๆ ลดลงไป คงเหลือแต่พนักงานปิดเช็ดรักษาความสะอาดกระจก โคมและเสาไฟฟ้า ที่บางครั้งก็มักวานให้คนตระเวนประจำถนนต่างๆ ช่วยรักษาความสะอาดแทน เพราะจะได้ไม่เปลืองค่าจ้างพนักงานเพิ่ม⁸⁶ แต่นับเป็นการใช้พนักงานผิหน้าที่ เพราะหน้าที่ของคนตระเวนที่ต้องรักษาความปลอดภัยตามท้องถนนต่างๆ ก็มีมากพออยู่แล้ว

เมื่อออกจากบ้านแล้วหันซ้ายหันขวามองหารถโดยสารสักคันก็จะพบทั้งรถรางและรถลาก เพราะรถรางนั้นวิ่งเที่ยวสุดท้ายในเวลาสองทุ่ม⁸⁷ ส่วนรถลากมีให้เรียกใช้บริการได้ตลอดทั้งคืน⁸⁸

⁸⁴ Murray Melbin, *Night as Frontier: Colonizing the World after Dark*, pp. 54-55.

⁸⁵ พนักงานจุดโคมตะเกียงทำหน้าที่เพียงจุดโคมเท่านั้น ไม่ต้องดับโคมในตอนรุ่งเช้า เพราะพอใกล้รุ่งน้ำมันตะเกียงก็หมดพอดี โคมไฟก็ดับไปเอง ดู ยุธิชเชียร (ยศ วัชรเสถียร), “เสาไฟถนนของไทย,” ใน สารานุกรมความรู้ไว้ใช้ว่า (พระนคร: แพร่พิทยา, 2503), หน้า 260-262.

⁸⁶ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงโยธาธิการ ร.5 ยธ. /5 เรื่องจุดไฟและรักษาไฟตามถนน (25 กันยายน-24 มกราคม ร.ศ. 115).

⁸⁷ รถรางเริ่มต้นเดินรถบริการตั้งแต่เวลา 05.30 น. และเลิกเวลา 20.00 น. ดู ประสิทธิ์ ฤทธิตานนท์, หมายเหตุแห่งอดีต (กรุงเทพฯ: โปสตันบุ๊กส์, 2542), หน้า 100.

⁸⁸ หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าคนกรุงเทพฯ สามารถเรียกใช้บริการรถลากได้ตลอดทั้งคืน ได้แก่ กรณีฝรั่งผู้หนึ่งเรียกโดยสารรถเจ๊กคอนห้าทุ่ม ดู “ฝรั่งเรียกรถเจ๊ก,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันพฤหัสบดีที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 127). นายกะเน็ย จินแต่จิว โดยสารรถลากเงินจากสี่แยกถนนนครไชยศรีไปซื้อเนื้อสุกรที่ตลาดหัวลำโพงเวลาเที่ยงคืน ดู

แต่ก็จะไปประจำอยู่ตามย่านกลางคืนต่างๆ เพื่อรอคอยคนที่เขวเตร่เรียกรถกลับบ้านหลังรูดวงหมด ประกอบกับกุลีลากรดไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งจึงสามารถจรดแล้วนั่งหลับนอนในรถที่ใดก็ได้ในเวลากลางคืน โดยเฉพาะที่โรงยาฝิ่นที่เป็นที่ชุมนุมของรถเจ็กรับจ้างจำนวนมาก⁸⁹ แต่จินลากรดในเวลากลางคืนมักไม่มีใบอนุญาตลากรดเพราะเงินบางคนเป็นพวกถูกเนรเทศแล้วมาแอบลากรดตอนกลางคืนโดยไปขี้มรดของเพื่อนมาลากรหรือมีผู้แนะนำให้รู้จักกับเจ้าของโรงรถลากร⁹⁰ และไม่ว่าจะเลือกโดยสารรถอะไรก็ตาม ในขณะที่กำลังนั่งอยู่บนรถนั้น บรรยากาศสองข้างทางจะมีพ่อค้าแม่ค้าหาบของกินเดินเร่ขาย เช่น นายทิมจู้หาบข้าวต้มขายไปตามถนนต่างๆ⁹¹ และเงินผู้หนึ่งหาบส้มจินเดินเร่ขาย⁹² หรือที่ตั้งขายอยู่ริมถนน ในตรอก และในย่านตลาดกลางคืนก็มี เช่นที่ปากตรอกน้อมจิดมักมีหาบเร่มาวางขายผ้าชีริ้วและเครื่องในวัว⁹³ ที่สี่แยกราชวัตรมีหาบขนมไทย อ้อยควั่น ข้าวเกรียบว้าว และโจ๊ก มาตั้งขายอยู่ริมทางเท้า⁹⁴ ที่สี่แยกจักรวรรดิมีร้านขายข้าวแกง⁹⁵ ที่ถนนบำรุงเมืองมีแขกตั้งหาบขายเนื้อสะเต๊ะเป็นประจำ⁹⁶ ที่ตลาดท่าเตียนมีพ่อค้าแม่ค้าหาบข้าวต้มเป็ดมาขายราวสองทุ่ม⁹⁷ ใกล้กันคือถนนมหาธาตุมีเจ๊กหาบเสียบไปมาขาย⁹⁸ หรือแม้แต่ในแม่น้ำเจ้าพระยาบางครั้งก็มีเงินพายเรือขายข้าวต้มปลา⁹⁹ แต่ที่มีของกินขายมากที่สุดก็ต้องเป็นสถานที่ที่เขวเตร่ยามค่ำคืน ในทศวรรษที่ 2420-2450 ที่เขวเตร่ยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ คือ โรงบ่อน ที่หน้าโรงบ่อนจึงมีพ่อค้าแม่ค้ามาตั้งร้านและตั้งหาบขายของกินมากมายทั้งอาหารจีนและอาหารไทย เช่น ข้าวต้มเป็ด¹⁰⁰ ข้าวแกงของคน

“ชิงทรัพย์ในพระนคร,” ใน สยามราษฎร์ (วันศุกร์ที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2466): 3. และเด็กกลุ่มหนึ่งวิ่งหนีตำรวจไปขึ้นรถลากรที่ถนนเจริญกรุงตอนตีสี่หรือ 4 นาฬิกา ดู “เด็กตามหน้าโรงหนังริเป็นโจรกันคดคิ่น ควรโทษการศึกษาหรือ,” ใน สยามราษฎร์ (วันอังคารที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2474): 16.

⁸⁹ พรณี บัวเล็ก, กุลีลากรดกับประวัติศาสตร์แรงงานไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2546), หน้า 112.

⁹⁰ “ไม่มีใบอนุญาตลากรด ถูกรถยนต์ชนกระเด็น,” สยามราษฎร์ (วันอาทิตย์ที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2481): 9. และ “ลากรดไม่มีใบอนุญาตกลับปรากฏว่าเป็นคนหนีเนรเทศด้วย,” หลักเมือง (วันพุธที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2475): 16. อ้างใน พรณี บัวเล็ก, กุลีลากรดกับประวัติศาสตร์แรงงานไทย, หน้า 98.

⁹¹ “เป่นเวลานอนมาร้องขายเลขถูกตี,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474): 1.

⁹² “ข้าวเป็ดเคล็ด,” บางกอกไทม์ (วันศุกร์ที่ 26 มกราคม ร.ศ. 118).

⁹³ ส. ศิวรักษ์, ช่วงแห่งชีวิตของ ส. ศิวรักษ์ แต่ก่อนเกิดจนจบการศึกษาจากเมืองอังกฤษ, หน้า 139.

⁹⁴ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, สี่แยกราชวัตร, หน้า 17 และ 192.

⁹⁵ “ลอบทำร้าย,” กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (วันอังคารที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2457).

⁹⁶ กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 107-108.

⁹⁷ เฉลิมศักดิ์ รามโกมุท, เกิดกลางกรุง, หน้า 63.

⁹⁸ แน่งน้อย ปัญงพรรค, ชีวิตประวัติ อาจินต์ ปัญงพรรค, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548, หน้า 43).

⁹⁹ “แย่งชิง,” สยามราษฎร์ (วันพฤหัสบดีที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2466): 5.

¹⁰⁰ “ถีบเจ๊กตาย,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันจันทร์ที่ 7 ธันวาคม ร.ศ. 127).

จีน ข้าวต้ม ก๋วยเตี๋ยว ก๋วยเตี๋ยวผัด ข้าวเจโปหรือเสียบโป ขนมหวานของจีนจำพวกเผือกหรือมันต้มน้ำตาล ขนมอี๋ เต้าทึง ขนมเครื่องจันฮับ ขนมเปี๊ยะ ขนมโก๋ ขนมจับกิม และถั่วตัด ขนมหวานของไทย อาทิ ทองหยิบ ฝอยทอง หรือของเคี้ยวเล่นอย่างหมาก พลู นุหรี¹⁰¹

เมื่อลงรถที่โรงบ่อนสักแห่งเพื่อหาซื้อของกินและเดินเล่นก็จะพบว่าไม่เพียงมีอาชีพค้าขายของกินเท่านั้น แต่ที่โรงบ่อนยังแวดล้อมไปด้วยอาชีพอื่นๆ อีกมาก ทั้งอาชีพที่ให้ความบันเทิงด้านการแสดงอย่างนักแสดงละคร ลิเก จั๋ว และนักปี่พาทย์¹⁰² ที่เจ้าของบ่อนจ้างมาเล่นเพื่อดึงดูดลูกค้าให้เข้ามาใช้บริการ บุคลากรที่ทำงานในโรงบ่อนกะกลางคืน อย่างจีนแฉ่เจ็บบกับจีนเกียะเป็นลูกจ้างทำหัวเบี่ยในบ่อนเบี่ยตำบลลาดน้อย และจีนป้อเปงเป็นลูกจ้างในบ่อนเบี่ยตำบลสะพานหัน อาชีพหมอดูและนางรำแก้บนประจำโรงบ่อน¹⁰³ ตลอดจนอาชีพโสเภณีที่แฝงตัวมาขึ้นดักกรลูกค้าที่หน้าโรงบ่อน โสเภณีพวกนี้เป็นโสเภณีเถื่อน ไม่สังกัดโรงหรือสำนัก แต่ถ้าหากอยากเห็นโสเภณีที่เรียกว่าตุ๊กกฏหมายมีสำนักประจำต้องไปที่สำเพ็ง

ที่สำเพ็งในทศวรรษที่ 2420-2450 มีโรงหรือสำนักโสเภณีตั้งอยู่อย่างค้ำคั้น ในแต่ละคืนพวกโสเภณีจะออกมาขึ้นบั้งนั่งม้านั่งบั้งเพื่อรอเรียกลูกค้า มีทั้งโรงโสเภณีชั้นดีและชั้นเลว กลวิธีอย่างหนึ่งที่เหล่าโสเภณีทำเพื่อเรียกแขก คือ นำเทียนหรือตะเกียงเล็กๆ มาลนวนที่ก้นตะเกียงที่จุดไว้หน้าโรง แล้วท่องคาถาว่า “ขอให้มันมีใจร้อนรนทนไม่ไหว เหมือนถูกไฟลนก้นตะเกียง ให้มันต้องรีบมาหากู มาหากู”¹⁰⁴ ผู้หญิงที่ทำงานบริการให้ความบันเทิงในยามค่ำคีนนอกจากโสเภณีแล้วก็ยังมีหญิงนักร้องกับนักคิดพิณพิฆา หญิงนักร้องเป็นหญิงสาวชาววางตุ้ง เดินทางมาจากฮ่องกง มาขับร้องเพลงกว้างตุ้งกับวงดนตรีเล็กๆ อยู่แถวทิวกลางแจ้งสี่แยกราชวงศ์ หน้าเวทีตั้งโต๊ะไว้ประมาณ 20 โต๊ะให้เป็นที่นั่งดื่มน้ำชาหรือเครื่องดื่มของผู้มาฟังเพลง เปิดบริการตั้งแต่หนึ่งทุ่มจนถึงกลางดึก หญิงนักร้องที่มีชื่อเสียงในขณะนั้นชื่อซิ่งอิง ส่วนนักคิดพิณพิฆาก็ส่งตรงมาจากฮ่องกงและกว้างตุ้งเช่นกัน ทั้งหมดเป็นหญิงสาวอายุราว 17-18 ปี ได้รับการฝึกฝนให้สามารถคิดพิณ ดีจิมเหลี่ยมหยก และร้องเพลงได้ ตามภัตตาคารที่จัดงานเลี้ยงจะว่าจ้างพวกหล่อนไปขับกล่อมแขกหรือด้วยเสียงเพลง และบ้านของเจ้าสัวบางคนก็จ้างหญิงสาวพวกนี้ไปร้องเพลงให้ฟังแทนการดูจิวแต่จิวแบบเดิม¹⁰⁵

¹⁰¹ เสฐียรโกเศศ, *พื้นความหลัง เล่ม 1*, หน้า 141-142. และ เฉลิมศักดิ์ งามโกมุต, *เกิดกลางกรุง*, หน้า 115.

¹⁰² ภทรวดี ภูษฎาภิรมย์, “สถานภาพของนักปี่พาทย์ในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2468,” หน้า 45-47.

¹⁰³ ณัฐยา อัครพงษ์อนันต์, “บ่อนเบี่ยในสังคมไทย พ.ศ. 2367-2460: การศึกษาเชิงสังคมวัฒนธรรม,” หน้า 116-117 และ 150.

¹⁰⁴ เสฐียรโกเศศ, *พื้นความหลัง เล่ม 3*, หน้า 34.

¹⁰⁵ อุจิเยยะ, “ยุคสถานลีลาศเฟื่อง,” ใน *60 ปีโพ้นทะเล*, หน้า 201.

เมื่อถึงเวลาที่ต้องโดยสารรถกลับบ้าน ในระหว่างทางหากรถผ่านไปที่การประปา ถนน บำรุงเมือง จะเห็นว่ามียกกลุ่มคนขึ้นต่อแถวเรียงคิวคอยรอน้ำประปาอยู่ คนทั้งหมดนี้อาจไม่ได้มารอง น้ำประปาไปใช้เอง แต่บางคนรอน้ำประปาไปขายโดยหาบไปใส่โอ่งตามบ้านเรือนต่างๆ ที่สั่งซื้อ สาเหตุที่พวกเขาหาบน้ำในตอนกลางคืนก็เพราะกลางวันไม่มีแดด อากาศจึงไม่ร้อนและไม่ เหนื่อยง่าย บางคนอาจมาหาบน้ำตอนใกล้รุ่งราวตีสามถึงตีห้า¹⁰⁶ อาชีพหาบน้ำประปาจึงสะท้อนการ พัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานของเมืองกรุงเทพฯ ในสังคมเมืองสมัยใหม่ก่อนที่จะมีการแจกจ่ายน้ำ ไปถึงทุกครัวเรือน ก้อนน้ำประปาสาธารณะนี้มีอยู่หลายที่โดยมากมักอยู่ในพื้นที่ที่มีผู้คนอาศัยอยู่ อย่างหนาแน่น¹⁰⁷ เช่นที่สำเพ็งและที่สนามน้ำจืด¹⁰⁸ ที่หน้าวัดรังษีสุทธาวาสหรือหน้าวัดบวรนิเวศ ริม ถนนหลวงห้าแยกพลับพลาไชย เชิงสะพานกษัตริย์ศึก และริมถนนวรจักร เป็นต้น ผู้ประกอบอาชีพ หาบน้ำประปา เช่น จินกิมลิ่ง แซ่โก¹⁰⁹ จากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์พบว่าการมารองน้ำในยามค่ำคืน มักเกิดการทะเลาะวิวาทระหว่างผู้ที่มารองน้ำ ดังกรณี ค.ช. เชียง กับ ค.ช. เกงทอง ใช้ไม้คานตีกัน เพราะแย่งกันรอน้ำประปา¹¹⁰ นายคืดเกง แซ่เอ็งกับนายฝ่าเกิดทะเลาะวิวาทชกต่อยกันเลือดคกปาก เพราะการต้องรอน้ำต่อกัน¹¹¹ และนางยกกับนายเซ็งแย่งกันรอน้ำจนเกิดการชกต่อยกัน¹¹² การ วิวาทเนื่องจากการรอน้ำประปาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งดูจะเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้คนในละแวกนั้นๆ พบ เห็นจนชินตา แต่อาจสร้างความเอือมระอาให้คนตระเวนที่ต้องคอยเข้ามาห่าศึกห้ามปรามอยู่เสมอ คนตระเวนจึงเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ได้เจอในยามค่ำคืน

¹⁰⁶ ทิพย์วาลี สนิทวงศ์ฯ, เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม 1, หน้า 26. และ ช. ชาคริต (สุรพล ไตรเวทย์), เรื่องเล่าชาวหลังวัง (วังบูรพาภิรมย์) ตอนหลังวัง ความหลังแห่งความเรียงรมย์, หน้า 51.

¹⁰⁷ การประปากรุงเทพฯ ได้ติดตั้งก๊อกน้ำสาธารณะไว้หลายที่จนปลายปี พ.ศ. 2475 มีก๊อกน้ำรวมทั้งสิ้น 705 แห่ง ในปี พ.ศ. 2476 มีเพิ่มอีก 31 แห่ง รวมเป็น 736 แห่ง ในจำนวนนี้เป็นก๊อกน้ำสาธารณะ 119 แห่ง เป็น ก๊อกน้ำสำหรับสาธารณะและเพื่อการดับเพลิง 269 แห่ง และเป็นก๊อกน้ำดับเพลิงโดยเฉพาะที่ติดตั้งอยู่หน้าบ้าน บุคคลอีก 348 แห่ง ต่อมาภายหลังก๊อกน้ำสาธารณะนี้ได้ทยอยยกเลิกไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 ในสมัยรัฐบาลจอม พลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพราะมีการแก่งแย่งน้ำกันอย่างโกลาหล ดู เทียมจิตร พ่วงสมจิตร, กำเนิดและพัฒนาการของ “การประปา” กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตคนไทย: รายงานการวิจัย (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551), หน้า 110-111.

¹⁰⁸ เสฐียร โกเศศ, พื้นความหลัง เล่ม 3, หน้า 30. และ ช. ชาคริต (สุรพล ไตรเวทย์), เรื่องเล่าชาวหลังวัง (วังบูรพาภิรมย์) ตอนหลังวัง ความหลังแห่งความเรียงรมย์, หน้า 51.

¹⁰⁹ สารบัญชิวินิจฉัยที่ 2 คือราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์ กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2541), หน้า 28.

¹¹⁰ “เมื่อคืนที่ 17 นี้เกิดโกลาหลคนดูแน่น,” สยามราษฎร์ (วันพฤหัสบดีที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474): 9.

¹¹¹ “น้ำประปาเป็นเหตุถึงเลือดคกเมื่อคืนนี้,” ศรีกรุง (วันเสาร์ที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2474): 1.

¹¹² “นายกับนางชกกันเพราะน้ำเมื่อคืนนี้,” ศรีกรุง (วันพุธที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2474): 16.

คนตระเวนเป็นอาชีพที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในยามค่ำคืนในฐานะที่เป็นเจ้าพนักงานของรัฐ และเป็นตัวแทนของรัฐในการสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยในยามค่ำคืนของเมืองเพื่อให้เมืองและผู้คนดำเนินชีวิตยามค่ำคืนไปได้โดยสะดวก คนตระเวนมีทั้งพวกที่ประจำอยู่โรงพักในท้องที่ต่างๆ อาทิ โรงพักสามยอด ฯลฯ และพวกที่ออกเดินตรวจตราตามถนนต่างๆ ตลอดจนแหล่งบันเทิงของเมืองยามค่ำคืนอย่างโรงบ่อนและโรงภาพยนตร์ นอกจากนั้นก็ยังมีคนที่รักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืนทำนองเดียวกับคนตระเวนก็คือแขกยาม แยกยามส่วนใหญ่เป็นแขกชาวอินเดีย เช่น แยกยามของโรงเรียนเซนต์คาเบรียลคือนายบาหุยิยาช¹¹³ และแยกยามของโรงไฟฟ้าสามเสน ได้แก่ นายรามเดวชิง นายอาตุภูชิง นายราฎนาค นายมหาราช นายปานเลตปาน เด นายปิเนตซารีชิง¹¹⁴ เป็นต้น แต่แขกบางคนอาจมาจากสิงคโปร์ แยกยามเหล่านี้มีกระบองเป็นอาวุธ กลางคืนดึกๆ พวกเขาอาจส่งเสียงร้องเพลงแขกเพื่อบอกให้รู้ว่าไม่ได้นอนหลับ ในตอนกลางวันแขกยามบางคนไปทำงานเป็นจรรยาขณะที่ยังคงไปขายถั่ว¹¹⁵ น่าสังเกตว่าอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความปลอดภัยจะตกเป็นของคนแขก ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะร่างกายที่แข็งแรง กำยำและได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดีจากประเทศของตนและเกือบทั้งหมดเป็นประเศในอาณานิคมอังกฤษ ทำให้แขกหลายคนได้ประกอบอาชีพเป็นคนตระเวน คนเก็บตัวและคนเฝ้าประตูตามโรงแรมหรสพด้วย เช่น นายโสจัน แยกฮินดูเป็นผู้เก็บตัวผ่านประตูที่โรงจิว้อวจินไซไฮ้ว ใกล้กับตลาดใหม่กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ ท้องที่สัมพันธวงศ์¹¹⁶ ต่อมาเมื่อมีโรงภาพยนตร์เป็นมหรสพชนิดใหม่ก็ได้จ้างแขกเป็นคนเก็บตัวและเฝ้าประตูเช่นเดียวกัน

หากกลับมาถึงบ้านในเวลาสองยามหรือเที่ยงคืนพอดีก็จะได้ยินเสียงเงินเดินร้องตะโกนบอกหวยออก พร้อมๆ กับเงินจากบริษัทออนเหวงหรือบริษัทสะอาดมาร้องเรียกหรือสั่งกระดิ่งให้เอาถังอุจจาระมาเปลี่ยนเทใส่รถลาก แล้วรถลากจะนำถังไปทิ้งที่ปากแม่น้ำอีกที¹¹⁷ อาชีพนี้อาจสร้างความไม่สะดวกในยามค่ำคืนสำหรับผู้ที่ยังนอนหลับไปแล้ว และยังปรากฏว่ามักสร้างปัญหาให้กรุงเทพฯ ในตอนเช้าตรู่มีกลิ่นไม่สดชื่นจากสิ่งปฏิกูลที่หกเรี่ยราดในตอนกลางคืน และมีผู้ร้องเรียนว่า “เวลากลางคืนเงินเก็บถังโสโครกมักนำถังไปล้างที่ท่อประปาสี่แยกถนนพลับพลาไชยเสมอ เป็น

¹¹³ “ลักเอกสารแขกยาม,” ศรีกรุง (วันศุกร์ที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2474): 3.

¹¹⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น. 7.6/53 เงินเดือนข้าราชการโรงไฟฟ้าสามเสน (17 กันยายน-21 มีนาคม พ.ศ. 2461).

¹¹⁵ เฉลิมศักดิ์ งาม โภมุต, เกิดกลางกรุง, หน้า 91. และ ช. ชาคริต (สุรพล ไตรเวทย์), เรื่องเล่าชาวหลังวัง (วังบูรพาภิรมย์) ตอนหลังวัง ความหลังแห่งความเรีงรมย์, หน้า 25-27.

¹¹⁶ “แขกเก็บตัวโรงจิว้อจกตจากเก้าอี้,” สยามราษฎร์ (วันอาทิตย์ที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2481): 11.

¹¹⁷ พระพิศาลสุขุมวิท (ประสพ สุขุม), หน้า 36-37. และ กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 153-154.

การสามานยยิ่งนัก เจ้าหน้าที่ควรว่ากล่าวเสียบ้าง”¹¹⁸ คงมีหลายสาเหตุที่อาชีพขนถ่ายอุจจาระเลือกทำงานตอนกลางคืน อย่างน้อยก็เพื่อความสะดวกของการปฏิบัติงานและสภาพอากาศที่ไม่ร้อน แต่มนุญชัย วิชวิเศษ ตั้งข้อสังเกตต่างออกไปว่า กลางวันเป็นเวลาของการทำงาน ขามเย็นถึงหัวค่ำเป็นเวลาของการหาความสำราญ ความสุขความบันเทิง ตกดึกเมื่อคนนอนแล้วให้เป็นเวลาการถ่ายอุจจาระ เพราะจะได้ปิดบังเรื่องความอูจาด¹¹⁹ ครั้นถึงตีห้าคนงานเดินแฉะรางรรางก็ออกทำหน้าที่ พวกเขาจะถือไม้แฉะมือละด้าม ปลายเป็นเหล็กทำพอดีให้แฉะถึงก้นร่องราง บ้านไหนอยู่ใกล้รางรรางก็จะได้ยินเสียงดัง แซ่ด แซ่ด¹²⁰ และเมื่อใกล้รุ่งโรจน์โคมตะเกียงตามถนนต่างๆ ที่พนักงานจุดโคมจุดไว้ตั้งแต่ย่ำค่ำก็ดับลงพอดีเพราะน้ำมันหมด

กล่าวโดยสรุป ภาพรวมของอาชีพที่ทำงานในช่วงเวลากลางคืนที่พบได้ทั่วไปในกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2420-2480 ได้แก่ พนักงานจุดโคมตะเกียงตามถนน พนักงานขับรราง กุสลากรด พ่อค้าแม่ค้าขายของกิน นักแสดงละคร ลิเก และจิว นักปีพาทย์ พนักงานในโรงบ่อนเบี้ย หมอคุณางรำแก้มบน โสเภณี หญิงนักร้อง นักคิดพิณพิฆา คนหาบน้ำประปา คนตระเวน แยกขาม แจกร้องบอกหวยออก พนักงานเปลี่ยนถังอุจจาระ และคนงานเดินแฉะรางรราง ทั้งหมดนี้เป็นเพียงอาชีพส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะยังมีอาชีพที่ทำงานในช่วงเวลากลางคืนอีกมากอย่างเช่นครูสอนภาษาในโรงเรียนกลางคืน แรงงานในโรงสีข้าว โรงเลื่อยจักร และโรงงานขนาดเล็ก พนักงานที่ทำงานบริการด้านสาธารณูปโภคะกลางคืน ฯลฯ และแม้กระทั่งขอมานที่ในสมัยก่อนถือเป็นอาชีพหนึ่ง มีทั้งขอมานวงดนตรีและขอมานเดี่ยวถือข้อมแดง พวกขอมานจะมานั่งชุมนุมกันตามงานเทศกาลกลางคืน เช่น งานวัดภูเขาทอง และงานพระบรมรูปทรงม้า ฯลฯ โดยนั่งล้อมวงจุดเทียนเล่นดนตรีและมีขันวางขอสตางค์¹²¹

ประเด็นเรื่องอาชีพตรงข้ามกับการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายในขามค่ำคืน เนื่องจากหลักฐานส่วนใหญ่ที่แสดงให้เห็นกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพในช่วงเวลากลางคืนในทศวรรษที่ 2420-2480 คือกลุ่มสามัญชนและชนชั้นล่างของสังคมอันมีคนจีนเป็นพื้น อาชีพในขามค่ำคืนส่วนใหญ่จึงเป็นอาชีพของคนจีนและคนต่างชาติอย่างแยกขามและเป็นอาชีพที่ต้องใช้แรงงานควบคู่กับการให้บริการ ซึ่งสะท้อนค่านิยมของคนไทยที่ไม่นิยมทำงานระดับล่างและมองอาชีพเหล่านี้ว่าเป็นอาชีพของคนชั้นต่ำ ในขณะที่เดียวกันยังสะท้อนให้เห็นผลพวงจากการเพิ่มจำนวนของแรงงานชาว

¹¹⁸ “ท่อน้ำประปา,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันเสาร์ที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2460).

¹¹⁹ มนุญชัย วิชวิเศษ, ประวัติศาสตร์สังคม-ว่าด้วยส้วมและเครื่องสุขภัณฑ์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), หน้า 149.

¹²⁰ อาจินต์ ปัญจพรรค์, บอมบ์กรุงเทพฯ ภาคสมบูรณ, หน้า 95. และ กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 257.

¹²¹ เฉลิมศักดิ์ งามโกมุต, เกิดกลางกรุง, หน้า 108-109.

จีนในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420 ภายหลังจากเปิดเส้นทางเดินเรือขนส่งระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองชัวเถาทางตอนใต้ของจีนและยิ่งทวีจำนวนมากขึ้นในทศวรรษที่ 2460 และการเป็นเมืองการค้าในยุคอาณานิคมตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420 ที่มีการเคลื่อนย้ายแรงงานที่เป็นคนในบังคับของต่างประเทศอย่างแขกขามที่มาจากอินเดียและสิงคโปร์ เวลาและพื้นที่กลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ จึงเป็นช่วงเวลาและพื้นที่ที่พรหมแดนแห่งโอกาสของคนจีนและคนชั้นล่างของสังคมที่เข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อการเลี้ยงชีพ ขณะที่เวลาและพื้นที่กลางคืนของชนชั้นนำส่วนใหญ่ถูกใช้ไปเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ความเคลื่อนไหวของผู้ประกอบอาชีพในยามค่ำคืนดังกล่าวที่เราสามารถพบเห็นได้เมื่อออกจากบ้านดูเหมือนว่าจะฉายภาพเมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนที่ดูคึกคักและมีชีวิตชีวา แต่ทว่าลักษณะของเมืองกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏให้เห็น เพราะอาชีพที่เป็นตัวกำหนดความเป็นเมืองกลางคืนอาชีพหนึ่งก็คืออาชีพบริการที่ให้ความบันเทิงทางกามารมณ์แบบตะวันตก ไม่ใช่ความบันเทิงยามค่ำคืนแบบเก่าอย่างโรงบ่อนและโรงโสเภณี ซึ่งจะเริ่มมีแพร่หลายมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นไป

5.2.2 อาชีพใหม่ในยามค่ำคืนทศวรรษที่ 2460-2480

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและความแพร่หลายของการพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนแบบโลกสมัยใหม่ในทศวรรษที่ 2460-2480 มีส่วนทำให้คนกรุงเทพฯ เริ่มมีอาชีพใหม่ๆ และเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบของอาชีพบางประเภทตามการเปลี่ยนแปลงบริบทของสังคม และเช่นเดียวกับทศวรรษก่อนหน้าที่สัดส่วนของผู้ประกอบอาชีพในยามค่ำคืนส่วนใหญ่ยังคงเป็นผู้ใช้แรงงาน โดยเฉพาะแรงงานชาวจีนและผู้ทำงานบริการ ในสามทศวรรษนี้ผู้ทำงานบริการส่วนใหญ่เป็นผู้ให้ความบันเทิงในยามค่ำคืนทั้งความบันเทิงสนุกสนานทั่วไปและความบันเทิงทางกามารมณ์ที่ส่งผลให้กรุงเทพฯ เริ่มปรากฏลักษณะความเป็นเมืองกลางคืน

อาชีพบริการที่ให้ความบันเทิงทางกามารมณ์แบบดั้งเดิมคงหนีไม่พ้นอาชีพโสเภณีที่ในระยะนี้ได้เปลี่ยนรูปแบบจากที่เคยประจำอยู่ตามสำนักต่างๆ เฉพาะในห้องที่สำเพ็งและละแวกโรงบ่อน เริ่มทยอยออกมาสู่ท้องถนนและทางสัญจรสาธารณะปะปนกับผู้คนที่ออกมาแสวงหาความสำราญในยามราตรี โรงโสเภณีบางโรงถึงกับตั้งอยู่ริมถนนหลวงเลขที่เดียว¹²² ถนนที่เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเมืองเมื่อถูกซัดสั่นด้วยธุรกิจขายบริการบนท้องถนนจึงยิ่งสะท้อนสภาพความเป็นเมืองได้ดียิ่งขึ้น ดังที่ ธเนศ วงศ์ยานนาวา แสดงทัศนะไว้ว่า โดยทั่วๆ ไปแล้วการค้ากามเป็นธุรกิจแห่งความเป็นเมือง นับตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การขยายตัวของเมืองและการค้าทำให้เกิดผู้คนที่ยากินตามท้องถนนมากขึ้น พอถึงช่วงปี พ.ศ. 2460 กว่า เป็นต้นมา ผู้หญิงขายบริการก็สร้าง

¹²² “หญิงนครโสเภณี,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2462). อ้างใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, “โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411-2503,” หน้า 105.

ความสมบูรณ์ให้กับความเป็นเมืองอย่างเต็มเปี่ยมเพื่อให้สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นหญิงงามเมือง หนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นถึงขั้นกล่าวว่าทุกๆ หนึ่งในสิบของถนนหรือตรอกซอกซอยในกรุงเทพฯ จะต้องมีย่างไสเหน็ดตั้งอยู่ ถนนที่ดังๆ ก็ได้แก่ ถนนราชดำเนิน¹²³ เช่นที่ตรอกสาเก¹²⁴ และตรอกสี่แยก ถนนราชดำเนินตัดกับถนนดินสอ เมื่อก่อนนั้นเจียบเหงามีผู้คนไม่มากนัก จนทศวรรษที่ 2460 ได้มีผู้ไปเช่าที่ปลูกบ้านเรือนจนเต็มไปหมด ปรากฏเป็นที่ประชุมชนมีร้านขายของตั้งขึ้นหลายร้านและเวลากลางคืนคึกๆ ก็มีพวกหญิงนคร ไสเหน็ดเื่อนมานั่งลอยโฉมอยู่อย่างชุกชุม¹²⁵ ที่ชุมนุมของบรรดาหญิงไสเหน็ดยังได้แก่ตรอกซอกซอยในถนนอื่นๆ เช่น ตรอกตำบลข้างโรงหวยเก่ากับข้างบริษัทนครเขมมเก่า ตรอกอาจมตอนที่ต่อกับตรอกเต้าหู้¹²⁶ ถนนทรงวาด¹²⁷ ถนนอุณากรรณ¹²⁸ ถนนราชวงศ์ ตรอกต้นง้วนสวยในถนนสุริวงศ์¹²⁹ ถนนสี่พระยา สะพานเก่า สะพานยาว แพร่งสรรพศาสตร์ นางเลิ้ง¹³⁰ และที่ตึกแถวเช่าของเจ้าพระยารามราชวังวัดเลียบหรือวัดราชบูรณะ¹³¹ เป็นต้นตลอดจนทางสัญจรสาธารณะอย่างสะพานดำรงสถิตย์หรือที่เรียกกันอย่างลำลองว่าสะพานเหล็กบน มักมีหญิงไสเหน็ดหลายคนออกมายืนพิงราวสะพานอยู่เสมอๆ เมื่อมีคนเดินข้ามสะพานพวกนางก็ทักทายปราศรัย หากชอบพอถูกใจก็พากันไปที่ห้องพักแถวนั้น¹³² และสะพานไม้ข้ามคลองเล็กๆ ตรงถนนทรงวาดที่เก่าแก่และอาศัยนักเที่ยวชอบมาใช้บริการจนขนานนามสะพานไม้แห่งนี้ว่าสะพานส่งวิญญาณสู่สวรรค์¹³³ บรรดาหญิงไสเหน็ดที่หากินอยู่ตามถนนต่างๆ เป็นนางบังเงาตามตรอก พุ่มไม้ และเสาไฟฟ้า ส่วนใหญ่เป็นไสเหน็ดเื่อนที่ต้องคอยหลบการจับกุมของตำรวจ

¹²³ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “ดอกไม้โลกีย์ ราชมืดแค่สดางค์,” ใน อรสม สุทธิสาคร, ดอกไม้ราตรี สีนค้ำมีชีวิต (กรุงเทพฯ: สารคดี, 2545), หน้า 9-10.

¹²⁴ กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 125.

¹²⁵ “ข้าวเบ็ดเตล็ด,” สยามราษฎร์ (วันพุธที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2464): 5.

¹²⁶ “แอ่งคนพาล,” จินโนสยามวารศัพท์ (วันเสาร์ที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2465): 2.

¹²⁷ อุ๊เยี่ยะ, “หญิงงาม เจ้าน้ำชา และ ค่ายอิงปิ่น: สามชั้น ไสเหน็ดที่แตกต่าง,” ใน 60 ปีโพ้นทะเล, หน้า 185.

¹²⁸ “ตำรวจยกกองปราบช่องไสเหน็ด,” สยามราษฎร์ (วันศุกร์ที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2474): 16.

¹²⁹ “ข้าวเบ็ดเตล็ด,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2465): 5. และ แท้ ประกาศวุฒิสาร, สุภาพบุรุษเสื่อแท้, หน้า 36.

¹³⁰ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรรมงคลการ, ไปเมืองนอก, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อักษรกราฟฟิค, 2538), หน้า 234.

¹³¹ “ตั้งโรงหญิงนคร ไสเหน็ดเื่อน,” สยามราษฎร์ (วันพุธที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2466): 5.

¹³² กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 79.

¹³³ อุ๊เยี่ยะ, “หญิงงาม เจ้าน้ำชา และ ค่ายอิงปิ่น: สามชั้น ไสเหน็ดที่แตกต่าง,” ใน 60 ปีโพ้นทะเล, หน้า 185.

ไม่เพียงแค่นถนนและทางสัญจรสาธารณะอย่างสะพานเท่านั้น หญิงโสเภณียังไปแอบแฝงขายบริการอยู่ตามพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองอย่างสนามหลวง¹³⁴ และแหล่งบันเทิงยามค่ำคืนใหม่ขงเมือง เช่น โรงภาพยนตร์ สถานกินดื่มสาธารณะและสถานเรีงรมย์ รวมถึงโรงน้ำชา โรงยาฝิ่น และที่พัคคนเดินทาง ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ เรียกโสเภณีที่ไปแอบแฝงขายบริการตามสถานที่เหล่านี้ว่าเป็นโสเภณีในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2464-2487) กล่าวคือ เป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างโสเภณีแบบเก่าที่สำเฟิ่ง (พ.ศ. 2411-2463) กับโสเภณีแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอเมริกา (พ.ศ. 2488-2503) เหตุผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโสเภณีในยุคนี้ได้แก่ ความต้องการหลีกเลี่ยงการเสียภาษีให้แก่รัฐบาล และการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และค่านิยมสมัยใหม่¹³⁵ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนรูปแบบของอาชีพโสเภณีก็ได้เริ่มมีมาตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2450 แล้ว ดังปรากฏว่าการพลุกพล่านของหญิงโสเภณีตามสถานที่สาธารณะต่างๆ อย่างโรงหนังญี่ปุ่น ที่พัคคนเดินทาง ร้านน้ำชากาแฟ และโรงยาฝิ่น ในหนังสือพิมพ์ สยามออบเซอร์เวอร ว่า

“เราได้ทราบข่าวว่า เวลานี้ตัวกามโรคที่ชิวพลุกพล่านมากตามแถวหลังโรงหนังญี่ปุ่นหลวง ถึงกับจุดคร่าชวชชายไปสมสู่ พลดารวจบางคนเห็นเข้าก็ห้ามปราม แต่บางคนก็เห็นเป็นสนุกหัวเราะเล่น ไซ้แต่เท่านั้น พวกหญิงตามที่พัคคนเดินทางก็เสียกฎหมายได้อยู่มาก และใครก็รู้ว่าเป็นที่พัคของตัวกามโรค ไซ้ว่าจะเป็นที่พัคคนเดินทางจริงก็เปล้าอีก พุดเรื่องตัวกามโรค ก็ควรพุดต่อไปอีก พวกร้านเจ็กขายกาแฟวางตั้งและโรงสูบฝิ่นก็มีผู้หาหญิงไปคอยนั่งอยู่หน้าประตูให้เรียกคน บางโรงถึงกับจุดจะให้เข้าไปสูบฝิ่นหรือกินกาแฟก็มี แต่จุดเฉพาะพวกจีนกวางตั้งพวกเดียวกัน ไม่ลามปามเหมือนหญิงไทยซึ่งไม่เสีย”¹³⁶

สำหรับโรงภาพยนตร์ ในทศวรรษที่ 2460-2480 เป็นสถานที่ที่หญิงโสเภณีมาดักรอต่อเหยื่อแล้วพาไปหลับนอนในห้องพัคละแวกใกล้ๆ เช่นที่หอสวย ตำบลบ้านสมเด็จ เวลากลางคืนมีหญิงโสเภณีเข้าไปใช้บริการเป็นจำนวนมากทั้งก่อนเวลาหนังเข้าโรงและเข้าโรงแล้ว¹³⁷ สถานกินดื่ม

¹³⁴ Scot Barmé, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex, and Popular Culture in Thailand*, pp. 81-82.

¹³⁵ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, “โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411-2503,” หน้า 90-131.

¹³⁶ “พลุกพล่านมาก,” *สยามออบเซอร์เวอร* (วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2458). อ้างใน ปียกนิฐ์ หงส์ทอง, *สยามสนุกข่าว* (กรุงเทพฯ: กัญญา, 2531), หน้า 201.

¹³⁷ บางกอกการเมือง (วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2468). อ้างใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, “โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411-2503,” หน้า 105.

สาธารณะ เช่น ร้านจำหน่ายสุราแถบบางรักเป็นช่องทางชักพาให้หญิงโสเภณีเข้ามาขายบริการ¹³⁸ สถานเริงรมย์ต่างๆ โดยเฉพาะโรงเตี๊ยมบางแห่งเจ้าของได้จัดจ้างโสเภณีมาเป็นคู่เดินรำหรือเรียกทับศัพท์ว่าพาร์ตเนอร์ (partner) เช่นเดียวกับโรงน้ำชาและโรงยาฝิ่นที่จ้างหญิงโสเภณีมาช่วยบริการลูกค้าในฐานะบริการหญิงและหมอนวด และที่פקคนเดินทางได้กลายเป็นช่องโสเภณีเถื่อน เช่นที่פקคนเดินทางของนางเหรียญ ตำบลสามแยก วัดพิเรนทร์¹³⁹ และเป็นช่องชั่วคราวของโสเภณีที่มาเช่าไว้ทำชำเรา ดังกรณีนางเจสสิว หญิงสัญจรโรค อายุ 15 ปี ชวนนายแสง ลูกค้าไปที่פקคนเดินทางซึ่งได้เช่าไว้แล้ว¹⁴⁰ แม้เมื่อถึงปลายทศวรรษที่ 2470 ต่อดันทศวรรษที่ 2480 ที่פקคนเดินทางได้รับการพัฒนาเป็นโรงแรมแล้วก็ยังคงเป็นสถานที่ที่หญิงโสเภณีเข้ามาใช้เป็นที่ทำมาหากินหลังจากได้ลูกค้ามาแล้ว หรือโสเภณีบางคนอาจอ้างตัวว่าเป็นหมอนวดเข้าไปนวดให้แขกผู้ชายที่มาจากชนบทในห้องพัก และได้พบว่าเจ้าของโรงแรมบางแห่งขอมอบอนุญาตให้หญิงโสเภณีเข้ามาใช้บริการในโรงแรมของตนเพื่อแลกกับผลรายได้ที่หญิงโสเภณีเฉลี่ยแบ่งให้ครึ่งหนึ่ง โรงแรมจึงถูกมองว่าเป็นรังของพวกโสเภณี นอกจากโรงแรมแล้วหญิงโสเภณียังไปกระโดดอยู่ตามสถานที่ชุมนุมชนต่างๆ ในยามค่ำคืน เช่น สวนลุมพินีและเขาดิน¹⁴¹

รูปแบบการขายบริการของอาชีพโสเภณีในทศวรรษที่ 2460-2480 จึงมีความซับซ้อนเพราะได้ซ้อนตัวอยู่ในอาชีพอื่นๆ เช่นเดียวกับหญิงโสเภณีในฮ่องกงในระยะเดียวกันที่เมื่อมีข้อห้ามการค้าโสเภณีในปี ค.ศ. 1935 โสเภณีราคาเริ่มตกและเปลี่ยนอาชีพไปเป็นหญิงนักร้อง (singsong girls) หมอนวด หญิงนั่งคุยกับแขก (escort girls) และคู่เดินรำ¹⁴² ตามสถานเริงรมย์ สถานเริงรมย์ยามค่ำคืนของเมืองที่เฟื่องฟูในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 จึงเป็นสถานที่ที่หญิงโสเภณีเข้าไปใช้ทำมาหากินจำนวนมาก

แต่ไม่ว่าจะมีเพียงหญิงโสเภณีเท่านั้นที่ทำงานบริการในสถานเริงรมย์ เพราะสถานเริงรมย์บางแห่งโดยเฉพาะสถานเริงรมย์ที่มีระดับได้จ้างหญิงสาวที่ไม่ใช่โสเภณีมาเป็นพนักงานเดินโต๊ะเสิร์ฟอาหาร เช่นที่สถานเกษมสุข แต่ไม่เป็นที่นิยมนักเนื่องจากแขกผู้ชายเห็นว่าเกี้ยววกกว่าหญิงโสเภณี ทำให้ต่อมาหน้าที่พนักงานเดินโต๊ะตกเป็นของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงให้ทำหน้าที่เป็นเพื่อนนั่ง

¹³⁸ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น. 4.1/71 มีสเตอร์เกนมัน ขออนุญาตตั้งร้านขายสุราที่ตำบลบางรัก (11-14 ธันวาคม พ.ศ. 2458).

¹³⁹ “ความเห็น ที่פקคนเดินทางกลายเป็นช่องอบายมุข,” สยามราชฤทธิ์ (วันเสาร์ที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2466): 3.

¹⁴⁰ “สัญจรโรค,” สยามราชฤทธิ์ (วันพฤหัสบดีที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2465): 6.

¹⁴¹ จ.จาน, “ตลุมบอน,” หลักเมือง (วันศุกร์ที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2483): 3. และ ดร. ชอร์, “ตลุมบอน-หญิงงามเมืองกับโรงแรม,” หลักเมือง (วันศุกร์ที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2484): 3.

¹⁴² CHENG Po Hung, *Early Prostitution in Hong Kong*, p. 10.

คูดและเป็นคู่เดินรำกับแขก¹⁴³ หญิงบริการและหญิงคู่เดินรำในยุคแรกๆ มีทั้งหญิงไทย หญิงจีน โดยเฉพาะหญิงกวางตุ้ง¹⁴⁴ และหญิงจีนที่ส่งตรงมาจากเซี่ยงไฮ้¹⁴⁵ และหญิงชาวญี่ปุ่น¹⁴⁶ แต่ที่ขึ้นชื่อว่าปรนนิบัติรับใช้ได้ทุกอย่างเป็นอย่างดีคงเป็นหญิงจีนกวางตุ้ง ราคาค่าบริการหญิงบำเรอจำพวกหญิงบริการหรือหญิงนั่งคูดและหญิงคู่เดินรำเหล่านี้แตกต่างกันไป แต่หากเป็นหญิงชาวจีนราคาอาจอยู่ที่ประมาณคนละ 20 บาท¹⁴⁷ อาชีพคู่เดินรำเฟื่องฟูอย่างมากในทศวรรษที่ 2460-2470 อย่างไรก็ตาม นอกจากคู่เดินรำหรือพาร์ตเนอร์ที่เป็นหญิงแล้วยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีคู่เดินรำชายสำหรับหญิงสาวในกรุงเทพฯ ซึ่งต่างจากลอนดอนในทศวรรษที่ 1920 ที่ตามโรงแรมต่างๆ มักปรากฏชายกลุ่มใหม่ที่มีกิริยาท่าทางสุภาพเรียบร้อย รูปร่างสะอิดสะเอ้ง และสามารถโค้งคำนับได้อย่างออร์ชามาเป็นคู่เดินรำสำหรับหญิงสาว มีคำเรียกชายกลุ่มนี้ในภาษาฝรั่งเศสว่า gigolo¹⁴⁸

ทั้งหญิงบริการ หญิงนั่งคูด และหญิงคู่เดินรำต่างทำหน้าที่อยู่ด้านล่างเวที โดยที่บนเวทีจะมีผู้หญิงอีกกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่ให้ความบันเทิงด้วยการเดินรำหรือเดินระบำ การเดินรำนี้มีทั้งที่เป็นการแสดงศิลปะและการกระตุ้นการมรณัม และเมื่อเดินรำอยู่บนเวทีเสร็จแล้วนักเดินรำบางคนอาจลงมานั่งคลอเคลียเป็นคู่เดินรำกับแขกอีกด้วย ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพนี้มีเป็นจำนวนมาก ได้แก่ นางสาวพัดเป็นนางเดินรำประจำบาร์ช่วนหลี่ ตำบลสะพานหิน¹⁴⁹ นางสาวชันทอง ปิยะฉะวัคเป็นนางเดินรำประจำอยู่ที่โรสฮอลล์ ตำบลปากถนนเดโชต่อถนนสุรวงศ์¹⁵⁰ นางสาวสง่า อายุ 18 ปี เป็นนักเดินระบำตัวลือในหมู่นักนิยมนูกระบำโป้¹⁵¹ นางสาวประไพ คาราระบำดาวรุ่งคนใหม่ของคณะละคร

¹⁴³ ยูจีนเรีย (ยศ วัชรเสถียร), “แหล่งโลกีย์สถานขามราตรีในอดีต,” ใน *ขุดจากอดีต*, หน้า 146-150.

¹⁴⁴ “สาวสวรรค์จีนเป็นบ๊วย,” *หนังสือพิมพ์ไทย* (วันอังคารที่ 5 ธันวาคม ร.ศ. 127); อู๋เจียะ, “ยุคสถานลีลาศเฟื่อง,” ใน *60 ปีโพ้นทะเล*, หน้า 202-203. และ *ขุดค้นสกุหลาบเรื่อง*, จากอาสาร่างถึงหย่าร้าง: สืบตำนานคนกวางตุ้งกรุงเทพฯ, หน้า 140-143.

¹⁴⁵ เช่นที่สถานลีลาศใต้ฟ้าเปิดบริการเมื่อปี พ.ศ. 2476 ได้จ้างหญิงคูลีลาศจำนวน 5-6 คนส่งตรงมาจากเซี่ยงไฮ้ เพื่อแข่งขันกับสถานลีลาศห้อยเทียนเหลาที่เปิดบริการสถานลีลาศก่อนในปี พ.ศ. 2475 และใช้โสเภณีชั้นสูงมาเป็นคูลีลาศ อู๋เจียะ, “ยุคสถานลีลาศเฟื่อง,” ใน *60 ปีโพ้นทะเล*, หน้า 202-203.

¹⁴⁶ สังเกตได้จากตอนปลายปี พ.ศ. 2462 มีผู้หญิงชาวญี่ปุ่นในเมืองไทยที่ทำงานอยู่ในร้านขายเหล้าฝรั่งมากที่สุดถึง 20 คน อู๋เจียะ โยเนะโอะ และ โยชิคาเวะ โทชิฮารุ, *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี*, หน้า 201.

¹⁴⁷ เสฐียรโกเศศ, *ฟื้นความหลัง เล่ม 3*, หน้า 76.

¹⁴⁸ Thomas Burke, *English Night-Life from Norman Curfew to Present Black-Out*, p. 138.

¹⁴⁹ “ชิงกัน ในบาร์ช่วนหลี่,” *ไทยเขมรรวมข่าว* (วันอาทิตย์ที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2473), หน้า 21.

¹⁵⁰ “ชันทองแห่งโรสฮอลล์ถูกพ่อหนุ่มบีบข้อมือและบังคับให้ดื่มเหล้า,” *สยามราษฎร์* (วันอังคารที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2474): 8.

¹⁵¹ “เปลือยกายเดินระบำโป้กันอย่างถึงแก่น,” *สยามราษฎร์* (วันพุธที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2474): 16.

ศรีอาทิตย์¹⁵² นางสาวสนิท อายุ 26 ปี เป็นนางเดินรำและนางบำเรอประจำร้านกาแฟสอาดนามัย ถนนวรจักร¹⁵³ นางสาวโกมลเป็นนางระบำที่ตึกดำรงพาณิชย์ 7 ชั้น¹⁵⁴ นางสาวประทุมกับนางสาวกิ่ง เป็นนักเต้นระบำประจำสยามไฮเต็ล¹⁵⁵ และนางสาวสมิทรากับนางสาวสาลีและนางสาวพิกุลแกม เป็นคาราระบำที่มีชื่อเสียงที่สุดที่ตึกไพบูลย์สมบัติหรือตึกเก้าชั้น¹⁵⁶ เป็นต้น¹⁵⁷ นอกจากนั้นยังมีนักเต้นรำที่ส่งตรงมาจากต่างประเทศเพื่อดึงดูดลูกค้า เช่น คณะนักเต้นรำสาวชาวฟิลิปปินส์วัยรุ่นๆ ได้ถูกส่งเข้ามาแสดงการเต้นรำอย่างโลดโผนที่สนามเขมมสุข¹⁵⁸ คณะระบำผู้หญิงสเปน 9 คนทำการแสดงอยู่ที่ตึกเก้าชั้น¹⁵⁹ คณะระบำฝรั่งเศสแสดงที่ชว่นหลิบาร์¹⁶⁰ และคณะนักเรียนสตรีจีนจากเชียงใหม่มาแสดงระบำหรือเต้นรำ มีราคาบ รำทวน และแสดงกายกรรมที่ตึกนาครเขมมและ โรงภาพยนตร์สิงคโปร์¹⁶¹ เป็นต้น

แม้ว่าไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับรายได้ของอาชีพนักเต้นรำและเต้นระบำอย่างชัดเจน แต่อาจสันนิษฐานได้ว่านักเต้นรำชาวต่างชาติน่าจะได้รับค่าตอบแทนมากกว่านักเต้นรำชาวไทย เพราะถือว่าเป็นของนำเข้าและของแปลกใหม่ที่ใครๆ ก็อยากดูอยากชม ดังเช่น คณะนักเต้นระบำฝรั่งของสยามไฮเต็ลได้รับรางวัลคืนหนึ่งราว 14-15 บาท มากกว่าหมูนักเต้นระบำชาวไทยที่ได้เพียง 1-10 บาทเท่านั้น¹⁶² อาชีพผู้เต้นรำและนักเต้นรำเป็นอาชีพที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตทางสังคมของผู้หญิงกลางคืนกลุ่มหนึ่งที่เป็นคนชายขอบและเริ่มกลายเป็นวัตถุที่ถูกจับจ้องและเป็นสินค้าที่สามารถสัมผัสจับจองได้ในสังคมเมืองสมัยใหม่ที่อาศัยอำนาจเงินตราซื้อหาความสุข แต่ความสุขของคนบางกลุ่มอาจต้องแลกด้วยความทุกข์และความไม่ปลอดภัยในอาชีพของพวกเขา ดังกรณีของ

¹⁵² “ละครศรีอาทิตย์,” กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันศุกร์ที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2471). และ “โลกละคร,” กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันอาทิตย์ที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2471).

¹⁵³ “นางเดินรำและบำเรอระว่างการคิมจากชาย,” ศรีกรุง (วันอาทิตย์ที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2474): 16.

¹⁵⁴ ศรีกรุง (วันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2474). อ้างใน Scot Barmé, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex, and Popular Culture in Thailand*, p. 87.

¹⁵⁵ หญิงไทย (วันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2476, และ วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2476). อ้างใน Ibid., pp. 85-88.

¹⁵⁶ ซาลี เอี่ยมกระสินธุ์, บางกอกสมัยเก่า, หน้า 27.; “น.ส. สาลี ซึ่งเป็นคาราที่กำลังเปลี่ยนรัศมีอยู่ ณ 9 ชั้นเวลานี้,” สยามราษฎร์ (วันอาทิตย์ที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2474): 1. และ “นางสาวพิกุลแกม-นี่เป็นทำนองๆ ของดิฉัน ทำกระดุกกระดิกคุณเคยเห็นแล้วหรือ,” สยามราษฎร์ (วันศุกร์ที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2474): 1.

¹⁵⁷ ภาพถ่ายตัวอย่างของหญิงนักเต้นระบำที่มีชื่อเสียงในทศวรรษที่ 2470 ได้ใน ภาคผนวก จ

¹⁵⁸ “สนามเขมมสุขเปิดใหม่สนุกครึกครื้นอีกแล้ว,” บางกอกการเมือง (วันศุกร์ที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2473).

¹⁵⁹ “เปลี่ยนชุดใหม่,” สยามราษฎร์ (วันพุธที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2474), หน้า 9.

¹⁶⁰ “ชว่นหลิบาร์,” ศรีกรุง (วันเสาร์ที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2474), หน้า 22.

¹⁶¹ “ควรรที่ท่านจะได้ที่สนา,” จีนโนสยามวารศัพท์ (วันอังคารที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2466).

¹⁶² “ข่าวเล่าลือ,” สยามหนุ่ม (วันเสาร์ที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2475): 11.

นางสาวขันทองถูกแขกบีบข้อมือและบังคับให้ดื่มเหล้า¹⁶³ และนางสาวพุดถูกนายช่วงรังแก ทำให้นายไปลู่ผู้ไปเที่ยวในที่เกิดเหตุ นั้นเข้าช่วยนางพุดจนถูกนายช่วงยิงบาดเจ็บสาหัส¹⁶⁴

หากพิจารณาในประเด็นเรื่องเพศแล้ว การเกิดอาชีพใหม่ในสถานเริงรมย์ยามค่ำคืนของเมืองกรุงเทพฯ ทำให้เกิดผู้หญิงกลุ่มใหม่ที่ทำงานในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองที่เป็นพื้นที่ใหม่ในโลกสมัยใหม่อย่างสถานเริงรมย์ โดยมากมักเป็นผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นล่างที่ต้องทำงานบริการและต้องแต่งกายวาวหวิวเพื่อเป็นจุดขายดึงดูดลูกค้า¹⁶⁵ ดังนั้น ประวัติศาสตร์ของผู้หญิงกลางคืนกลุ่มนี้ที่ไม่ว่าจะเป็นหญิงบริการ หญิงคู่เดินรำ หญิงนั่งคุยกับแขก หรือที่เรียกรวมกันว่าผู้หญิงบาร์ในสังคมไทยจึงเริ่มต้นขึ้นภายใต้เงื่อนไขของความเป็นสมัยใหม่ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 หรือราวทศวรรษที่ 2460 ไม่ใช่เริ่มขึ้นในสมัยสงครามเวียดนามดังที่เคยรับรู้กัน ผู้หญิงกลุ่มใหม่ยังหมายรวมถึงหญิงสาวสมัยใหม่ที่เข้าไปใช้พื้นที่สาธารณะกลางคืนใหม่ของเมืองเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนใหญ่เป็นหญิงสาวในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง ในทศวรรษที่ 2460 พวกเขาได้เข้าร่วมในพื้นที่ที่เคยเป็นของผู้ชายมาก่อน ฉะนั้นผู้หญิงในสถานเริงรมย์ทั้งสาวสมัยใหม่และหญิงบริการจึงสะท้อนความเป็นสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นความเป็นสมัยใหม่ของอะไรก็ตาม ตั้งแต่ความเป็นสมัยใหม่ของเมือง วิถีชีวิต แนวคิด การแต่งกาย และอาชีพ ฯลฯ เวลาและพื้นที่กลางคืนในโลกสมัยใหม่เปิดโอกาสให้พวกเขาได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ และเป็นส่วนสำคัญของพัฒนาการแห่งการเกิดเมืองกลางคืน

ในทศวรรษที่ 2470-2480 สถานกึ่งดื่มสาธารณะและสถานเริงรมย์ยังปรากฏว่ามีอาชีพของผู้ชายที่นอกจากจะเป็นพนักงานเดินโต๊ะหรือบอยแล้ว ยังมีอาชีพนักดนตรีที่รวมตัวกันเป็นคณะเล่นดนตรีตามสถานกึ่งดื่มสาธารณะและสถานเริงรมย์ต่างๆ ดังกรณีของเอื้อ สุนทรสนาน ก่อนที่จะ

¹⁶³ “ขันทองแห่งโรสฮอลล์ถูกพ่อหนุ่มบีบข้อมือและบังคับให้ดื่มเหล้า,” สยามราษฎร์ (วันอังคารที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2474): 8.

¹⁶⁴ “ยิงกันในบาร์ชวนหลิ,” ไทยเกษตรกรรมข่าว (วันอาทิตย์ที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2473): 21.

¹⁶⁵ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ในทศวรรษที่ 2460 การทำงานในยามค่ำคืนของผู้หญิงชนชั้นกลางขึ้นไปได้รับการศึกษาอย่างคงไม่ได้ความนิยมและไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ปกครอง ดังกรณีอาชีพพยาบาล ซึ่งเป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับ การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เนื่องจากผู้ปกครองมักไม่อนุญาตให้บุตรสาวซึ่งเป็นนักเรียนพยาบาลทำงานอยู่เวรในตอนกลางคืน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2473 จึงเริ่มมีนักเรียนพยาบาลทำงานอยู่เวรกลางคืนเป็นตัวอย่างให้ผู้ปกครองของนักเรียนเห็นและยอมรับมากขึ้น ดู ญัฐวดี ชนะชัย, “สตรีในสังคมไทยสมัยใหม่: ศึกษากรณีสตรีซึ่งประกอบอาชีพพยาบาล (พ.ศ. 2439-2485),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 60.

ก่อตั้งวงดนตรีสุนทราภรณ์ได้เคยประกอบอาชีพเล่นดนตรีตามบาร์ต่างๆ มาก่อน¹⁶⁶ โดยเฉพาะที่ บาร์ซีเล็กที่เชิงสะพานพระพุทธรยอดฟ้าฝั่งพระนคร เอื้อได้เปิดวงดนตรีของตัวเองชื่อเรนโบว์แบนด์¹⁶⁷ โดยมีศรี ยงยุทธเล่นเปียโน สาลี กล่อมอากาศเล่นกลอง และประชุม วิเศษประภาเล่นไวโอลิน¹⁶⁸

สำหรับอาชีพใหม่อื่นๆ อาจพิจารณาได้จากพื้นที่สาธารณะกลางคืนแห่งใหม่ของเมืองอย่าง โรงภาพยนตร์ โรงภาพยนตร์ในฐานะศูนย์รวมความบันเทิงยามค่ำคืนแห่งใหม่ได้เข้ามาแทนที่โรงบ่อนเบี้ยที่ถูกรัฐยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2460 แม้ว่าคนกรุงเทพฯ รู้จักโรงภาพยนตร์และการดูภาพยนตร์ในโรงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2448 แล้ว แต่โรงภาพยนตร์ วัฒนธรรมการดูภาพยนตร์ และผู้ชมภาพยนตร์ได้ทวีจำนวนขึ้นอย่างมากในทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นมา ทำให้เกิดอาชีพใหม่ๆ ที่ให้ความสำคัญบันเทิงที่ทำงานอยู่ในและรอบๆ โรงภาพยนตร์ อาทิ แยกยามประจำโรงภาพยนตร์ทำหน้าที่เก็บตั๋วดูหนัง ฝ้าและอำนวยความสะดวกช่องทางเข้าและออกของโรง¹⁶⁹ เช่น นายเสลมแยกยามมีหน้าที่ตรวจตั๋วดูภาพยนตร์ของโรงภาพยนตร์ญี่ปุ่น หน้าโรงบ่อนเบี้ยเชิงสะพานดำรงสถิตย์¹⁷⁰ และนายฮา สลายปาลี แยกฮินดู เป็นคนยามประจำโรงภาพยนตร์ตงซัน ท้องที่ตำบลจักรวรรดิ¹⁷¹ คนฉายภาพยนตร์ที่ประจำอยู่ห้องฉาย นักดนตรีประจำวงดนตรีที่บรรเลงเพลงโหมโรงและเพลงประกอบภาพยนตร์ในแต่ละฉาก ดังที่ เหม เวชกรได้ประกอบอาชีพเป็นนักดนตรีบรรเลงดนตรีในโรงหนังประจำวงนายกุ่ม ได้เล่นที่โรงหนังชั้นคืออย่างโรงหนังพัฒนากร และโรงหนังอื่นๆ เช่น โรงหนังบ้านสมเด็จ นางเล็ง ปีนัง บางลำพู บ้านหม้อ และช่องกง¹⁷² นอกจากนี้ก็มีวงดนตรีของนายโนรี วงนาย

¹⁶⁶ แก้ว อังฉริยะกุล, “คุณเอื้อฯ ที่ผมรู้จัก,” ใน *สุนทราภรณ์ครึ่งศตวรรษ: ที่ระลึกการก่อตั้งวงดนตรีสุนทราภรณ์ ครบรอบ 50 ปี 20 พฤศจิกายน 2532* (กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการหนังสือที่ระลึก คณะกรรมการดำเนินการจัดงานเนื่องในโอกาสครบรอบ 49 ปี และ 50 ปี วงดนตรีสุนทราภรณ์, 2532), หน้า 98.

¹⁶⁷ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร, “เอื้อ...ในความทรงจำ,” ใน *เรื่องเดียวกัน* หน้า 74-75.

¹⁶⁸ ไพบุลย์ สาราญฤติ, *พระเจ้าทั้งห้า: ตำนานความเป็นมาของสุนทราภรณ์* (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545), หน้า 133.

¹⁶⁹ นายหนววย (ศิลปิน ช่างเจลิ้ม), *ว่าด้วยหนังในเมืองบางกอก* (กรุงเทพฯ: หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน), 2555), หน้า 83.

¹⁷⁰ “คงดีเกินไป,” *บางกอกไทมส์* (วันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 125) (พ.ศ. 2449). อ้างใน *ปิยคุณิฐ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว*, หน้า 158.

¹⁷¹ “แยกยามนอนหลับถูกคนร้ายลักพันเศษ,” *ศรีกรุง* (วันพฤหัสบดีที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2474): 1.

¹⁷² สันตสิริ, “ไม่แต่พระวิษณุกรรม พระประโคนธรรพก็ต้องการเหม เวชกร,” ใน *แต่เหม เวชกร จิตรกรและนักประพันธ์ผู้ยิ่งใหญ่ของไทย: รวมข้อเขียนและภาพประกอบของเหม เวชกร พร้อมทั้งคำไว้อาลัยจากมิตร, ศิษย์, น้องในวงการวาดและเขียน*, หน้า 31-32.

เจือ เส็นวีส¹⁷³ และแถวของนายชะที่มีชื่อเสียงมาก¹⁷⁴ พ่อค้าแม่ค้าขายของกินหน้าโรงภาพยนตร์ เช่น ก๋วยเตี๋ยวผัด หมี่ผัด ขนมจีนน้ำยา ส่วนในโรงเมื่อนั่งฉายหมดม้วนจะมีเด็กเดินส่งเสียงเร่ขาย น้ำหวานและเครื่องขบเคี้ยวต่างๆ เช่น ขนมแห้งๆ หมากพลู บุหรี่ ชา กาแฟรีด โซดาแช่น้ำแข็ง น้ำมะเน็ดหรือน้ำอัดลม รวมทั้งพัคคลายร้อน ที่เป็นผู้ใหญ่ขายก็มีแต่แขกขายถั่วเท่านั้น¹⁷⁵ ครั้นเมื่อโรงภาพยนตร์เป็นพื้นที่บันเทิงยามค่ำคืนของเมืองสืบต่อจากโรงบ่อนเบี้ยจึงเห็นได้ว่าอาชีพในบริเวณโรงภาพยนตร์คล้ายคลึงกับอาชีพรอบๆ โรงบ่อน กล่าวคือ แขกยามและคนฉายภาพยนตร์เปรียบได้กับบุคลากรในโรงบ่อน นักดนตรีบรรเลงดนตรีในโรงภาพยนตร์เปรียบได้กับคณะนักแสดงละครจิว ลีเก นางรำ และนักเป่าพาทย์หน้าโรงบ่อน และทั้งโรงภาพยนตร์และโรงบ่อนต่างก็มีโสเภณีและพ่อค้าแม่ค้าขายของกินเช่นเดียวกัน

กล่าวโดยย่อ อาชีพกลางคืนใหม่ในทศวรรษที่ 2460-2480 ประกอบด้วย โสเภณีรูปแบบใหม่ที่แฝงอยู่ตามสถานเริงรมย์ต่างๆ บริการชายและหญิง หมอนวด หญิงคู่เดินรำ หญิงนักเดินรำ และผู้ประกอบอาชีพภายในและรอบๆ โรงภาพยนตร์ อาทิ คนฉายภาพยนตร์ นักดนตรีประจำวงดนตรี แขกยาม และพ่อค้าแม่ค้าขายของกิน อาชีพทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ อิทธิพลจากต่างประเทศโดยเฉพาะวัฒนธรรมความบันเทิงในยามค่ำคืนของยุคดนตรีแจ๊สจากยุโรปและอเมริกาที่แพร่เข้ามาในกรุงเทพฯ อย่างการเดินรำและการชมภาพยนตร์ การเกิดขึ้นของกลุ่มคนชั้นกลางที่เป็นโครงสร้างสำคัญของการลงทุน การค้าพาณิชย และระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา พวกเขาเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดพื้นที่ใหม่ของเมืองเพื่อการบริโภคในโลกสมัยใหม่ด้วยการเป็นทั้งผู้ลงทุนประกอบการและเป็นผู้บริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในธุรกิจบันเทิงยามค่ำคืนอย่างสถานเริงรมย์และโรงภาพยนตร์ ตลอดจนการเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมใหม่ในการประกอบอาชีพให้มีความทันสมัยปรับเปลี่ยนไปกับวัฒนธรรมการพักผ่อนหย่อนใจของคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่สถานที่พักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนของเมืองจะดำเนินกิจกรรมไปได้ต้องอาศัยไฟฟ้า ดังนั้นไฟฟ้าจึงมีส่วนช่วยให้ผู้ที่ทำงานในสถานที่พักผ่อนหย่อนใจหรือพื้นที่อื่นใดของเมืองที่ต้องใช้ไฟฟ้าสามารถประกอบอาชีพในยามค่ำคืนต่อไปได้ บริบททางสังคมและเศรษฐกิจเหล่านี้ช่วยเกื้อหนุนให้เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนมีความหลากหลายในด้านการประกอบอาชีพอันเป็นคุณลักษณะของสังคมเมืองสมัยใหม่ และโดยปราศจากข้อสงสัย อาชีพที่ให้ความ

¹⁷³ อัมพร หาญนภา, “ดูหนัง,” ใน *ประกายพริก*, หน้า 246. และ สติชัย เสมานิล, “หนังฉายเมื่อ 50-60 ปีที่แล้ว,” ใน *วิสาสะ เล่ม 1*, หน้า 46.

¹⁷⁴ กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 207.

¹⁷⁵ นายหนววย (ศิลาปชัย ชาญเฉลิม), *ว่าด้วยหนังฯ ในเมืองบางกอก*, หน้า 85-88.; อัมพร หาญนภา, “ดูหนัง,” ใน *ประกายพริก*, หน้า 249. และ สติชัย เสมานิล, “หนังฉายเมื่อ 50-60 ปีที่แล้ว,” ใน *วิสาสะ เล่ม 1*, หน้า 38.

บันเทิงในยามค่ำคืน โดยเฉพาะความบันเทิงทางกามารมณ์ย่อมเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองกลางคืน

5.3 ชีวิตยามค่ำคืนกับความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น

ชนชั้น (class) เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมกรุงเทพฯ มาตั้งแต่สมัยจารีต และเป็นกลไกสำคัญในการจัดลำดับชั้น แบ่งแยก และควบคุมคนในสังคม การแบ่งแยกและควบคุมคนด้วยกรอบความคิดเรื่องกาลเทศะทำให้พื้นที่กลางคืนของเมืองบางแห่งไม่ใช่พื้นที่ที่คนชั้นสูงจะเข้าไปอยู่โดยเฉพาะพื้นที่กลางคืนนอกบ้านอย่างถนน โรงบ่อน และโรงโสเภณี ฯลฯ ในขณะที่คนชั้นล่างเองก็ไม่ควรเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ของคนชั้นสูง เช่น คลับ สโมสร หรือสโมสร ฯลฯ การใช้ช่วงเวลาและพื้นที่กลางคืนที่แตกต่างกันนี้ทำให้วัฒนธรรมของคนทั้งสองชนชั้นแตกต่างกันจนนำไปสู่การสร้างรสนิยมที่ต่างกัน กล่าวคือ การพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนด้วยการดูโขน ละคร การจัดงานเลี้ยงโต๊ะ และการเดินรำ เป็นวัฒนธรรมและรสนิยมของคนชั้นสูง ตรงกันข้ามกับการดูลิเกและจิ้งที่มักถูกมองว่าเป็นวัฒนธรรมและรสนิยมของคนชั้นล่างหรือสามัญชน อย่างไรก็ตามการปะปนกันระหว่างคนต่างชนชั้นก็เกิดขึ้นได้ในบางช่วงเวลาและในบางพื้นที่ ได้แก่ ตามงานเทศกาลประจำปี งานวัด เช่น งานวัดภูเขาทอง งานเฉลิมฉลอง เช่น งานเฉลิมพระชนมพรรษา และงานรื่นเริงของเมืองที่คนในเมืองไม่ว่า “ประชาชนชายหญิงน้อยใหญ่ ทั้งพวกผู้ดีแลเข็ญใจ ต่างคนต่างไปเที่ยวดูงาน”¹⁷⁶ ในทศวรรษที่ 2440 งานวัดของหลวงอย่างงานวัดเบญจมบพิตรได้เปิดโอกาสให้คนทุกชนชั้นและทุกเชื้อชาติเข้ามาเดินเที่ยวชมงานได้อย่างเสรี แต่ก็มี การแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างร้านค้าของคนชั้นสูงที่อยู่ตอนในเขตวัดกับร้านค้าของสามัญชนที่อยู่ตอนนอกเขตวัดหรือที่เรียกว่าลำเพ็ง แต่ครั้งถึงทศวรรษที่ 2450 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ลักษณะของงานวัดเบญจมบพิตรได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นงานสมาคมชั้นสูงมากกว่างานสำหรับคนทั่วไปเหมือนอย่างในรัชกาลก่อน¹⁷⁷

นอกจากงานจรที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราวแล้ว การเข้าร่วมใช้พื้นที่กลางคืนแห่งเดียวกันของคนชั้นสูงกับคนชั้นล่างดูจะไม่ค่อยเกิดขึ้นบ่อยนัก ยกเว้นเสียว่าคนชั้นสูงจะเข้าไปใช้พื้นที่กลางคืนของคนชั้นล่างเสียเองอย่าง โรงบ่อนที่เป็นที่รวมนักพนันไม่ว่าคนชั้นสูงหรือคนชั้นล่างต่างก็มาแสวงโชคและพักผ่อนหย่อนใจจากการเล่นพนัน ในทางกลับกันการที่คนชั้นล่างจะเข้าไปใช้พื้นที่กลางคืนของคนชั้นสูงดูจะเป็นเรื่องที่ยากกว่า จนมาในทศวรรษที่ 2460 ด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้เกิดพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองแห่งใหม่ ไม่ว่าจะเป็นถนน โรงภาพยนตร์ สถาน

¹⁷⁶ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครเรื่องอิเหนา, หน้า 422.

¹⁷⁷ กัญจิกา ศรีอุดม, “จาก “นาเชนแนล เอกซอซิซิเชน” ถึง “สยามรัฐพิพิธภัณฑ”: ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” หน้า 191-217.

กินดื่มสาธารณะ สถานเริงรมย์ และสวนสาธารณะ ฯลฯ ที่เป็นพื้นที่เปิดรับสำหรับคนทุกชนชั้นให้เข้าไปใช้พื้นที่ได้โดยสะดวก ผนวกกับการเกิดขึ้นและทวีจำนวนตลอดจนบทบาทและความสำคัญของชนชั้นกลางที่แทรกกลางขึ้นมาอยู่ระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่าง ทำให้วัฒนธรรมของชนชั้นกลางแพร่เข้าสู่พื้นที่ของคนทั้งสองชนชั้นจนทำให้เกิดการหลอมรวมและละลายทั้งพฤติกรรมและวัฒนธรรมระหว่างกัน เวลาและพื้นที่กลางคืนในโลกสมัยใหม่ในกรุงเทพฯ จึงไม่ใช่ช่วงเวลาและพื้นที่ที่ถูกจำกัดและแบ่งแยกด้วยกรอบความคิดของระบบชนชั้นอีกต่อไป เพราะการกลายเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่และเมืองกลางคืนต้องอาศัยวัฒนธรรมมวลชน ดังที่คนอเมริกันเคยมีประสบการณ์ในทศวรรษที่ 1920 ลูอิส เอ. เอรินเบิร์ก (Lewis A. Erenberg) นักประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมอเมริกันได้เสนอว่า ในกรณีของนิวยอร์ก ชีวิตกลางคืนในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ 1920 ช่วยทำให้เกิดความเป็นประชาธิปไตยของวัฒนธรรม (democratization of culture) ในสหรัฐอเมริกา และเกิดความพรว้าพรางในพื้นที่ของผู้แสดงกับผู้ชมหรือลูกค้า และระหว่างคนมั่งคั่งกลุ่มเก่ากับชนชั้นกลางกลุ่มใหม่ ความบันเทิงของมวลชนแบบอเมริกันได้แผ่ขยายช่องว่างของความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ได้ดำรงอยู่ระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่าง และระหว่างผู้อยู่อาศัยเดิมกับผู้อพยพมาใหม่¹⁷⁸ เมื่อนำมาเทียบเคียงกับกรุงเทพฯ ในระยะเวลาเดียวกันจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมของชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างและชนชั้นกลางกลุ่มใหม่ได้ถูกทำให้พรว้าเลือนจนเริ่มกลายเป็นวัฒนธรรมของเมืองสมัยใหม่ผ่านการใช้ชีวิตยามค่ำคืนในพื้นที่กลางคืนแห่งใหม่ของเมืองอย่างโรงภาพยนตร์ สถานกินดื่มสาธารณะ และสถานเริงรมย์ ฯลฯ ร่วมกัน

แต่กระนั้นการปะปนระหว่างชนชั้นก็ทำให้เกิดการปะทะกันทางวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นต่างๆ ในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่พบได้ทั่วไปในทศวรรษที่ 2460-2480 ผ่านการแสดงความคิดเห็นและทัศนคติในหน้าหนังสือพิมพ์ที่เป็นสื่อที่แพร่หลายในขณะนั้น ตัวอย่างพื้นที่สำคัญที่ปรากฏหลักฐานของการปะทะกันระหว่างชนชั้น ได้แก่ ถนน และ โรงภาพยนตร์

5.3.1 ถนน: พื้นที่ของคนหลากหลายชนชั้น

ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองสมัยใหม่ที่เริ่มมีความสำคัญต่อกรุงเทพฯ ในฐานะทางสัญจรแทนแม่น้ำลำคลองมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420 ครั้นถึงทศวรรษที่ 2460 ถนนก็กลายเป็นส่วนสมบูรณ์ของโครงสร้างทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ และเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่ นักเขียนและนักวิชาการหลายคนอธิบายว่าถนนในเมืองเปรียบ

¹⁷⁸ ดู Lewis A. Erenberg, *Steppin' Out: New York Nightlife and the Transformation of American Culture, 1890-1930* (Chicago: The University of Chicago Press, 1984).

ประจักษ์หรือโรงละคร (Streets as Stages or Streets as Theater Stages) เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนท้องถนนจะเวียนวนไปไม่ซ้ำซากเฉกเช่นฉากในโรงละคร¹⁷⁹ และถนนยังทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนหลากหลายชนชั้นที่ออกมาทำกิจกรรมต่างๆ บนท้องถนน โดยเฉพาะถนนที่มีคนพลุกพล่านในยามค่ำคืนดังเช่นถนนราชวงศ์ในทศวรรษที่ 2460 ตามที่ เฮอริแมน เนอร์เดน บันทึกไว้ว่าเที่ยงคืนล่วงแล้วพบว่าส่วนใหญ่ของเมืองกรุงเทพฯ เพิ่งตื่น โรงภาพยนตร์และโรงละครได้ปล่อยฝูงชนออกมาสู่ท้องถนน ร้านไอศกรีมและน้ำโซดาเติมไปด้วยผู้คน อาหารที่ทำเสร็จแล้วถูกถกฉวยไปโดยผู้คนที่ยืนอยู่บนท้องถนน รถยนต์ยังวิ่งขวักไขว่พร้อมกับเสียงแตรรถที่ดังตลอดทาง ทำให้คนลากรถลากจำนวนมากต่างลนลานหลีกเลี่ยงไม่ให้ถูกรถชน ถนนราชวงศ์ยังคงวุ่นวายอยู่หลังจากการแสดงต่างๆ บนท้องถนนจบลง¹⁸⁰

อย่างไรก็ตาม ถนนก็ได้รับการให้คุณค่าและความหมายแตกต่างกันไปตามสำนึกของแต่ละชนชั้น สำนึกที่ต่างกันก็นำไปสู่วิธีการใช้ถนนที่ต่างกัน ในสำนึกของคนชั้นสูงถือว่าถนนเป็นพื้นที่ของคนชั้นต่ำที่ไม่ควรเอาตัวเข้าไปเกะกะกั้ว อะไรก็ตามที่อยู่ข้างถนนจึงเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ แต่ในขณะเดียวกันถนนก็เป็นพื้นที่ที่ที่คนชั้นสูงสามารถใช้เพื่อแสดงความเหนือกว่าไม่ว่าจะเป็นอำนาจสถานะ และความมั่งคั่งให้คนที่อยู่ต่ำกว่าได้เชยชม อย่างน้อยก็ด้วยการนั่งรถกินลมเล่นในเวลาเย็น โดยเฉพาะรถยนต์ในยุคแรกๆ ที่เป็นรถเปิดประทุนที่ทำให้คนข้างทางมองเห็นถึงความโอ้อ่างของรถยนต์และคนนั่ง และการขับรถไปจอดยังสถานที่ต่างๆ เช่น ขับรถไปจอดริมถนนราชวงศ์เพื่อซื้อเบะหมี่กินตอนกลางคืนก็แสดงให้เห็นคนชั้นต่ำกว่าเห็นถึงความหรูหราและรสนิยมของคนชั้นสูง หรือในทศวรรษที่ 2470 คนชั้นสูงส่วนใหญ่นิยมขับรถยนต์ไปจอดชมวิวดมผัดอากาศและพบปะสนทนากันที่ลานพระบรมรูปทรงม้าในเวลาเย็น¹⁸¹ ในแง่นี้รถยนต์จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นพาหนะนำคนชั้นสูงออกไปสู่พื้นที่ถนนของคนชั้นต่ำ ส่วนสำนึกของคนชั้นกลางถนนมีหน้าที่อย่างน้อยเป็นทางสัญจร ใกล้เคียงระหว่างบ้านกับที่ทำงานและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของเมือง แต่หากเป็นคนชั้นกลางระดับสูงที่ร่ำรวยก็มักเลียนแบบวิถีชีวิตของคนชั้นสูงโดยการไปนั่งรถเล่นในตอนเย็นและไปจอดรถหาของกินที่ถนนราชวงศ์ สังเกตได้จากตัวละครในนวนิยายของคอกไม้สดที่มัก

¹⁷⁹ Joachim Schlör, *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London, 1840-1930*, pp. 241-243.

¹⁸⁰ Hermann Norden, *From Golden Gate to Golden Sun: A Record of Travel, Sport and Observation in Siam and Malaya*, p. 128.

¹⁸¹ วิจิตรวงศ์ ณ ป้อมเพชร, *สี่แยกราชวัตร*, หน้า 68.

ดังเช่นคุณปู่ของทิพย์วาลี สนิทวงศ์ฯ มักจะพาหลานๆ ไปนั่งรถกินอากาศที่บริเวณลานพระบรมรูปทรงม้าในคืนหน้าร้อนเสมอๆ เพราะที่นั่นอากาศดีลมพัดเย็นสบายและเงียบสงบ และมีรถเข็นขายมะพร้าวอ่อนแช่น้ำแข็งเป็นที่ถูกใจของเด็กๆ คุณ ทิพย์วาลี สนิทวงศ์ฯ, *เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม 1*, หน้า 159. เช่นเดียวกับท่านผู้หญิงสุมาลี จาคิกวานิชในวัยเด็กก็ได้ไปนั่งรถกินลมและวิ่งเล่นรอบๆ ลานพระบรมรูปทรงม้าและซื้อมะพร้าวแช่น้ำแข็งอันเป็นสัญลักษณ์ของที่นี่กิน คุณ ท่านผู้หญิงสุมาลี จาคิกวานิช, *เพียงหนึ่งทะเลชีวิต*, หน้า 31.

ปฏิบัติเช่นนี้เพราะส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลางระดับสูง แต่สำหรับคนชั้นล่างถนนมีความสำคัญมากกว่านั้น เพราะถนนเป็นทั้งเส้นทางสัญจรตลอดจนพื้นที่ทำมาหากินและที่พักอาศัยสำหรับคนไร้บ้าน สายสัมพันธ์ระหว่างคนชั้นล่างส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้นบนพื้นที่ถนน ครั้นเมื่อถนนเป็นพื้นที่เปิดที่ใครๆ ก็สามารถเข้าไปใช้ได้อย่างเสรี ถนนจึงเป็นพื้นที่ที่นำมาสู่การปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้น

หลักฐานที่แสดงให้เห็นการปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นบนพื้นที่ถนนยามค่ำคีนพุ่งเป้าไปที่ความขัดแย้งระหว่างคนชั้นสูงกับคนชั้นล่างอย่างพวกกุลิลากรดหรือจินลากรดที่คนชั้นสูงมองว่าเป็นคนชั้นต่ำและในสายตาของคนชั้นสูงรถลากก็เป็นพาหนะที่เกะกะถนนและกีดขวางทางสัญจร การปะทะกันระหว่างชนชั้นบนพื้นที่ถนนยามค่ำคีนจึงรวมเอาการปะทะของขบวนการพาหนะต่างๆ บนท้องถนนด้วย เพราะการบริโภคทางวัตถุในโลกสมัยใหม่เป็นการบริโภคที่ได้รวมเอาความหมายเชิงสังคมและวัฒนธรรมเข้าไว้ ยานพาหนะจึงเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกสถานะทางชนชั้นได้เป็นอย่างดี รถยนต์ในยุคแรกๆ เป็นของเล่นและของสะสมของคนชั้นสูงและคนชั้นกลางที่ร่ำรวยที่แสดงถึงความหรูหราและความเหนือกว่าทางชนชั้น ในขณะที่ขบวนรถลากกลับเป็นยานพาหนะของคนชั้นต่ำ ผู้ประกอบอาชีพลากรดก็พลอยเป็นคนชั้นต่ำไปด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยจำนวนที่มีมากกว่าทำให้รถลากได้เริ่มเป็นเจ้าถนนในกรุงเทพฯ มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2440

แม้ว่าการโดยสารรถลากจะได้รับความนิยมในกลุ่มสามัญชน แต่สำหรับคนชั้นสูงรถลากถือเป็นยานพาหนะที่เป็นอันตรายต่อรถยนต์ส่วนตัว เพราะในทัศนคติของคนชั้นสูงมองว่าจินลากรดมักลากรดอย่างไม่ระมัดระวัง อุบัติเหตุระหว่างรถยนต์กับรถลากในเวลากลางคืนจึงเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษที่ 2440 เป็นต้นมาเมื่อรถลากเพิ่มจำนวนมากขึ้นและรถยนต์เริ่มถูกส่งเข้ามาในกรุงเทพฯ แต่เมื่อเกิดอุบัติเหตุขึ้นครั้งใดรถลากก็ต้องถูกกล่าวหาว่าเป็นฝ่ายผิดไปเสียทุกครั้ง เพราะความเสียหายของรถยนต์นั้นมีค่าและมีราคามากกว่ารถลากหลายเท่า ดังกรณีที่รถยนต์คันหนึ่งพุ่งเข้าชนรถลากที่นายพีชร์ นางมล และเด็กหญิงสมบุญนั่งมาที่หน้าวัดมหารัชมงคล¹⁸² และเพื่อเป็นการป้องกันอุบัติเหตุอันจะเกิดขึ้นต่อรถยนต์ส่วนตัว คนชั้นสูงที่มีอำนาจบางคนถึงกับห้ามไม่ให้รถลากวิ่งผ่านถนนส่วนตัวของตน เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ 5 ทรงมีรับสั่งห้ามมิให้รถลากวิ่งบนถนนสราญรมย์เพราะเป็นถนนส่วน

¹⁸² “เมื่อคืนนี้รถยนต์ชนรถลากหกคะเมนคว่ำ,” ศรีกรุง (วันอังคารที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2474): 16.

พระองค์ และทรงเกรงว่ารถลากจะเป็นอันตรายต่อรถมอเตอร์เพราะจีนลากรถเป็นคนเซอะเซอะเชื้อ
ซ่าไม่รู้จักหลบหลีกทาง ดังที่เคยเกิดอุบัติเหตุขึ้นในคืนก่อนๆ¹⁸³

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นตัวแทนของคนชั้นสูงที่รังเกียจจีนลากรถ
เพราะเมื่อถึงรัชกาลของพระองค์ พระองค์ได้ใช้พื้นที่ของ หนังสือพิมพ์ไทย เขียนบทความ
วิพากษ์วิจารณ์รถลากไปในทางลบด้วยนามปากกา “อัสวพาหุ” ว่ารถลากเป็นยานของพวกโสเภณี
เป็นยานของชายหญิงเที่ยวเตร่ เป็นยานที่รกรุงรังถนนกีดขวางรถยนต์และรถม้า และรถลากนำมา
ซึ่งคดีความอุกฉกรรจ์ บทความนี้ได้รับการตอบโต้จากผู้ใช้นามปากกาว่า “สลอด” ในหนังสือพิมพ์
จีนโนสยามวารศัพท์ ว่าความชั่วทั้ง 4 ประการไม่ได้เกี่ยวข้องกับรถลากเลย หญิงโสเภณีที่มีอยู่
มากมายนั้นไม่ใช่เป็นเพราะว่ารถลากทำให้มีมากขึ้น แต่เป็นเพราะผู้ขับขี่รถยนต์โดยมากนั่นเอง
เป็นผู้พาหญิงนครโสเภณีขึ้นไว้เป็นจำนวนมาก โดยซื้อหญิงสาวจากผู้ปกครองแล้วเอาไปเป็นเมีย
ลับ หญิงเหล่านี้ในที่สุดก็กลายเป็นหญิงโสเภณีหลังจากถูกทิ้งและเบียดเบียนจืดจางเชิงสังวาสแล้ว
ส่วนที่ว่ารถลากเกะกะถนนเป็นที่รำคาญแก่ผู้ขับขี่รถยนต์และรถม้าก็ทำให้เป็นเพราะรถลากไม่
สาเหตุน่าจะมาจากพระราชบัญญัติสัญจรรถไม่ได้ผล และรถยนต์ต่างหากที่เป็นต้นเหตุให้เกิด
อุบัติเหตุบนท้องถนน ท้ายสุดผู้เขียนได้เสนอทางแก้ปัญหาไว้ว่าควรนำพระราชบัญญัติรถลากมาใช้
และจัดการให้เป็นระเบียบ แต่ต่อมาทาง หนังสือพิมพ์ไทย ก็ได้ตอบโต้กลับไปอย่างรุนแรงและ
กล่าวว่าความคิดของนายสลอดเป็นความคิดเห็นที่ไม่เสมอมาเสมอไต่กับ หนังสือพิมพ์ไทย และ
ตกอยู่ในวาทนาที่ไม่คู่เคียงเพราะฉะนั้นไม่ขอเถียงด้วย¹⁸⁴ ถึงแม้ว่าการวิพากษ์วิจารณ์รถลากของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้จะนำไปเพื่อการต่อต้านชาวจีนและปลุกกระแสความรัก
ชาติไทย แต่ก็ได้เผยแผ่ชะง่อนของการปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นเอาไว้

นอกจากนั้นก็ยังมีบทความวิพากษ์วิจารณ์รูปร่างลักษณะและการแต่งกายของจีนลากรถตอน
กลางคืนว่า “มักสวมเสื้อผ้าเปื้อนเปรอะ ลากรถที่สกปรกโสมม ถ้าพิศดูเครื่องแต่งกายและรูปร่างเจ้า
ผู้ลากจะเห็นว่าเป็นพวกขี้ยา ผอม โกรก ฝีมือนากรถเชื่องช้าราวกับรถที่ตามไปในกระบวนแห่ ทั้ง
เสื้อกางเกงปูปะมีกลิ่นเหม็นมากด้วย”¹⁸⁵ สภาพของจีนลากรถบนท้องถนนที่กล่าวมานี้จึงเป็น

¹⁸³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล ร.5 น. 8.1/376 รถลากเดินทาง
ถนนสราญรมย์พลุกพล่านมากน่ากลัวอันตรายแก่รถมอเตอร์นิค ขอให้ส่งกองตระเวนคอยระวังห้ามรถลากอย่าให้
เดินในถนนต่อไปด้วย. อ้างใน พรหมณี บัวเล็ก, กุศลลากรถกับประวัติศาสตร์แรงงานไทย, หน้า 82-84.

¹⁸⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล น. 20.18/50 เรื่องแผนก
ล้อเลื่อน หมวตรรถลาก ข่าวนหนังสือพิมพ์ไทยกับหนังสือพิมพ์จีนโนสยาม. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 101-103.

¹⁸⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล น. 20.18/50 เรื่องแผนก
ล้อเลื่อน หมวตรรถลาก ข่าวนหนังสือพิมพ์ต่างๆ บทความเรื่องรถลากตอนดึก (24 ธันวาคม พ.ศ. 2459). อ้างใน เรื่อง
เดียวกัน, หน้า 103-104.

ภาพลักษณ์ที่น่ารังเกียจ คนชั้นสูงบางคนจึงกำจัดความน่ารังเกียจนี้ด้วยการใช้กำลังทำร้ายร่างกาย จินลากรดอย่างรุนแรงจนจินลากรดหวาดกลัวไม่กล้าที่จะวิ่งรุดผ่านไปมาในละแวกที่เคยถูกทำร้าย ดังกรณีเมื่อเวลากลางคืนคืนหนึ่งชายหญิงคู่หนึ่งจะจ้างให้จินลากรดไปส่งที่ถนนข้าวสาร แต่เงินไม่กล้าไป เพราะในถนนนั้นมีบุตรผู้มีบรรดาศักดิ์เกลียดจินลากรด ถ้าเจอแล้วเป็นต้องทุบตี¹⁸⁶ แม้นถนนจะเป็นพื้นที่สาธารณะของเมืองแต่อาจไม่ใช่พื้นที่ปลอดภัยของจินลากรด

อย่างไรก็ดี ความเห็นอกเห็นใจในสภาพและวิถีชีวิตของคนชั้นต่ำอย่างจินลากรดที่ทำงานบนท้องถนนยามค่ำคืนก็ถูกถ่ายทอดออกมาในนวนิยายของศรีบูรพาเรื่อง *สงครามชีวิต* (พ.ศ. 2475) ในตอนที่ เพลิน ตัวเอกฝ่ายหญิงของเรื่องกำลังโดยสารรถลากกลับบ้านในคืนหนึ่งขณะฝนตกหนัก สิ่งที่เพลินมองเห็นอยู่เบื้องหน้าคือ ร่างกายของคนแก่คนหนึ่งติดตามหน้าและเนื้อตัวชุ่มโชกไปด้วยเม็ดฝนและหนาวสั่นสะท้านไปทั่วทั้งร่างกาย เขากราอยู่กลางสายฝนและกำลังทำงานหนักเพื่อความอบอุ่นสบายของเพลิน โดยได้รับค่าจ้างเป็นบำเหน็จเพียงน้อยนิดเพื่อประทังชีวิตให้มีเรี่ยวแรงทำงานหนักในวันต่อๆ ไปจนกว่าความตายจะมาช่วยเขาให้พ้นทุกข์ แม้ว่าเพลินไม่ได้มาจากชนชั้นสูงแต่เพลินก็เห็นอกเห็นใจจินลากรดว่าถึงเขาจะเป็นคนชาติอื่นภาษาอื่น เป็นเจ๊กลากรดที่มีอาชีพต่ำช้า แต่นั่นก็ไม่ได้ทำให้เขาเป็นอื่น นอกจากมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อเหมือนๆ กับเพลิน¹⁸⁷

โสภณเป็นคนชั้นต่ำอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นเป้าโจมตีของชนชั้นอื่นๆ เพราะในทศวรรษที่ 2460 โสภณได้ออกมาสู่พื้นที่ถนนในยามค่ำคืน ดังข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ที่แสดงความรู้สึกต่อความแพร่หลายของโสภณชั้นต่ำในท้องถนนในปลายทศวรรษที่ 2450 ต่อต้นทศวรรษที่ 2460 ว่า “พวกกามโรคที่หากินเลี้ยงกฏหมายนั้นคูดยงอยู่เต็มถนนหนทางทุกแห่งทุกหน เมื่อไรจะหมดจริงๆ จังๆ บ้าง นำรำคาญตา”¹⁸⁸ แต่คนส่วนใหญ่ที่ไม่พอใจและรำคาญพฤติกรรมของพวกโสภณบนท้องถนนก็ต้องทนรำคาญตาต่อไป เพราะไม่ปรากฏว่าสามารถกำจัดโสภณให้หมดไปจากพื้นที่ถนนได้

5.3.2 โรงภาพยนตร์: พื้นที่แห่งการปะทะกันระหว่างชนชั้น

นับตั้งแต่มีโรงภาพยนตร์ถาวรเกิดขึ้นแห่งแรกในกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2448 ที่เป็นโรงภาพยนตร์ญี่ปุ่นเรียกกันในสมัยนั้นว่าโรงหนังญี่ปุ่น เมื่อแรกเข้ามาฉายนั้นมีผู้คนให้ความสนใจไปชมกันมากไม่ว่าเจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ ตลอดจนพลเรือนผู้ดีและไพร่ ทั้งหญิงและชาย จนแน่นเต็มโรงบางครั้งถึงกับล้นเหลือแทบทุกๆ คืน¹⁸⁹ โรงภาพยนตร์จึงเป็นพื้นที่สาธารณะกลางคืนของ

¹⁸⁶ “ทุบตีจนพวกเจ๊กลากรดเข็ด,” *บางกอกไทม์* (วันจันทร์ที่ 29 มกราคม ร.ศ. 118).

¹⁸⁷ ศรีบูรพา, *สงครามชีวิต* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548): 71-73.

¹⁸⁸ “กามโรค,” *กรุงเทพฯ เดลิเมส์* (วันอังคารที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2458).

¹⁸⁹ “หนังญี่ปุ่นเป่นเก่งที่สุด,” *บางกอกไทมส์* (วันที่ 11 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125) (พ.ศ. 2449). อ้างใน ปียก นิภูรุ หงส์ทอง, *สยามสนุกข่าว*, หน้า 160.

เมืองที่คนทุกคนชั้นสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ได้อย่างเสรี อย่างไรก็ตาม มีรูปธรรมของการแบ่งแยกชนชั้นในโรงภาพยนตร์คือการแบ่งแยกที่นั่งออกเป็นชั้นต่างๆ ตามราคาค่าตั๋ว ตั้งแต่ชั้นบ็อกซ์ (box seat)¹⁹⁰ ในแถวหน้าไล่ลงมาจนถึงชั้นม้านั่งธรรมดาในราคา 10 สตางค์แถวหลัง โรงหนังแต่ละแห่งมีราคาค่าตั๋วแตกต่างกันไปตามระดับและคุณภาพของโรง ยกตัวอย่างเช่น โรงหนังพัฒนากรเป็นโรงหนังชั้นหนึ่งจึงมีราคาแพงกว่าโรงหนังสิงคโปร์กับโรงหนังปิ่นนึ่งที่เป็นชั้นสอง¹⁹¹ หรือโรงมหรสพกมลพัฒนา ย่านบางกระบือที่ใช้เป็นที่ฉายภาพยนตร์ในเครือโรงภาพยนตร์พัฒนากร มีราคาค่าชม 3 ระดับ ตั้งแต่ 5 สตางค์เป็นม้านั่งยาว 10 สตางค์เป็นม้านั่งยาวมีพนักพิง และชั้นพิเศษ 25 สตางค์อยู่ชั้นบนใช้เก้าอี้หวายเดี่ยวนั่งที่เท้าแขน¹⁹² และโรงหนังชะวาเก็บค่าชมขั้นต่ำ 15 สตางค์¹⁹³ เป็นต้น คนชั้นสูงและพวกผู้ดีมีเงินจึงมักจะนั่งในชั้นพิเศษหรือชั้นบ็อกซ์แยกออกจากคนชั้นล่างและสามัญชนที่นั่งชั้นธรรมดา ในช่วงเวลานี้สำนักของการเป็นคนมีชื่อเสียง (celebrity) ที่ถูกจับจ้องจากสายตาของคนรอบข้างจึงเริ่มเกิดขึ้น เพราะใครๆ ที่ไปดูภาพยนตร์ก็มักจะดูผู้ที่นั่งอยู่ชั้นบ็อกซ์แถวหน้าไปด้วย ส่วนใหญ่เป็นคนโก้หรูในสังคมเมืองหลวงอย่างพวกเจ้านาย เศรษฐี นักเรียนนอกหรือพวกที่อยู่ในสังคมชั้นสูง พวกเขาจะใส่ชุดเครื่องแต่งกายที่สวยงามโก้หรูที่สุด¹⁹⁴ ที่นั่งในโรงภาพยนตร์จึงสะท้อนถึงระดับชั้นในสังคม แต่แม้ว่าจะมีการแยกที่นั่งตามลำดับชั้นแล้วก็ไม่วายให้เกิดการปะทะกันระหว่างชนชั้นขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในโรงภาพยนตร์จึงไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่ราบรื่น

สาเหตุที่โรงภาพยนตร์เป็นพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองแห่งใหม่ที่มีหลักฐานเผยให้เห็นการปะทะกันระหว่างชนชั้นต่างๆ ในกรุงเทพฯ ระหว่างทศวรรษที่ 2460-2480 มากที่สุด เพราะ

¹⁹⁰ โรงภาพยนตร์บางโรงก็ไม่มีชั้นบ็อกซ์ เช่น โรงหนังบ้านหม้อที่ได้ชื่อว่าเป็นโรงชั้นดีก็ไม่มีบ็อกซ์ ดู ดอกไม้สด, ศัตรูของเจ้าหล่อน, หน้า 172.

¹⁹¹ ประเก็บ คล่องตรวจโรค, 50 ปีของข้าพเจ้า สารคดีนิยายแห่งชีวิต (พระนคร: บริษัทอินเตอร์เนชันแนล บิสซิเนส ดีเวลลอปเมนต์, 2513), หน้า 17.

¹⁹² สรศัลย์ แพ่งสภา, บ้านย่าใหม่, หน้า 128.

¹⁹³ สถิตย์ เสมานิล, “หนังฉายเมื่อ 50-60 ปีที่แล้ว,” ใน วิสาสะ เล่ม 1, หน้า 41.

¹⁹⁴ ดังเช่น ท่านผู้หญิงจงกล กิตติขจร มารดาของสุวิชา (คุณหญิงทรงสุดา ขอดมณี) เมื่อไปดูภาพยนตร์ครั้งใดก็ชอบดูผู้ที่นั่งชั้นบ็อกซ์เสมอๆ ดู สุวิชา, วันवारที่ผ่านมา: เรื่องของชีวิตที่ลิขิตโดยการเมือง, หน้า 77. หรือคุณหญิงมณี สิริวิสาร เมื่อสมัยยังเป็นเด็กเวลาไปดูหนังจะนั่งที่ที่นั่งชั้นสองและมองไปยังที่นั่งชั้นหนึ่งคุณโก้หรูของสังคมสมัยนั้น เช่น หม่อมเจ้าสกลวรรณ วรารมภ์กับหม่อมชาวเยอรมันและพระธิดาวัย 8-9 ขวบ ซึ่งคุณหญิงมณีรู้สึกว่าเป็นเด็กสาวผู้อ่อนวัยกว่าช่าง โก่งเสียนี่กระไร และหม่อมเจ้าไชยเสงรพี ธิพัฒน์ ทรงเป็นทั้งเจ้านายนักเรียนนอก และมหาเศรษฐี ที่มาดูหนังพร้อมกับหม่อมเจ้าเริงจิตต์แรง พระชายาที่สวยเก๋ กระฉับกระเฉง สมเป็นสตรีสมัยใหม่ที่ล้ำยุคกว่าใคร ทุกสายตาในโรงหนังจะจดจ่อและจับจ้องไปที่คู่ของหม่อมเจ้าไชยเสงรพีเป็นตาเดียวกัน ดู คุณหญิงมณี สิริวิสาร, ชีวิตเหมือนฝัน, หน้า 46-47.

ภาพยนตร์เป็นวัฒนธรรมสมัยนิยมที่สามารถแทรกซึมเข้าสู่ชีวิตประจำวันของคนทุกชนชั้นได้โดยง่ายดาจนกลายเป็นวัฒนธรรมของมวลชน โรงภาพยนตร์เป็นพื้นที่แห่งความฝันของโลกสมัยใหม่ที่ใครๆ ก็อยากเข้าไปสัมผัสและสร้างจินตนาการผ่านเรื่องราวที่ได้ดู แต่การดูภาพยนตร์กลับสร้างเรื่องราวระหว่างชนต่างชั้นที่ออกมาในรูปของการปะทะกันทางความคิด ความเห็น ทศนคติ และวัฒนธรรม วัฒนธรรมของชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างที่ต่างเคยถูกแยกออกจากกันตามกรอบคิดเรื่องเวลาและพื้นที่กลับถูกทำให้ซ้อนทับและเจือจางลงบนพื้นที่ของโรงภาพยนตร์และวัฒนธรรมการชมภาพยนตร์อันเป็นพื้นที่และวัฒนธรรมที่ถูกรังสรรค์ขึ้นโดยกลุ่มคนชั้นกลางในกรุงเทพฯ สก็อต บรามม์ มองโรงภาพยนตร์ในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะ เขาตั้งข้อสังเกตว่า ภาพลักษณ์ของโรงภาพยนตร์ในกรุงเทพฯ เป็นพื้นที่ที่สับสนวุ่นวายไร้ระเบียบประหนึ่งว่าอยู่ในสภาวะอนาธิปไตย (anarchy) สุขภาวะภายในโรงภาพยนตร์ก็ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่และถูกปล่อยให้สกปรกรกรุงรัง ทั้งยังมีสัตว์และแมลงคอยสร้างความรำคาญแก่ผู้ชมภาพยนตร์ คนที่มาชมภาพยนตร์ก็มีหลากหลายชนชั้นที่มีวัฒนธรรมและพฤติกรรมแตกต่างกัน จนนำไปสู่การปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นด้วยการแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ผ่านบทความและคอลัมน์ในหน้าหนังสือพิมพ์ อย่างไรก็ตาม การแสดงความคิดเห็นตอบโต้ในประเด็นเรื่องโรงภาพยนตร์ก็ทำให้เห็นบทบาทและวัฒนธรรมที่เพิ่มมากขึ้นของชนชั้นกลางซึ่งเป็นคนกลุ่มใหม่ในเมืองหลวง¹⁹⁵

ข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์หลายฉบับได้แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจของผู้ร่วมใช้พื้นที่และร่วมชมภาพยนตร์ ดังเช่น ข่าวแสดงความไม่พอใจต่อผู้หญิงในกลุ่มคนชั้นล่างบางคนที่ไม่ใส่ใจรักษาความสะอาดของร่างกายและภาพลักษณ์ของตนเองเมื่อปรากฏตัวในพื้นที่สาธารณะ พวกหล่อนเคี้ยวหมากและถ่มน้ำหมากลงบนพื้น โรงหนังทำให้เปรอะเปื้อนเสื้อผ้าของผู้ชมคนอื่นๆ และผู้หญิงบางคนในกลุ่มนี้ตั้งม้านั่งมาติดกันแล้วคลี่ผ้าขาวม้าปูออกทำเป็นเปลให้ลูกนอนทำให้อึดขวางทางเดิน และความไม่พอใจต่อพฤติกรรมของเด็กจรจัดที่เดินเตร่อยู่ในและรอบๆ โรงภาพยนตร์และถนนในเมืองด้วยความละเลยของผู้ปกครองและหลายคนเป็นเด็กกำพร้า ซึ่งอาจนำมาสู่ปัญหาขอทาน การลักขโมย และอาชญากรรมต่อคนที่มาชมภาพยนตร์¹⁹⁶ กระนั้นก็ตีไม่เว้นแม้แต่พวกผู้ดีด้วยกันเองที่ประพฤติกิริยาไม่ส่อว่าเป็นผู้ดีก็ถูกโจมตีเช่นเดียวกัน ดังกรณี

...เมื่อเร็วๆ นี้ท่านผู้หนึ่งไปดูภาพยนตร์ญี่ปุ่น แล้วมีผู้ดียังไม่หมดกลิ่นสามคน จัดไปด้วยน้ำกลั่นบางยี่ขันหรือต่างประเทศ พุดออกมาเหม็นโฉ่ เวลาเข้าไปในโรงหนังปราศจากธรรมเนียมหรือสมบัติผู้ดี ยกเก้าอี้ข้ามสี่สะท่าน

¹⁹⁵ Scot Barmé, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex, and Popular Culture in Thailand*, pp. 70-73.

¹⁹⁶ จีนโนสยามวารศัพท์ (วันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2461); กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2462); กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2465); และ ภาพยนตร์สยาม (วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467). อ้างใน Ibid., pp. 70-71.

หลวงๆ ก็ชี้คร้าน ปล่อยเป็นน้ำยาเขนเสียด้วย เว้นแต่คนอื่นที่เหนแล้วมันไ้
เลขสันนิธานเอาว่าเหนจะเป็นผู้ดีชั้น ศก 125...¹⁹⁷

จะเห็นได้ว่าความไม่พอใจส่วนใหญ่เป็นความไม่พอใจในพฤติกรรมและกิริยามารยาทของ
ผู้ร่วมชมภาพยนตร์ต่างชนชั้น แต่ดูเหมือนว่าพฤติกรรมที่สร้างความรำคาญภายในโรงภาพยนตร์
มากที่สุดก็คือการใช้เสียง นายหนหวย หรือศิลปชัย ชาญเฉลิม ผู้เคยมีประสบการณ์ในการชม
ภาพยนตร์ในกรุงเทพฯ สมัยนั้นกล่าวไว้ว่า เสียงที่น่ารำคาญในโรงภาพยนตร์ ได้แก่ เสียงเอะอะ
เฮฮาของผู้ชม เสียงเป่าปากดั่งปี่ปัดของพวกเด็กๆ ในขณะที่ภาพยนตร์เริ่มฉายหรือภาพยนตร์
สะดุด เสียงคนเล่าเรื่องหนังที่กำลังฉายอยู่ผู้กั้นฟัง เสียงคนวิพากษ์วิจารณ์หนังอย่างไม่เกรงใจใคร
เสียงผู้ชำนาญภาษาอังกฤษอ่านคำบรรยายภาพยนตร์และแปลบทภาพยนตร์ให้ผู้ที่มาด้วยกันฟัง ซึ่ง
ส่วนใหญ่เป็นผู้มีการศึกษาดี แต่งเนื้อแต่งตัวดีมีสง่าราศี เวลามาดูหนังจะมีผู้หญิงมาด้วย เสียงร้อง
ขายของในโรงหนังระหว่างที่ไฟเปิดเมื่อหนังจบมีวนพักครึ่งการแสดง เสียงร้องของเด็กเล็กที่
ติดตามพ่อแม่มาดูหนังด้วยความสมัครใจแล้วเกิดง่วงนอนงอแงขึ้นมาเสียงร้องให้ลั่นโรง จนทำให้
เด็กแดงๆ ที่ติดตามพ่อแม่มาดูหนังด้วยความไม่สมัครใจ แต่พ่อแม่เอาผ้าขาวม้าผูกเปลให้ระหว่างพนักม้านั่ง
ยาวร้องให้อื้ออึงขึ้นมา¹⁹⁸ ที่น่าสังเกตคือเสียงทั้งหมดนี้เป็นเสียงที่มาจากคนหลากหลายชนชั้นที่
เข้ามาใช้พื้นที่ของโรงภาพยนตร์ ทั้งคนชั้นสูงและคนชั้นกลางที่มีการศึกษา มีความรู้ภาษาอังกฤษดี
และแต่งตัวดี และคนชั้นล่างทั้งที่เป็นผู้ชมทั่วไปและคนทำมาหากิน ดังนั้น พฤติกรรมการใช้เสียง
ของชนชั้นต่างๆ จึงเป็นการปะทะกันและสร้างความรำคาญระหว่างผู้ชมดังที่นายหนหวยเป็นผู้หนึ่ง
ที่ตระหนักถึงพฤติกรรมนี้ ถึงกระนั้นก็ดีการใช้เสียงขณะชมภาพยนตร์ก็สะท้อนให้เห็นว่า
วัฒนธรรมการดูภาพยนตร์ในยุคแรกๆ ไม่ใช่การดูแบบเงียบๆ เพราะหนังที่เข้ามาฉายในยุคแรกๆ
เป็นหนังเงียบ สำนึกที่ว่าจะต้องดูภาพยนตร์อย่างเงียบจึงยังไม่เกิดขึ้น จนกระทั่งเมื่อมีภาพยนตร์ที่มี
เสียงหรือหนังพูดได้ในทศวรรษที่ 2470 แล้ววัฒนธรรมการดูภาพยนตร์จึงเริ่มเปลี่ยนไปเป็นการดู
แบบเงียบๆ และบรรยากาศภายในโรงก็เริ่มอยู่ในความสงบ¹⁹⁹

ไม่เพียงแต่พื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองแห่งใหม่อย่างถนนและโรงภาพยนตร์เท่านั้นที่
มีคนหลากหลายชนชั้นเข้าไปใช้พื้นที่ในยามค่ำคืน สวนสนุกที่ปากสามเสนหรือบ้านหิมพานต์ก็
เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนที่ได้รับความนิยมทั้งจากผู้ดีและสามัญชน²⁰⁰ และสถานกิน

¹⁹⁷ “กลืนไม้ดี,” บางกอกไทมส์ (วันที่ 1 กันยายน ร.ศ. 125) (พ.ศ. 2449). อ้างใน ปียกนิฐ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 158.

¹⁹⁸ นายหนหวย (ศิลปชัย ชาญเฉลิม), ว่าด้วยหนังๆ ในเมืองบางกอก, หน้า 84-87.

¹⁹⁹ สำหรับโลกตะวันตก วัฒนธรรมการชมหรือฟังด้วยความเงียบ เช่น คอนเสิร์ตหรือภาพยนตร์ เกิดขึ้น
ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดู ธเนศ วงศ์ยานนาวา, ปฏิวัติบริโภคนิยม: จากสิ่งของฟุ่มเฟือยมาสู่สิ่งจำเป็น, หน้า 183.

²⁰⁰ “หนังภาพยนตร์,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันพุธที่ 2 ธันวาคม ร.ศ. 127) (พ.ศ. 2451): 3.

คิมสาธารณะกับสถานเรีงรมย์จำพวกโรงเดินรำ ตามที่ ศัลยา ตัวเอกในนวนิยายเรื่อง *นี่แหละโลก* มองดูผู้คนที่กำลังสนุกสนานไปกับกาเดินรำและคิมกินว่า ที่โรงเดินรำมีบุคคลมากหน้าหลายตาต่างชนิด ต่างจำพวก บางจำพวกก็มีเครื่องแต่งกายตลอดจนท่วงทีและมารยาทไม่แสดงว่าเป็นสุภาพชน สถานที่นี้จึงเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยความปะปนระหว่างชนต่างชนิด²⁰¹ แต่ยังไม่มียหลักฐานที่แสดงให้เห็นการปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นในสวนสนุก สถานกินคิม สาธารณะ และสถานเรีงรมย์ นอกเสียจากพฤติกรรมความกักขะของนักเที่ยวบางคน เช่น นายเที่ยงไปหย่อนอารมณ์ที่ตึกเก้าชั้น ถนนเขาวราช แล้วมาอาละวาด²⁰²

ทั้งถนนและโรงภาพยนตร์จึงเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ การปะทะกันนี้แม้ว่าจะนำไปสู่ความขัดแย้งแต่ก็แฝงไว้ด้วยพัฒนาการของการใช้ชีวิตยามค่ำคีนนอกบ้านของคนกรุงเทพฯ ที่แสดงให้เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นที่มีความสำคัญร่วมกันในฐานะวัฒนธรรมของมวลชนอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของการเป็นสังคมสมัยใหม่และการกลายเป็นเมืองกลางคืนในทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นไป พ้นไปจากความหลากหลายของชนชั้น เวลาและพื้นที่ในเมืองยามค่ำคีนในกรุงเทพฯ ยังเปิดกว้างต่อความหลากหลายทางเพศที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างเพศในยามค่ำคีนของคนกรุงเทพฯ

5.4 ชีวิตยามค่ำคีนกับความสัมพันธ์ระหว่างเพศ

เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น กรอบความคิดและค่านิยมของสังคมจารีตมีการแบ่งแยกและควบคุมคนในสังคมตามเพศสภาพ เพราะฉะนั้นผู้ชายกับผู้หญิงจึงถูกแบ่งแยกพื้นที่ออกจากกันและมีแบบแผนปฏิบัติที่ต่างกัน สำหรับผู้หญิงแล้วแบบแผนปฏิบัติถูกใช้อย่างเคร่งครัดกับผู้หญิงชนชั้นสูงมากกว่าผู้หญิงสามัญชน กรอบความคิดเรื่องเวลาและพื้นที่ในสังคมจารีตได้มีการแยกพื้นที่ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงและเวลาที่ผู้ชายกับผู้หญิงไม่ควรไปอยู่ด้วยกัน ส่วนใหญ่หมายถึงเวลากลางคืนในยามวิกาล แต่ครั้งถึงทศวรรษที่ 2460 เงื่อนไขของสังคมในขณะนั้นได้เปิดทางให้ผู้ชายกับผู้หญิงสามารถสมาคมระหว่างกันได้โดยไม่ต้องถูกขวางกั้นด้วยกรอบความคิดแบบเดิมอีกต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงในยามค่ำคีนในโลกสมัยใหม่จึงเริ่มจากการยอมรับการปรากฏตัวของผู้ชายและผู้หญิงร่วมกันในพื้นที่เมืองยามค่ำคีน ซึ่งมีผลทำให้เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคีนมีความหลากหลายทางเพศของผู้คนจนนำไปสู่ความเคลื่อนไหวและการใช้ชีวิตยามค่ำคีนนอกบ้านแบบสังคมสมัยใหม่และทำให้เห็นปรากฏการณ์ของความเป็นเมืองกลางคืน

²⁰¹ ดอกไม้สด, *นี่แหละโลก*, หน้า 269.

²⁰² “เมอาละวาดบน 9 ชั้น แถมดำและชักกระบองของตำรวจดีตำรวจด้วยอีก,” *ศรีกรุง* (วันศุกร์ที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2474): 9.

5.4.1 ผู้ชายและผู้หญิงในพื้นที่เมืองยามคำคิน

เวลาและพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ ก่อนทศวรรษที่ 2460 ดูราวกับว่าเป็นเวลาและพื้นที่ของผู้ชาย โลกของผู้ชายขยายออกจากบ้านไปสู่พื้นที่กลางคืนของเมืองได้ง่ายกว่าผู้หญิง เพราะผู้หญิงถูกจำกัดด้วยกรอบจารีตของสังคมและแน่นอนว่ากรอบจารีตนี้ต้องใช้กับผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นสูงมากกว่าสามัญชน ผู้หญิงสามัญชนจึงมีอิสระในการปรากฏตัวในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองมากกว่า แต่ทว่าการเที่ยวเตร่ไปไหนมาไหนของผู้หญิงไม่ว่าชนชั้นใดก็ตามกับผู้ชายสองต่อสองในยามคำคินก็ยังไม่ได้รับการยอมรับ เพราะปรากฏข่าวว่า “มีผู้หญิงสามัญชนคนหนึ่งได้แต่งกายปลอมเป็นชาย เดินเกี้ยวก้อยโซ่กับผู้ชาย ทำประหนึ่งว่าเป็นเพื่อนเที่ยวก่ายอยู่หน้าโรงหวย พลตระเวนท้องที่เห็นผิดทีและรู้ถึงจึงเชิญชายปลอมไปที่โรงพัก เพื่อจะได้ว่ากล่าวสั่งสอนให้หล่อนทราบและรู้สึก”²⁰³ ดังนั้น การเดินเล่นหรือเที่ยวเตร่กับผู้ชายสองต่อสองในพื้นที่กลางคืนของเมืองจึงเป็นเรื่องไม่ดีและไม่สมควรในสายตาของคนทั่วไป กระนั้นก็ตามได้มีบางพื้นที่ที่ผู้หญิงและผู้ชายสามารถปรากฏตัวในยามคำคินและมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันได้คือ งานวัด งานเทศกาลประจำปี และงานสมโภชหรืองานเฉลิมฉลองของเมือง เช่น งานวัดภูเขาทองเป็นตัวอย่างหนึ่งที่เป็นพื้นที่เปิดให้ผู้ชายและผู้หญิงได้ออกมาพบปะระหว่างกัน²⁰⁴

สำหรับโลกตะวันตก ในสายตาของผู้ชายและแม้กระทั่งผู้หญิงส่วนใหญ่ด้วยตนเองก็มองว่าพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองเป็นพื้นที่ที่ผู้หญิงไม่ควรเข้าไปอยู่หรือแม้แต่คิดจะย่างกรายเข้าไป เพราะไม่เช่นนั้นอาจถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกโสเภณี โดยเฉพาะถนนอันเป็นที่ที่ผู้หญิงจำพวกนี้ใช้หากิน แต่อย่างไรก็ตามในทศวรรษที่ 1920 ได้มีความพยายามในการทำให้เป็นประชาธิปไตยของชีวิต (democratization of life) ว่าพื้นที่ของเมืองยามคำคินควรเปิดรับสำหรับผู้หญิง²⁰⁵ หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งผู้หญิงในยุโรปและสหรัฐอเมริกาจึงสามารถไปไหนมาไหนในเวลากลางคืนและสามารถเข้าไปอยู่ในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองร่วมกับผู้ชายได้ ปรากฏการณ์นี้ได้ขยายไปทั่วโลกเนื่องจากในทศวรรษเดียวกันราวปี ค.ศ. 1923 ผู้หญิงญี่ปุ่นก็สามารถไปไหนมาไหนคนเดียวได้และสามารถเข้าไปทำงานและนั่งดื่มกินร่วมกับผู้ชายในร้านกาแฟและคาเฟ่ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของเมืองในโลกสมัยใหม่²⁰⁶ ดังนั้น สภาวะสมัยใหม่จึงมีผลต่อการยอมรับและการปรากฏตัวของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมือง

²⁰³ “ปลอมเป้นชาย,” สยามออบเซอร์เวอร (วันที่ 26 กันยายน ร.ศ. 129) (พ.ศ. 2453). อ้างใน ปียกนิฐ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 138.

²⁰⁴ กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 123.

²⁰⁵ Joachim Schlör, *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London, 1840-1930*, pp. 171-174.

²⁰⁶ Merry White, *Coffee Life in Japan*, p. 36.

กรุงเทพฯ ได้รับเอาสถานะสมัยใหม่นี้มาโดยเปิดกว้างให้ผู้หญิงชนชั้นสูงและชนชั้นกลางสามารถไปไหนมาไหนในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองได้และสามารถไปกับผู้ชายได้โดยไม่ต้องปลอมตัวเหมือนเช่นทศวรรษก่อนๆ และผู้หญิงบางคนอาจออกไปได้โดยไม่มีผู้ติดตาม การเปิดกว้างทางเพศนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพระราชนิมิตในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ที่ทรงสนับสนุนให้สตรีออกงานกลางคืนร่วมกับบุรุษเพื่อแสดงถึงความศิวิไลซ์ของสังคมและประเทศชาติ และทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างเองโดยการออกงานร่วมกับสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอในทศวรรษที่ 2450 และเมื่อทรงมีพระคู่หมั้นและพระมเหสีในทศวรรษที่ 2460 ก็ทรงออกงานร่วมกัน ไม่เพียงแค่นั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงแฝงแนวคิดเรื่องการอนุญาตให้ผู้หญิงเข้าสมาคมกับผู้ชายและออกสู่พื้นที่เมืองในยามค่ำคืนได้ว่าเป็นความศิวิไลซ์ไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่อง หัวใจชายหนุ่ม กล่าวคือ ทรงสะท้อนความคิดของพระองค์ผ่านตัวละครคือ คุณพระพิณิจ ซึ่งเป็นพ่อของอุไรและได้ชื่อว่าเป็นพ่ออย่างสมัยใหม่ที่ไม่น่าเก็บลูกสาวไว้ในห้องหับ อุไรพอใจที่จะไปไหนมาไหนกับชายหนุ่มสองต่อสองก็ได้ ไม่ว่าจะไปนั่งรถยนต์เที่ยวเล่นยามเย็น ไปเที่ยวงานฤดูหนาว ไปดูภาพยนตร์ ไปกินข้าวคัมที่ราชวงศ์ ไปกินอาหารค่ำที่ไฮเต็ล ไปตามบ้านมิตรสหาย หรือไปเดินรำ และบางคืนอาจกลับบ้านดึกๆ ก็ได้²⁰⁷

อย่างไรก็ตาม ปลายทศวรรษที่ 2450 มีบทความในหนังสือพิมพ์ กรุงเทพฯ เดลิเมต์ แสดงความเห็นต่อสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไปในเรื่องการเที่ยวเตร่ในเวลาเย็นหรือหัวค่ำเป็นต้นไปของผู้ชายและผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นนำในกรุงเทพฯ ด้วยน้ำเสียงที่ดูละม้ายว่าจะตั้งคำถามต่อความศิวิไลซ์ของเมืองกรุงเทพฯ ว่าการเที่ยวเตร่นอกบ้านในเวลาเย็นและค่ำที่เพิ่มมากขึ้นของผู้ชายและผู้หญิงนั้นถือเป็นผลจากความศิวิไลซ์ขึ้นจริงหรือไม่ ดังความว่า

“ในเมืองเรา แต่ก่อนก็ไม่ค่อยเห็นเที่ยวเตร่ไปไหนนัก แต่เดี๋ยวนี้สังเกตดูออกจะเห็นเที่ยวเตร่กันมาก เช่น เวลาเย็นผู้ที่บริบูรณ์มักขึ้นรถยนต์ไปตามถนนต่างๆ ในกรุงเทพฯ มากขึ้น เห็นจะเป็นด้วยถือความศิวิไลซ์มากขึ้น กระมัง ถึงหญิงไทยเราในบางชั้นบรรดาศักดิ์ที่แต่ก่อนมักหวงห้าม เด็วนี้ก็ออกจะมีโอกาสได้เที่ยวเตร่เช่นนี้มากเหมือนกัน”²⁰⁸

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าผู้หญิง โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นนำเริ่มออกมาปรากฏตัวในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองร่วมกับผู้ชาย จนในทศวรรษที่ 2460-2480 พื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ ที่ประกอบไปด้วยผู้ชายและผู้หญิงรวมอยู่ด้วยกันก็กลายเป็นเรื่องปกติธรรมดา

²⁰⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครพูดเรื่อง เสียดสะ บทละครพูดเรื่องหัวใจนักกรบ และ หัวใจชายหนุ่ม (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2518), หน้า 285-286.

²⁰⁸ “ศิวิไลซ์ขึ้นหรือ,” กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันศุกร์ที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457).

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างที่น่าสนใจจากบทเพลง “ไม่ลงรอย”²⁰⁹ ของวงดนตรีสุนทราภรณ์ที่เนื้อหาของเพลงกล่าวถึงชายหญิงคู่หนึ่งนัดกันไปเที่ยวตามที่ต่างๆ ของเมืองกรุงเทพฯ แต่ความเห็นไม่ลงรอยกัน บทเพลงนี้สะท้อนความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีต่อการปรากฏตัวร่วมกันของผู้ชายและผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมือง กล่าวคือ สถานที่ที่เพลงกล่าวถึงมีตั้งแต่ไปเที่ยวโรงหนัง ไปกินเหล้า เที่ยวเว็งนาครเขมม เที่ยวสำเพ็ง เที่ยวบาร์ และเที่ยวเขาดิน สถานที่แต่ละแห่งแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงมีสิทธิ์เข้าไปใช้พื้นที่ได้ทัดเทียมกับผู้ชายและสามารถไปเป็นคู่กับผู้ชายได้อย่างเสรีในสถานที่ที่เคยเป็นสิทธิ์ขาดของผู้ชายมาก่อนอย่างเช่น ไปกินเหล้าที่ร้านเหล้าหรือบาร์ ครั้นเมื่อผู้หญิงมีตัวตนในพื้นที่กลางคืนของเมืองจึงเกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงในยามค่ำคืนที่เปิดกว้างมากขึ้น

5.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิง

อาการขวยเงินกระดากอายและรู้สึกอึดอัดไม่งามเป็นความรู้สึกที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงก่อนทศวรรษที่ 2460 ได้เป็นอย่างดีเมื่อผู้ชายและผู้หญิงไม่สามารถไปไหนมาไหนด้วยกันเพียงลำพังได้และไม่สามารถสัมผัสเรือนร่างระหว่างกัน ย้อนกลับไปในทศวรรษที่ 2420 เมื่อครั้งที่การเดินรำเริ่มแพร่หลายและได้รับความนิยมในกลุ่มชนชั้นสูงและชาวต่างชาติในกรุงเทพฯ แต่ทว่าวิธีการเดินรำกลับเป็นปัญหาเพราะว่าในกรอบความคิดแบบจารีตและค่านิยมของสังคมในขณะนั้นผู้หญิงและผู้ชายไม่ควรถูกเนื้อต้องตัวกัน ยิ่งต้องตระกองกอดเดินรำเคลื่อนไหวไปตามจังหวะเพลงด้วยแล้วยิ่งเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ คนส่วนใหญ่รู้สึกกระดากอายหากต้องทำเช่นนั้น ดังงานเลียงเดินรำที่บ้านพระยาภาสกรวงษ์ แจกชายหญิงฝรั่งต่างเดินรำกันเป็นคู่ๆ ไม่ถือตัว แต่คนไทยผู้มีส่วนใหญ่ยังคงถือและคิดในใจว่าจะเป็นที่ติเตียนได้ คงไม่ยอมให้บุตรสาวและภรรยาของตัวเองเดินรำกับชายหนุ่มเช่นนั้น เพราะมองว่าผิดธรรมเนียมและไม่งาม²¹⁰ แต่ครั้นเมื่อถึงทศวรรษที่ 2460 ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงในยามค่ำคืนได้เปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงและผู้ชายมักร่วมออกงานกลางคืนคู่กันเสมอๆ และเป็นไปในลักษณะการควงแขนสัมผัสร่างกายกันอย่างใกล้ชิดตามธรรมเนียมตะวันตก และยังออกไปเที่ยวเตร่นอกบ้านในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองได้อย่างเสรี เหมือนที่ พลอย อดสังเกตุคนที่มาเที่ยวงานออกร้านวัดเบญจมบพิตร

²⁰⁹ เพลง “ไม่ลงรอย” แต่งคำร้องโดย แก้ว อัจฉริยะกุล ทำนองโดย เอื้อ สุนทรสนาน คู จารุรินทร์ มุสิกะพงษ์, บรรณาธิการ, คิดถึง..ครูแก้ว อัจฉริยะกุล, หน้า 302.

²¹⁰ “การชุมนุมฝรั่งเดินรำ,” จดหมายเหตุสยามไสมย (วันพุธ เดือนห้า ขึ้น 3 ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก 1244) (พ.ศ. 2425), หน้า 36.

ไม่ได้ว่า “จำนวนคนที่ไปเที่ยวเตร่ก็ดูเบียดเสียดออกมากกว่าแต่ก่อน ทั้งหญิงและชายที่เดินปะปนกันอย่างไม่กระดากขวยเงินอย่างแต่ก่อน”²¹¹

ในทศวรรษที่ 2460-2480 อีสราภาพในการใช้ชีวิตยามค่ำคืนนอกบ้านร่วมกันของผู้ชายและผู้หญิงในกรุงเทพฯ เป็นผลมาจากการยอมรับการปรากฏตัวของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองมากขึ้นเช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ ทั่วโลก มากไปกว่านั้น พฤติกรรมของคนหนุ่มสาวในกรุงเทพฯ ในช่วงระยะเวลานี้ได้รับแบบอย่างมาจากวิถีชีวิตในยุคระหว่างสงครามและวัฒนธรรมในยุคดนตรีแจ๊ส อย่างน้อยที่สุดลักษณะการจีบกันของคนหนุ่มสาวในโลกตะวันตกในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่เริ่มนิยมการออกเดท (dating) แทนการมาเยี่ยมและนั่งคุยอยู่ที่บ้าน (calling)²¹² อันเป็นมาตรฐานของสังคมวิคตอเรียนหนุ่มสาวมักพากันออกไปเดทตามสถานที่สาธารณะต่างๆ ของเมือง ได้แก่ ขับรถชมวิวหรือนั่งรถกินลมเล่น ไปร้านกาแฟ โรงภาพยนตร์ ภัตตาคาร หรือสถานที่อื่นๆ ที่อยู่ท่ามกลางผู้คน จนในทศวรรษที่ 1920 การออกเดทก็เป็นแบบแผนปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป และการจีบกันก็ต้องมีอะไรที่ให้ความบันเทิง ดังนั้นกิจกรรมเพื่อความบันเทิงของคนหนุ่มสาวในสถานเริงรมย์ สถานที่เต้นรำ เบียร์ฮอลล์ และ โรงภาพยนตร์ ฯลฯ จึงเกิดขึ้น²¹³ นวนิยายร่วมสมัยหลายเรื่องฉายภาพการจีบกันของคนหนุ่มสาวสมัยใหม่ในกรุงเทพฯ ที่รับแบบอย่างการออกไปเดทตามสถานที่กลางคืนต่างๆ ของเมืองจากโลกตะวันตก เช่น ไปนั่งรถเล่นดูทิวทัศน์ริมแม่น้ำและดูแสงไฟฟ้าที่ติดบนถนนหลวงในวันเฉลิมพระชนมพรรษา²¹⁴ หรือไปดูหนังและกินอาหารว่างที่ราชวงศ์ อันเป็นธรรมเนียมของคนหนุ่มสาวชนชั้นสูงและชนชั้นกลางในขณะนั้น ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่อง ศัตรูของเจ้าหล่อน ละออมารับพัชรไปดูหนังที่โรงหนังพัฒนาการ แล้วไปรับประทานอาหารที่ร้านแป๊ะมือและไอศกรีมที่ถนนราชวงศ์ ระหว่างที่ไปด้วยกันละออมก็พุดคุยพัชรไปด้วย²¹⁵

การจีบกันแบบใหม่ทำให้ผู้หญิงได้รับโอกาสใหม่คือการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง การเลือกคู่ครองด้วยตนเองจึงนำมาสู่ความรักแบบเสรี (free love) ที่ผู้รักมีอิสระที่จะได้เลือกคนรัก ต่างจากเมื่อก่อนที่ต้องตามใจผู้ใหญ่เพราะอยู่ในวัฒนธรรมคลุมถุงชน สถานที่ที่คนหนุ่มสาวกรุงเทพฯ ออกไปจีบหรือไปเดทกันสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงที่เปิดกว้างมากขึ้น

²¹¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน, เล่ม 2, หน้า 485.

²¹² Calling คือการมาเยี่ยมและการนั่งคุยกับผู้หญิงที่บ้านของเธอ ส่วน Dating คือการออกไปข้างนอกเพื่อหลีกเลี่ยงจากสายตาการควบคุมของพ่อแม่หรือพี่เลี้ยง ดู Harvey Green, *The Uncertainty of Everyday Life, 1915-1945*, p. 129.

²¹³ David E. Kyvig, *Daily Life in the United States, 1920-1940: How Americans Lived Through the “Roaring Twenties” and the Great Depression*, pp. 132-134. และ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, *ความรัก ความรู้ ความตาย: รวม 4 บทความทางปรัชญาของมนุษย์ที่จัดประเภทไม่ได้* (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2553), หน้า 38.

²¹⁴ นายสำราญ (หลวงวิลาศปริวัตร, เหลี่ยม วินทุพราหมณกุล), *ความไม่พยายาม*, หน้า 108.

²¹⁵ ดอกไม้สด, *ศัตรูของเจ้าหล่อน*, หน้า 131-134.

โดยเฉพาะในยามค่ำคืน เวลาและพื้นที่กลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 จึงเริ่มเป็นเวลาและพื้นที่ของชายหนุ่มกับหญิงสาวที่เข้าไปใช้พื้นที่ การใช้ชีวิตยามค่ำคืนของคนหนุ่มสาว จึงเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการกลายเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ พื้นที่สำคัญของเมืองที่หนุ่มสาวพากันออกไปเที่ยวได้แก่ โรงภาพยนตร์ สถานกินดื่มสาธารณะ สถานเริงรมย์ และสวนสาธารณะ

จากการศึกษาที่ผ่านจะเห็นได้ว่าโรงภาพยนตร์เป็นพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองในโลกสมัยใหม่ที่สำคัญมากในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เพราะเป็นพื้นที่ที่คนชั้นสูงและคนชั้นกลางต่างต่างกายสวยงามมาประกวดประชันกัน เป็นพื้นที่ที่ร่ายล้อมไปด้วยผู้ประกอบอาชีพในยามค่ำคืน เป็นพื้นที่แห่งการปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้น และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือเป็นพื้นที่ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงที่เปิดกว้างมากขึ้น เพราะโรงภาพยนตร์ไม่มีกฎหมายการแบ่งแยกเพศของผู้ชมและแบ่งแยกที่นั่งระหว่างชายหญิง²¹⁶ ผู้หญิงและผู้ชายจึงสามารถนั่งเก้าอี้ติดกันได้ จนเป็นช่องทางให้คนที่ เป็นพ่อสื่อแม่ชักสามารถจัดให้ชายหญิงบางคู่ได้นั่งติดกันเป็นคู่ๆ เก้าอี้ในโรงภาพยนตร์จึงเป็นเครื่องมือช่วยจับคู่ระหว่างชายหญิง และระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายนี้ว่ากันว่าประมาณ 40% ของผู้ชมภาพยนตร์ในนครใหญ่ๆ ในโลกตะวันตกเป็นผู้หญิง และเมื่อมีผู้หญิงมากก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะดึงดูดเพศตรงข้ามให้พากันเข้าไปในพื้นที่นั้น ภาพยนตร์จึงเป็นจักรกลสำคัญในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่ดึงผู้ชายออกจากบ้านเหล่าให้เข้ามาเที่ยวในโรงภาพยนตร์²¹⁷ สำหรับกรุงเทพฯ แม้ไม่มีตัวเลขที่แน่ชัดที่พอจะระบุจำนวนที่แตกต่างกันระหว่างเพศของผู้ชมได้ แต่ก็อาจสันนิษฐานได้ว่าผู้ชมส่วนใหญ่ น่าจะเป็นผู้หญิง เพราะการไปดูภาพยนตร์ในยามค่ำคืนของผู้หญิงย่อมได้รับการยอมรับมากกว่าการไปเที่ยวกินดื่มและเดินรำตามสถานกินดื่มสาธารณะและสถานเริงรมย์ และที่โรงภาพยนตร์นี้เองที่คนหนุ่มสาวได้มีโอกาสอันดีที่จะได้พบปะกับคนต่างๆ หลายชั้นหลากหลายชนิด สุดแต่ว่าจะเลือกคบบุคคลใด สำหรับผู้ชายที่ต้องการเจอผู้หญิงจำพวกโสเภณีที่เมื่อก่อนมีภาพยนตร์ต้องไปเที่ยวหาตามในตรอกถึงจะได้เจออย่างสะดวกนั้น แต่ตอนนี้พบได้ที่โรงภาพยนตร์²¹⁸ นอกจากการมาดูภาพยนตร์ทำให้ต้องเจอผู้คนมากมายแล้วยังต้องเจอกันอีกหลายๆ วันด้วย เพราะภาพยนตร์เรื่องหนึ่งมีความยาวหลายตอนต้องฉายอยู่นานวันกว่าจะจบเรื่อง ผู้

²¹⁶ ในสมัยแรกๆ มีโรงละครที่แยกที่นั่งคนดูตามเพศคือโรงละครปรีดาภิรมย์ เมื่อแรกเปิดทำการแสดงมีระเบียบให้คนดูที่เป็นผู้ชายนั่งแยกกับคนดูที่เป็นผู้หญิงคนละฟาก ต่อมาในระยะหลังผู้หญิงกับผู้ชายจึงนั่งปนกันได้ ดู กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 267.

²¹⁷ ธนา วงศ์ญาณฉาว, หนังสือพิมพ์ไม่ได้มาเพราะโชคช่วย: ว่าด้วยการขึ้นมาเป็นศิลปะของภาพยนตร์ในสังคมบริโภค, หน้า 110-111.

²¹⁸ रामจิตติ, "ตามสมัย-6-มหรศพ มีภาพยนตร์เป่นอาทิ," ใน ดุสิตสมิต, เล่ม 15 ฉบับที่ 176, หน้า 157-158.

ที่เป็นแฟนติดตามภาพยนตร์เรื่องเดียวกันก็จะรู้จักคุ้นเคยกันดีจนหนุ่มสาวหลายคู่กลายเป็นคู่รักและได้แต่งงานกันในเวลาต่อมา²¹⁹

สำหรับคนมีคู่การดูภาพยนตร์กลายเป็นวัฒนธรรมการออกเดทในยามค่ำคืนที่สำคัญและจำเป็นต่อหนุ่มสาวกรุงเทพฯ มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เพราะนั่นเป็นช่วงเวลาที่พักพวกเขาจะได้อยู่ด้วยกันและทำอะไรกันก็ได้โดยปราศจากสายตาของผู้ปกครอง ธเนศ วงศ์ยานนาวา ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า พื้นที่ของโรงภาพยนตร์ที่มีคิปปทำให้โรงภาพยนตร์เป็นพื้นที่สำคัญสำหรับการประกอบภารกิจ ทั้งนี้เนื่องด้วยว่าโรงภาพยนตร์เป็นพื้นที่แห่งความฝันและจินตนาการที่ให้อะไรทั้งความมืดและความสว่าง เรื่องราวและพื้นที่ของโรงภาพยนตร์มีลักษณะของความเป็นส่วนตัว แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความเป็นสาธารณะ พื้นที่ของโรงภาพยนตร์จึงให้ความตื่นเต้นที่เกิดจากการจะถูกจับได้ และความตื่นเต้นที่เกิดขึ้นจากการที่เป็นผู้ชมและผู้ที่ถูกมองไปในเวลาเดียวกัน ในกรณีของยุโรปการประกอบภารกิจในโรงภาพยนตร์มีมาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง²²⁰ สำหรับในกรุงเทพฯ อาจยังไม่มีหลักฐานที่เผยให้เห็นการประกอบภารกิจในโรงภาพยนตร์ แต่อย่างน้อยก็มีการสัมผัสเนื้อตัวด้วยการกอดจูบลูบลำและจับมือระหว่างกัน²²¹ ดังที่ รามจิตติ ได้เล่าไว้ใน ดุสิตสมิต ว่าที่โรงภาพยนตร์

...มีเวลาที่ไฟปิดมีอยู่มากในระหว่างเวลาที่ฉายภาพ ซึ่งนับว่าแปลกของดีมาก เพราะนอกจากได้ดูภาพอันเป็นเครื่องเพลิดเพลินอยู่แล้ว ยังเปิดโอกาสให้ได้หาความเพลิดเพลินได้อีกอย่างหนึ่งคือ ได้จับมือกันเป็นต้นข้าพเจ้าจำได้ว่ามีชายหนุ่มผู้หนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้ารู้จักเคยเล่าว่า เขามีได้เคยรู้เลยว่าหญิงสาวสมัยใหม่ใช้เสื้อชั้นในเปลือยอย่างไร จนคืนหนึ่งได้พาหญิงที่ชอบไปดูภาพยนตร์ จึงได้ทราบ โดยได้ล้วงมือเข้าไปคลำภายใต้เสื้อชั้นนอก...²²²

ไม่ใช่เพราะว่าพื้นที่ของโรงภาพยนตร์มีความมืดสลัวไปมากกับความสว่างอย่างเดียวนั้น ตัวเรื่องของภาพยนตร์เองก็เป็นเครื่องมือที่ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงยังสนิทแนบ

²¹⁹ นายหนวย (ศิลปิน ชลภูมิ), ว่าด้วยหนังในเมืองบางกอก, หน้า 87.

²²⁰ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, เพศ: จากธรรมชาติ สู่วัยธรรม จนถึงสุนทรียะ, หน้า 116. และ ธนา วงศ์ญาณฉาว, หนังสือพิมพ์ไม่ได้มาเพราะโชคช่วย: ว่าด้วยการขึ้นมาเป็นศิลปะของภาพยนตร์ในสังคมบริโภค, หน้า 110-111.

²²¹ คอลัมน์ “หนังสือพิมพ์อุตรดิตถ์” ในหนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์สยาม ที่เขียนบทความเชิงประชดประชันเหน็บแนมและล้อเลียนพฤติกรรมและเหตุการณ์ในโรงภาพยนตร์ในกรุงเทพฯ มีข้อความล้อเลียนว่า “ผู้ชายแอบจูบผู้หญิงในเวลาปิดไฟ 402 ราย ผัวเมียหยอกกันในห้องหนัง 640 ราย และหญิงสาวที่ถูกจับตัวไม่ได้ 63 คน” ทำให้ตีความได้ว่ามีพฤติกรรมทางเพศประเภทกอดจูบลูบลำกันเกิดขึ้นจริงในโรงภาพยนตร์ในกรุงเทพฯ ดู “หนังสือพิมพ์อุตรดิตถ์,” ใน ภาพยนตร์สยาม, ปีที่ 1 เล่มที่ 4 (วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2465). อ้างใน จิรวัดน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475,” หน้า 187.

²²² รามจิตติ, “ตามสมัย-6-มหรศพ มีภาพยนตร์เป็นอาทิ,” ใน ดุสิตสมิต 15, 176: 157-158.

แน่นมากขึ้น เพราะพฤติกรรมของตัวละครและเนื้อเรื่องในภาพยนตร์เป็นเครื่องช่วยให้ชายหนุ่มและหญิงสาวใจง่ายมากขึ้นจากการชมฉากกอดจูบก้นต่อหน้าสาธารณชนอันเป็นประเพณีของชาวตะวันตก เช่น ฉากจูบของพระนางในเรื่องจูบผิด²²³ ที่นำแสดงโดยเอ็ดดี้ โปโล (Eddie Polo, ค.ศ. 1875-1961) นักแสดงฮอลลีวูดในยุคหนังเงียบ

หากคืนไหนหนุ่มสาวไม่พากันไปเคตด้วยการดูหนัง พวกเขาก็ต้องไปยังสถานที่สำหรับเต้นรำ เช่น สถานเริงรมย์ โรงเต้นรำ เบียร์ฮอลล์ หรือโรงแรมที่มีห้องสำหรับให้เต้นรำ ฯลฯ ดอกไม้สด บรรยายถึงบรรยากาศยามค่ำคืนของหนุ่มสาวระหว่างการเต้นรำที่พระราชวังพญาไท โยคีตี้ที่หุหรราใหญ่โตในสมัยนั้นว่า

...พระราชวังพญาไท ในสมัยรัชกาลที่ 7 ใครๆ ก็ทราบว่าเป็นสถานที่หุหรที่สนุกในกรุงเทพฯ พระนครในวันพุธและวันเสาร์ย่อมมีสุภาพบุรุษและสตรี ทั้งชาวพระนครและชาวต่างประเทศไปชุมนุมหาความเบิกบานกันมากมาย ตัวตึกชั้นล่างเป็นเฉลียงยาวมีคนเดินขวักไขว่ มีโต๊ะตั้งอยู่เป็นหย่อมๆ เสียงพูดทั้งภาษาฝรั่งและไทยดั่งแซ่ บ่อยครั้งยกเครื่องคิมหลีกคนที่เดินและนั่งด้วยความลำบาก ห้องเต้นรำที่ออกจะแคบก็ก้องไปด้วยเสียงดนตรีฝรั่งบรรเลงเพลงเต้นรำ ไทยจับคู่กับฝรั่ง ฝรั่งจับคู่คนไทย จีนกับไทย ไทยกับจีน ไทยต่อไทย ประคองกันก้าวเท้าเดินตามจังหวะดนตรี ไหลต่อไหลสีกัน ทรวงต่อทรวงประสานกัน มือต่อมือสัมผัสกัน ยิ่งเวลา 10 นาฬิกาล่วงแล้ว คนก็ยิ่งมากขึ้นเป็นลำดับจนพัคลมหามีอำนาจปิดเป่าความร้อนได้ไม่ ฝ่ายชายเสื้อเชิ้ตชุ่มด้วยเหงื่อ ฝ่ายหญิงเสื้อแพรคอกกว้างแขนไม่มีต่ำกว่าไหล่หรือที่ถูกเสื้อ ไม่มีแขนเปิดให้ผิวหนังได้รับอากาศได้มากกว่า ถึงกระนั้นหล่อนก็ยังต้องใช้ผ้าเช็ดหน้าแพรหรือลินินกว้างยาวไม่เกินหนึ่งคืบขึ้นซับเหงื่อที่หน้าผากบ่อยๆ เหงื่อเจ้ากรรมมันทำให้หน้าหายนวล แก้มหายแดงและริมฝีปากเป็นสีม่วง กลิ่นน้ำหอมปนกับกลิ่นแอลกอฮอล์ปนกับกลิ่นนุหรีเล่นเข้ามาขนานประสาท...²²⁴

คำบรรยายของ ดอกไม้สด ช่างตื่นตะลึงให้เห็นการเปิดกว้างและความใกล้ชิดกันระหว่างเพศชายและหญิงในยามค่ำคืนผ่านท่วงท่าตามท่วงทำนองของเพลงเต้นรำในห้องเต้นรำอันเป็นความบันเทิงยามค่ำคืนของโลกสมัยใหม่ สถานที่สำหรับเต้นรำหรือในแง่หนึ่งคือสถานบันเทิงเริงรมย์จึงทำให้ผู้ชายและผู้หญิงได้ใกล้ชิดกันมากขึ้นไม่แพ้โรงภาพยนตร์ แต่สถานเริงรมย์ก็เป็นที่มาของการวิพากษ์วิจารณ์ของสังคมไปในทางลบเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศที่เชื่อมโยงกับคุณค่า

²²³ “เบ็ดเตล็ดภาพยนตร์,” ใน ข่าวภาพยนตร์ 1, 3 (วันศุกร์ที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2467). อ้างใน จิรวัดน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475,” หน้า 187.

²²⁴ ดอกไม้สด, ศัตรูของเจ้าหล่อน, หน้า 67-68.

ของศีลธรรมจรรยา อย่างเช่นในสหรัฐอเมริกา คนบางกลุ่มเห็นว่าสถานบันเทิงเรีงมย์ยามค่ำคืนในทศวรรษที่ 1920-1930 ทำให้เกิดยุคแห่งความเสื่อมทางเพศของตัวอเมริกันเองที่นับวันก็ยิ่งจะทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะสถานบันเทิงเปิดทางให้ผู้ชายและผู้หญิงใกล้ชิดกัน โดยไม่มีคนติดตามคอยดูแลผู้หญิงแบบเดิมๆ อีกต่อไป ซึ่งแน่นอนที่ย่อมหมายถึงผู้หญิงชั้นสูงมากกว่าที่จะเป็นผู้หญิงชั้นต่ำ²²⁵ ส่วนในกรุงเทพฯ ก็เช่นเดียวกันสถานเรีงมย์ยามค่ำคืน โดยเฉพาะ โรงเตี้นรำมีส่วนทำให้เกิดความเสื่อมทางเพศเพิ่มขึ้น เพราะการเตี้นรำต้องมีการสัมผัสเสียดสีเนื้อตัวประสานมือ และประคับประคองเรีอนร่างระหว่างกัน และเมื่อออกจากโรงเตี้นรำแล้วหนุ่มสาวก็จะควงกันไปพักผ่อนหย่อนใจต่อในสถานที่อื่นๆ และอาจรวมถึงการไปประกอบกามกิจ ดังบทความที่วิพากษ์วิจารณ์การเตี้นรำของบุรุษและสตรีชนชั้นสูงในนิตยสาร สยามยุพตี ความว่า

“บุรุษที่เคียดรำเป็นกีฬาที่หวานที่สุดสำหรับเขา แต่สตรีที่เตี้นรำจะไม่พูดว่าอะไร นอกจากควงหน้าอันนวลขาวจะแดงเป็นสีกุหลาบ ถ้าจะถามว่าชอบการเตี้นรำหรือไม่ เจ้าหล่อนก็จะตอบว่าชอบ เพราะเป็นกีฬาของสมาคมชั้นสูง ก่อนจะเตี้นรำต้องมีการคิ่มาให้ใจกล้า ก่อนที่จะกรากเข้าไปเตี้นรำต่อหน้ามหาชนได้ดูเหมือนจะต้องหน้าชาซักหน่อย หลังการเตี้นรำหรือการสัมผัสระหว่างเพศและการคิ่มจนหน้าแดงกำ เขาทั้งสองก็ควงแขนกันออกจากโรงเตี้นรำเพื่อพักผ่อน ตอนนี้อย่าให้เข้าใจว่าทำได้อย่างสนิทเพราะเตี้นรำได้ควงแขนก็ต้องทำได้อย่างปราศจากตะจิตตะขง นี้นักเป็นสตรีรุ่นสาวที่เรียกตนว่าผู้คิ่อยู่ในสมาคมชั้นสูง”²²⁶

ในทศวรรษที่ 2470-2480 สวนลุมพินีเป็นสวนสาธารณะของพระนครในขณะนั้นที่เป็นพื้นที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวเข้าไปเดทหรือพลอดรักกัน ฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่ในเวลาเย็นเป็นต้นไปจะได้เห็นหนุ่มสาวนั่งคู่กันบนจักรยานสามล้อบายหน้าสวนสาธารณะแห่งนี้²²⁷ พวกเขาอาจเข้าไปเดินเล่นหรือนั่งคุยสวมกอดพลอดรักฝากอาลัยต่อกัน ดังที่ ป. อินทรปาลิต บรรยายไว้ในหัตถนิยายชุด สามเกลอ พล นิกร กิมหงวน ตอน “หยาดฟ้ามาดิน” ว่า

“ลุมพินีในยามนี้สว่างนวลด้วยแสงเดือน โคมไฟฟ้าต่างๆ สีจากลุมพินีมองดูเย็นตา สถานที่เช่นนี้แหละเป็นสวรรค์ของหนุ่มสาวที่หาโอกาส

²²⁵ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “(การร่วม) เพศนอกสถาบันการแต่งงานในฐานะ “ระเบิด” จากประวัติศาสตร์ “การสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง” ถึง “เพศศึกษา” ...เมื่ออุดมการณ์ประสานกับวิทยาการทางการแพทย์,” ใน เพศ: จากธรรมชาติ สู่วิถีธรรม จนถึงสุนทรียะ, หน้า 216.

²²⁶ สยามยุพตี (13 ตุลาคม พ.ศ. 2471), หน้า 15. อ้างใน เพชรสุภา ทิศนพันธ์, “แนวความคิดเรื่อง “การเข้าสมาคม” และผลกระทบต่อสตรีไทย พ.ศ. 2461-2475,” หน้า 135-136.

²²⁷ “พระมหานครกรุงเทพฯ ในสายตาชาวญี่ปุ่น,” ศรีกรุง (วันอาทิตย์ที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2484).

มาพลอดรักฝากอาลัยกัน ณ ที่นี้... ที่ม้าหินอ่อนริมน้ำ แลเห็นเงาคำตะคุ่มๆ
เป็นคู่ๆ ที่เกาะกลางน้ำเล่า ตามสมทุมพุ่มไม้้นับสิบๆ คู่ทีเดียว”²²⁸

สวนลุมพินีในยามค่ำคืนจึงเป็นดัง “สวาทสวรรค์อันหวานชื่น”²²⁹ เป็นพื้นที่แห่งความหลัง
ของใครหลายๆ คน และเป็นทั้ง “แดนรัก-แดนโศก”²³⁰ ของหนุ่มสาวกรุงเทพฯ จนต่อมาได้มีบท
เพลงชื่อ “ลุมพินี”²³¹ ของวงดนตรีสุนทราภรณ์พรรณนาถึงความรักและความหลังของผู้ไม่สมหวัง
ในรักที่สวนลุมพินีแห่งนี้ และบทเพลง “ค่ำแล้วในฤดูหนาว” ของล้วน ควันธรรมที่บรรยายท่อน
กลางของเพลงว่า “สวนลุมพินีถิ่นที่เคยไป เขาเดินถิ่นไกลก่อนนี้เคยขึ้น เดี่ยวนี้ผ่านไปเห็นแล้วขม
ขื่น ไม่ชวนชื่นเหมือนก่อนนั้น”²³² บทเพลงทั้งสองได้เสนอมุมมองต่อความสัมพันธ์ของคนหนุ่ม
สาวกรุงเทพฯ ที่ผูกพันกับสถานที่สาธารณะกลางคืนของเมืองที่เคยออกไปเที่ยวเตร่และใช้ชีวิตยาม
ค่ำคืนด้วยกัน

การคบหากันของผู้ชายกับผู้หญิงในยามค่ำคืนหรือนัยหนึ่งคือการสมาคมระหว่างเพศที่เปิด
กว้างด้วยการอนุญาตให้ออกไปเที่ยวเตร่ตามพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองด้วยกันได้ แม้ว่าจะ
ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากชนชั้นนำตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย แต่
ก็ได้นำมาซึ่งการแสดงความคิดเห็นที่ต่างออกไปว่าอาจก่อให้เกิดปัญหาตามมาคือ การเสื่อมเสีย
ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลและครอบครัว และปัญหาเด็กกำพร้าที่เกิดจากการปล่อยเนื้อปล่อยตัว ความ
ผิดพลาด และขาดความยับยั้งชั่งใจของผู้หญิง ดังความว่า

“หากว่าสตรีของเราถือลัทธิคบเพื่อนเช่นนั้น นुरुยทั้งหลายจะไม่ต้อง
สมรสเลยก็ได้ เพราะอาจพาเพื่อนสตรีผู้ทรงโฉมนั่งรถยนต์ตากอากาศ ดูหนังดู

²²⁸ อ้างใน วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, วิวัฒนาการสังคมไทยกับทัศนียาขุด พล นิกร กิมหงวน ของ ป.
อินทรปาลิต, หน้า 197-198.

²²⁹ “สวาทสวรรค์อันหวานชื่น” เป็นเนื้อเพลงท่อนแรกของเพลง “ลุมพินี” ดังมีเนื้อเพลงว่า “สวาท
สวรรค์อันหวานชื่น พรายพรมพรางพื้นชื่นเย็นไปทั่ว ดวงเดือนแดงแสงแสงสลัว ฉาดฉายมุ่มซุ้มซุ้มยั่วให้ฝัน
ลุมพินีคืนนี้ทรมโทรมคล้ายอารามตามวัดนั้น...” ดู “ลุมพินี,” ใน สุนทราภรณ์ บ้านคนรักสุนทราภรณ์, สืบค้น
จาก <http://www.websuntaraporn.com/suntaraporn/lvric/postlyric.asp?GID=2545> (28 มิถุนายน พ.ศ. 2555).

²³⁰ “ลุมพินี แดนรัก-แดนโศก,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันอาทิตย์ที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478), หน้า 20-21.

²³¹ เพลง “ลุมพินี” ประพันธ์คำร้องโดย ศรีสวัสดิ์ พิจิตรวรการ ทำนองโดย เอื้อ สุนทรสนาน ขับร้องโดย
วินัย จุลละบุษปะ บางส่วนของเพลง “ลุมพินี” เช่น “...ลุมพินีคืนนี้ทรมโทรมคล้ายอารามร้างตามวัดนั้น คืนนี้คืน
นั้นผัดกัน โถมันเปลี่ยวตาพาลันรัญจวนใจ ดูเขากลอกันแล้วมันตันใจ โลกทั้งฉันไว้ร้างและไร้คุณค่า... ลุมพินี
ไม่มีรักให้ฉัน แต่มีร้างให้มันนิรันดร์กันแสงครวญ โยบปวดใจปวดไปทั้งใจให้หวน อยากจะฝากซากกำสรวลไว้
ในสวนลุมพินี” ดู “ลุมพินี,” ใน สุนทราภรณ์ บ้านคนรักสุนทราภรณ์ [ออนไลน์], แหล่งที่มา
<http://www.websuntaraporn.com/suntaraporn/lvric/postlyric.asp?GID=2545> (28 มิถุนายน พ.ศ. 2555).

²³² โกวิท ตั้งตรงจิตร, เล่าความหลังครั้งสงคราม, หน้า 183-184.

ละครได้อย่างสะดวกใจ ไปไหนก็ได้ ก็คนก็ได้ กลับเมื่อไหร่ก็ได้ เทียวๆ กัน
 ค่ำๆ กัน บางทีอาจจะเปลืองเงินน้อยแต่คงไม่แพงเหมือนการสมรส แต่ท่าน
 ทั้งหลายโรงเรียนเด็กในเมืองไทยน่าจะต้องเพิ่มขึ้นอีก 30 แห่งกระมัง”²³³

อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงในยามค่ำคืนที่เปิดกว้างมากขึ้นก็ไม่ได้
 นำมาซึ่งผลดีเสมอไป เพราะในพื้นที่บันเทิงของเมืองยามค่ำคืนทำให้ผู้หญิงต้องผจญกับผู้ชายที่
 ก้าวร้าวและแสดงพฤติกรรมก่อกวนทางเพศต่อพวกเขา นับตั้งแต่งานวัดภูเขาทองที่เป็นพื้นที่เปิด
 โอกาสให้ผู้ชายก่อกวนผู้หญิงด้วยการเข้าไปเดินเบียดและเอื้อมมือไปลูบคลำและจับนมผู้หญิงที่มา
 เทียวดูงาน²³⁴ จนกระทั่งถึงพื้นที่บันเทิงยามค่ำคืนใหม่ของเมืองอย่าง โรงภาพยนตร์ที่ผู้หญิงต้องผจญ
 กับการก่อกวนทางเพศหลายรูปแบบ ดังกรณีผู้หญิงสาวคนหนึ่งอายุราว 15 ปี รูปร่างหน้าตาสะสวย
 พอใช้ได้ไปดูภาพยนตร์กับแม่ของเธอที่โรงหนังญี่ปุ่น ในขณะที่กำลังดูหนัง ได้มีผู้ชายตัวเตี้ยผิว
 สว่างคนหนึ่งพยายามเข้าไปใกล้แล้วลูบไล้ทรวงอกของเธอ หรืออีกกรณีหนึ่ง มีผู้หญิงสามคนไปดู
 หนังที่โรงหนังสิงคโปร์เพื่อพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืน ในขณะที่พวกเธอนั่งดูหนังอยู่ได้มีผู้ชาย
 สองคนที่เรียกได้ว่าเป็นพวกเจ้าชู้ติดเมสเสจแดงโมใส่พวกเธอและพยายามเรียกร้องความสนใจ แต่
 พวกผู้หญิงกลับไม่เล่นด้วยและรีบเปลี่ยนไปนั่งอีกฝั่งหนึ่งของโรงหนัง แต่กระนั้นผู้ชายสองคนนี้ก็
 ยังไม่ยอมหยุดแกล้งและติดเมสเสจแดงโมต่อไป จนพวกผู้หญิงทนไม่ไหวต้องออกไปจากโรงหนัง
 หลังจากนั้นผู้ชายสองคนนี้ก็ตามออกไปก่อกวนที่ถนนต่อ ทำให้ผู้หญิงหนึ่งในสามคนนี้ต้อง
 ปกป้องตัวเองด้วยการขว้างรองเท้าใส่หน้าพวกผู้ชายจนกลายเป็นเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันอย่างเอ็ด
 ตะโร แต่โชคดีที่ตำรวจได้เข้ามาห้ามปรามและจับผู้ชายสองคนไป²³⁵ และมีผู้เห็นหนุ่มคะนองกลุ่ม
 หนึ่งตะโกนเสียงดังแล้วเอามือไปลูบกันผู้หญิงที่มาดูหนังที่โรงหนังนางเล็งพร้อมกับส่งเสียง
 หัวเราะกันเกรียวกราว²³⁶ จากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์สมัยนั้นจึงพบว่าการก่อกวนทางเพศเช่นนี้
 เกิดขึ้นเป็นปกติธรรมดาในโรงภาพยนตร์ที่มีฝูงชนเข้าไปใช้พื้นที่จำนวนมาก

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงในยามค่ำคืนในทศวรรษที่ 2460
 ยังรวมไปถึงความสัมพันธ์ที่เปิดกว้างระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงชนชั้นต่ำอย่างโสเภณีที่ปรากฏอยู่ตาม
 พื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองอย่างถนนหนทาง โรงภาพยนตร์ สถานกินดื่มสาธารณะ สถาน
 เริงรมย์ และสวนสาธารณะ ฯลฯ ความเป็นอิสระและการเปิดกว้างต่อการใช้ชีวิตยามค่ำคืนด้วย

²³³ “สตรีรุ่นสาวของเรา,” ใน *สยามยุพดี* (14 สิงหาคม พ.ศ. 2471), หน้า 1. อ้างใน เพชรสุภา ทศนพันธ์.
 “แนวความคิดเรื่อง “การเข้าสมาคม” และผลกระทบต่อสตรีไทย พ.ศ. 2461-2475,” หน้า 134-135.

²³⁴ กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้, หน้า 123.

²³⁵ กรุงเทพฯ เดลิเมล์ (วันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2463). และ บางกอกไทม์ (วันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2453).

อ้างใน Scot Barmé, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex, and Popular Culture in Thailand*, p. 74.

²³⁶ เสือเก๋า, “เห็นดำตา,” *หลักเมือง* (วันจันทร์ที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2484): 1.

กิจกรรมทางเพศของผู้ชายกับผู้หญิงโสเภณีนำมาสู่การเพิ่มขึ้นและความแพร่หลายของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์หรือกามโรค โดยเฉพาะโรคของผู้ชายที่เรียกกันว่าโรคบรูซหรือโรคหนองในหรือเบาซัด จนหนังสือพิมพ์ สยามราษฎร์ ตั้งข้อสังเกตว่า เดียวนี้หญิงโสเภณีเถื่อนมีมาก โรคหนองในหรือโรคสำหรับบรูซจึงชุกชวมจนเรียกได้ว่าเกือบจะหมายหน้าแทบทุกคน²³⁷ ในทศวรรษที่ 2460-2480 จึงพบว่าตามหน้าหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับมักเสนอข่าวเกี่ยวกับโรคที่เกิดจากเพศสัมพันธ์และโฆษณาการรักษาโรคจำพวกนี้อย่างโจ่งแจ้ง บ้างก็แสดงสรรพคุณว่าใช้รักษาเพียง 24 ชั่วโมงก็หาย²³⁸ ยี่ห้อที่ดังๆ ก็เช่นยาปราบโรคบรูซของท่านอาจารย์แหยม²³⁹ ยากำจัดโรคหนองในตราโกโนโน²⁴⁰ ยาแก้โรคบรูซตราดอนอมิตรี ช่วยแก้โรคหนองใน ออกดอก ปวดตามข้อ และปัสสาวะปวดแสบ²⁴¹ ยาปราบโรคบรูซตราพระอาทิตย์เล็งเสื่อ²⁴² ยาป้องกันโรคบรูซของบริษัทเขาวราชที่ชื่อว่ายากันกามภัยเขาวราช และยาแอนตี้โกโนเรียของห้างลูกจันทน์²⁴³ เป็นต้น หากใช้ยารักษาแล้วไม่ได้ผลก็อาจไปปรึกษากับหมอที่เชี่ยวชาญที่คลินิกไพรัชเวชกรรม เพราะมีแพทย์ผู้ชำนาญการรักษากามโรค โดยเฉพาะ ตั้งอยู่ข้างห้างแปซิฟิคสโตร์ ปากตรอกตรงข้ามตึก 7 ชั้น²⁴⁴ และที่สำคัญคือการจัดตั้งแผนกบำบัดกามโรค (สุขศาลาบางรัก) สังกัดกรมสาธารณสุขขึ้นเพื่อควบคุมกามโรคเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2473 ก่อนที่จะขยายกิจการออกไปให้กว้างขวางในทศวรรษที่ 2480²⁴⁵ การโฆษณาสินค้าสำหรับป้องกันและรักษาโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ของผู้ชายเหล่านี้สะท้อนการเปิดกว้างของกิจกรรมทางเพศนอกบ้านในยามค่ำคืนที่เป็นไปอย่างเสรี แต่หมิ่นเหม่ต่อศีลธรรมและค่านิยมของ

²³⁷ “ความเห็นเอกชน ควรจะปราบด้วยวิธีใด,” สยามราษฎร์ (วันพฤหัสบดีที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2466): 3. และ “หนองในชุกชุม,” สยามราษฎร์ (วันอังคารที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2466): 6.

²³⁸ “โฆษณาป้องกันหนองใน,” ศรีกรุง (วันอังคารที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2471).; “หนองในร้ายมาก,” บางกอกการเมือง (วันอังคารที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2473). และ “หนองในหรือเบาซัด,” บางกอกการเมือง (วันศุกร์ที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2473).

²³⁹ “ยาปราบโรคบรูซ ของท่านอาจารย์แหยม,” บางกอกการเมือง (วันพุธที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2473).

²⁴⁰ “โก-โน-โน เป็นยาที่ค้นพบใหม่ กำจัดโรคหนองใน,” สยามราษฎร์ (วันพุธที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2477): 2.

²⁴¹ “รักสนุกทุกข์สนด,” สยามราษฎร์ (วันอังคารที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2479), หน้า 13.

²⁴² “ยาปราบโรคบรูซ,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันศุกร์ที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2484): 14.

²⁴³ “โฆษณาป้องกันโรคบรูซของบริษัทเขาวราช ท.จ.ก.,” ใน ข่าวภาพยนตร์, ปีที่ 1 ฉบับที่ 5 (วันศุกร์ที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2467). และ “ไม่รู้จักกลัว: โฆษณาแก้โรคหนองในของห้างลูกจันทน์,” กรุงเทพฯ เดลิเมนต์ (วันพุธที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2471). อ้างใน จิรวัดน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475,” หน้า 188.

²⁴⁴ “พบแล้ว? แพทย์ผู้ชำนาญการรักษากามโรคหนองใน ฯลฯ,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันเสาร์ที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2476): 20.

²⁴⁵ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, “โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411-2503,” หน้า 171.

สังคม กระนั้นก็ตามความสัมพันธ์รูปแบบนี้ก็เป็ยคุณลักษณะหนึ่งของการกลายเป็นเมืองกลางคืน
ในทศวรรษที่ 2460-2480

ภาพที่ 5.2 ภาพกลางคืนบางแห่งในพระนคร

ภาพวาดล้อเลียนนี้สะท้อนการเปิดกว้างและความแพร่หลายของกิจกรรมทางเพศนอกบ้าน
ในยามค่ำคืนของผู้ชายกับหญิงโสเภณีที่แสดงให้เห็นคุณลักษณะหนึ่งของความเป็นเมืองกลางคืน
ที่มา: บางกอกการเมือง (วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2468). อ้างใน

Scot Barmé, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex, and Popular Culture in Thailand*, p. 81.

ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงในยามค่ำคืนที่เป็ยกว้างในระหว่างทศวรรษที่
2460-2480 มีหลากหลายมิติ ทั้งที่เป็นไปในแง่ดีและไม่ดี ทั้งที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคู่รักและคู่
นอนอย่างผู้ชายกับโสเภณี แต่ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบใดก็แสดงให้เห็นความสัมพันธ์
ระหว่างเพศแบบใหม่ที่ท้าทายกรอบความคิดและค่านิยมเรื่องเพศของสังคม และวิถีชีวิตยามค่ำคืน
แบบสังคมเมืองสมัยใหม่ของผู้ชายและผู้หญิงที่ออกมาเคลื่อนไหวทำกิจกรรมในพื้นที่กลางคืนของ
เมืองมากขึ้น เวลาและพื้นที่กลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ จึงเต็มไปด้วยคนหนุ่มสาวที่ออกมาหาความ
สำราญในยามราตรี ในขณะที่บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่แม้ว่าความสัมพันธ์ของพวกเขาอาจไม่ได้ถูก
เปิดเผยหรือเป็นที่รับรู้มากนัก และอาจเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้รับการยอมรับในสังคม แต่เวลา
และพื้นที่กลางคืนก็ช่วยเปิดโอกาสให้พวกเขาได้แสดงตัวตน อัตลักษณ์ และความต้องการที่ไม่อาจ
แสวงหาได้ในช่วงเวลากลางวัน ดังนั้น เวลาและพื้นที่กลางคืนในกรุงเทพฯ จึงเผยให้เห็นรูปแบบ
ความสัมพันธ์ของคนกรุงเทพฯ อีกกลุ่มหนึ่งนั่นก็คือความสัมพันธ์ระหว่างคนเพศเดียวกัน

5.4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคนเพศเดียวกัน

ช่วงเวลากลางคืนด้วยตัวของมันเองมีสถานะที่ไร้ระเบียบและปราศจากกฎเกณฑ์ของโครงสร้างทางเวลา หากพิจารณากลางคืนในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่พรหมแดนแล้ว ช่วงเวลากลางคืนจึงเป็นพื้นที่เสรีที่ปลอดภัยสำหรับคนที่รู้สึกว่าคุณคุมขังจากระบบระเบียบของช่วงเวลากลางวัน ดังนั้น กลางคืนจึงเป็นช่วงเวลาและพื้นที่แห่งการปลดปล่อย หลีกหนี การแสดงตัวตน อัตลักษณ์ ความต้องการและแรงปรารถนาที่ถูกซุกซ่อนไว้ในช่วงเวลากลางวัน การแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนเพศเดียวกันจึงดำเนินไปในช่วงเวลากลางคืน โดยเฉพาะกลุ่มคนรักร่วมเพศ เพราะโลกกลางคืนเปรียบได้กับโลกและสังคมส่วนตัวสำหรับพวกเขา²⁴⁶ คนรักร่วมเพศส่วนใหญ่จึงใช้ชีวิตยามค่ำคืน ไปด้วยการหาความสำราญผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่พวกเขาสร้างสรรค์ขึ้นมา ยกตัวอย่างเช่น ในลอนดอนราวทศวรรษที่ 1880 โลกของคนรักร่วมเพศในสังคมวิกตอเรียนค่อยๆ ถูกเปิดเผยออกมาและกิจกรรมของพวกเขาเริ่มกลายเป็นวัฒนธรรมย่อยไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษา รูปแบบการใช้ชีวิต กิจกรรมประจำวัน และสถานที่พบปะระหว่างกัน พวกเขาใช้ชีวิตคู่ผ่านการแต่งงานและการเป็นหัวหน้าครอบครัวในกรอบจารีตของสังคมวิกตอเรียนในช่วงเวลากลางวัน แต่ใช้ชีวิตรักร่วมเพศในโลกยามค่ำคืน²⁴⁷

สำหรับกรุงเทพฯ การรับรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมรักร่วมเพศในประวัติศาสตร์มีมานานแล้ว ดังปรากฏในพจนานุกรมสมัยต้นรัตนโกสินทร์ กฎหมาย และวรรณกรรมทั้งทางโลกและทางธรรม²⁴⁸ พฤติกรรมรักร่วมเพศของผู้ชายด้วยกันเรียกว่าเป็นสวาทหรือเล่นสวาท ส่วนของผู้หญิงเรียกว่าเล่นเพื่อน ทั้งการเป็นสวาทและการเล่นเพื่อนเป็นที่รับรู้กันดีในสังคมจารีต แม้ว่าไม่ถึงกับเป็นความผิด

²⁴⁶ คำสัมภาษณ์ของกลุ่มคนรักร่วมเพศในสมัยหลังทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมาเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ช่วงเวลาและพื้นที่กลางคืนเป็นโลกและสังคมส่วนตัวของคนรักร่วมเพศโดยแท้ พวกเขาใช้ชีวิตยามค่ำคืนเพื่อแสดงตัวตนและอัตลักษณ์ของกลุ่ม และแสวงหาความสุขที่ไม่อาจกระทำได้ในตอนกลางวัน ดังคำสัมภาษณ์ของนาวัน จุลภัทร และต่อพงษ์ ที่มีต่อชีวิตกลางคืนว่า “ชีวิตของเกย์คือการมีชีวิตกลางคืน เพราะเวลานี้เป็นเวลาที่เราสามารถแสดงความเป็นตัวเองได้อย่างเปิดเผย ถ้าไม่ได้เที่ยวกลางคืนจะทำให้ชีวิตขาดสีสัน” หรือ “การได้ออกมาเที่ยวยามค่ำคืนเท่ากับการได้มีโลกส่วนตัว มีโอกาสพบเจอคนที่เป็นเกย์เหมือนกันและมีความคิดเหมือนกัน” และ “ชีวิตกลางคืนเป็นสังคมของพวกเราที่มีความสุขสนุกสนานเฮฮาทำให้ชีวิตมีความสุข” ดู พิเชฐ สายพันธ์, “ใน “บางลำพู” และ “สีลม” “พื้นที่” และ “ตัวตน” ในอัตลักษณ์ของคนเมือง,” ใน 30 ปี ไทยคดีศึกษา (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 99.

²⁴⁷ Elaine Showalter, “Homosexuality and Late Victorian Anxiety,” in Kelly Boyd, and Rohan McWilliam, *The Victorian Studies Reader* (Abingdon, Oxon: Routledge, 2007), pp. 371-372.

²⁴⁸ ดู เทอดศักดิ์ ร่มจำปา, “วาทกรรมเกี่ยวกับ “เกย์” ในสังคมไทย พ.ศ. 2508-2542,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 10-21.

บรรทมทางฝ่ายหน้าและมีหมาดเล็กอยู่ปฏิบัติหน้าที่แทนฝ่ายใน เช่น การถวายงานนวดในห้องพระบรรทม เป็นต้น²⁵³ ด้วยเหตุนี้เวลาและพื้นที่ที่กลางคืนจึงเป็นช่วงเวลาและพื้นที่พิเศษและโลกส่วนตัวของพระองค์กับข้าราชการสำนักชาย ขณะที่ในช่วงเวลากลางวันและในพื้นที่สาธารณะพระองค์และข้าราชการสำนักชายยังคงใช้ชีวิตผ่านการแต่งงานและการเป็นหัวหน้าครอบครัว

เพราะความจำกัดของหลักฐานจึงเห็นได้ว่าหลักฐานที่กล่าวถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างคนเพศเดียวกันในยามค่ำคืนข้างคั่นเป็นความสัมพันธ์ในกลุ่มคนชั้นสูง จนล่วงสู่ปลายทศวรรษที่ 2470 จึงพบหลักฐานที่กล่าวถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของคนเพศเดียวกันในยามค่ำคืนที่เป็นสามัญชนจากข่าวที่น่าสนใจในหนังสือพิมพ์ ศรีกรุง คือ ข่าวการลักลอบเปิดช่องเด็กชายรับจ้างทำชำเราให้กับผู้มาใช้บริการที่มีทั้งแขก เจ้าสัว และจีนบ้างบำ หนังสือพิมพ์ได้พาดหัวข่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “ตั้งช่องโสเภณีเถื่อนอย่างวิถดาร โดยใช้เด็กชายเป็นผู้รับจ้างกระทำชำเรา” ช่องนี้เป็นของนายการุญ ผาสุก หรือนายถั่วดำ²⁵⁴ ตั้งอยู่ที่ตำบลตรอกถั่วออก เขตป้อมปราบ ร.ต.ท. แสวง ทีปนาวิณ สารวัตรสถานีตำรวจป้อมปราบ ได้เข้าไปจับตัวนายการุญ เมื่อเวลา 18 นาฬิกา เพราะเห็นว่า

...ห้องแถวเช่าซึ่งนายถั่วดำหรือการุญเช่าอยู่มีเด็กชายอายุแต่ 10 ถึง 16 ปีอยู่ในห้องมากมาย จึงเกิดความสงสัยว่าเด็กชายเหล่านั้นจะเป็นเด็กที่ประพฤติในการทุจริต ร.ต.ท. แสวง ได้ออกสืบสวนอยู่ 2-3 วัน จึงทราบว่าการุญผู้นี้เป็นคนไม่มีภรรยา และได้เป็นผู้ที่ชักชวนเด็กๆ ผู้ชายตั้งแต่ 10 ปีถึง 16 ปีไปคุณภาพยนตร์บ้าง ชื่อของเล่นให้บ้าง ให้ขนมรับประทานบ้าง แล้วก็พากันมาบ้านพักของนายการุญหรือถั่วดำ ก็กระทำการสำเร็จความใคร่แก่เด็กชายซึ่งพามานั้นเสียก่อน และต่อจากนายถั่วดำหรือนายการุญได้สำเร็จความใคร่แก่เด็กที่พามานั้นแล้ว นายการุญหรือถั่วดำก็จัดให้เด็กชายเหล่านั้นรับสำเร็จความใคร่กับแขกบ้าง เจ้าสัวและจีนบ้างบ้าง พวกที่มาสำเร็จความใคร่กับเด็กเหล่านี้ต้องเสียเงินเป็นสินจ้างรางวัลให้แก่นายถั่วดำหรือการุญเยี่ยงหญิงโสเภณี ในวันที่ ร.ต.ท. แสวงไปจับกุมพบ ค.ช. ตงเฮง อายุ 12 ปี บ้านอยู่วัดบรมนิวาส กับ ค.ช. บุญสม อายุ 16 ปี บ้านอยู่บางกอกน้อย และหนีไปได้ 2

²⁵³ จันทรรัตน์ ประมวลปัทม์, “การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 205

²⁵⁴ ความโด่งดังของข่าวนี้นำให้ชื่อเล่นของนายการุญ ผาสุก คือ ถั่วดำ เป็นที่มาของศัพท์แสลงในคำว่า อัดถั่วดำ ที่ใช้เรียกกันในกลุ่มผู้มีพฤติกรรมรักร่วมเพศว่าหมายถึง การมีเพศสัมพันธ์ทางทวารหนัก ซึ่งได้ใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน

คน เด็กที่ ร.ต.ท. แสงไปพบและนำตัวมาไต่สวนให้การตามที่กล่าวแล้วว่า นายถั่วดำชักชวนมาให้สำเร็จความใคร่ ได้ส่งให้แพทย์ตรวจ ค.ช. ตงเฮงมีบาดแผลที่ช่องทวารหนัก ค.ช. บุญสมก็เช่นเดียวกัน เวลาที่เรื่องอยู่ในระหว่างไต่สวน...²⁵⁵

หนังสือพิมพ์ กรุงเทพฯ วารศัพท์ ได้เสนอข่าวนี้เช่นกันและได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าอัตราค่าบริการเด็กชายเหล่านี้เพื่อทำชำเราคือครั้งละสองบาท²⁵⁶ ถือว่าเป็นราคาที่ไม่สูงมากนักและไม่ต่างจากค่าบริการหญิงโสเภณีในช่วงเวลาเดียวกัน จากประวัติของนายการุญที่บอกว่าเป็นผู้ไม่มีภรรยา อาจบอกเป็นนัยได้ว่านายการุญเป็นผู้มีพฤติกรรมรักร่วมเพศ แล้วชักชวนเด็กๆ ที่ตนพึงพอใจด้วยเครื่องล่อใจต่างๆ ให้มาอยู่ด้วยกันและเปิดช่องให้เด็กชายเหล่านี้รับจ้างทำชำเรากับแขก เจ้าสัว และจีนบ้าง ลูกค้ายกกลุ่มนี้จึงน่าจะเป็นผู้มีพฤติกรรมรักร่วมเพศด้วยเช่นเดียวกันหรือไม่อย่างน้อยก็มึรสนิยมชอบร่วมเพศกับคนเพศเดียวกัน ดังนั้น ช่วงเวลากลางคืนจึงเปิด โอกาสให้พวกเขาออกไปหาความสำราญทางเพศด้วยการมาเที่ยวช่องของนายการุญ สิ่งที่ทำให้รู้ว่าช่องของนายการุญเปิดบริการในเวลากลางคืนคือเวลาที่ตำรวจเข้าไปจับกุมตัวนายการุญเป็นเวลา 18 นาฬิกาหรือหกโมงเย็น แต่จากเนื้อหาข่าวไม่พบว่าได้จับลูกค้ายกกลุ่มนี้เข้าไปใช้บริการด้วยแสดงว่าเวลา 18 นาฬิกาน่าจะเป็นเวลาที่นายการุญเพิ่งเปิดช่องเตรียมบริการลูกค้ายกกลุ่มนี้ยังไม่มียกค้ายกกลุ่มนี้ไปใช้บริการ

ความสัมพันธ์ระหว่างคนเพศเดียวกัน ในยามค่ำคืนจากข่าวนี้สามารถวิเคราะห์ได้หลายประเด็น กล่าวคือ ประเด็นแรก ช่องของนายการุญเป็นพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองในโลกสมัยใหม่ที่เปิด โอกาสให้ผู้มีพฤติกรรมรักร่วมเพศได้แสดงตัวตนและความต้องการผ่านกิจกรรมทางเพศที่ไม่อาจกระทำได้ในช่วงเวลากลางวัน ประเด็นที่สอง แสดงให้เห็นพื้นที่กลางคืนของคนรักร่วมเพศในกลุ่มสามัญชน เพราะก่อนหน้านั้นได้พบเพียงหลักฐานของคนรักร่วมเพศในกลุ่มชนชั้นสูงและเป็นความสัมพันธ์ในยามค่ำคืนในพื้นที่ส่วนตัวเท่านั้น ประเด็นที่สาม สะท้อนความหลากหลายทางเพศในพื้นที่เมืองยามค่ำคืน ซึ่งมีส่วนทำให้เห็นภาพเมืองกลางคืนที่มีความหลากหลายทางเพศของผู้คนและกิจกรรมของพวกเขา และประเด็นสุดท้ายที่น่าสังเกตคือพฤติกรรมของพวกรักร่วมเพศในยามค่ำคืนมักมาพร้อมกับกิจกรรมทางเพศและการค้าประเวณีและจะมีปรากฏอย่างเด่นชัดมากขึ้นในทศวรรษที่ 2500

พอถึงทศวรรษที่ 2500 ชีวิตยามค่ำคืนของคนรักร่วมเพศในกรุงเทพฯ ได้ขยายตัวไปสู่พื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองหลายแห่ง อาทิ ริมนน สะพาน เช่น สะพานพุทธ สะพานมัทวาน

²⁵⁵ “ตั้งช่องโสเภณีเถื่อนอย่างวิถาวร โดยใช้เด็กชายเป็นผู้รับจ้างกระทำชำเรา,” ศรีกรุง (วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2478), ใน ปียกนิฐ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 138.

²⁵⁶ “ตำรวจทำลายช่องเด็กหนุ่มโสเภณี ใช้เด็กรุ่น 12-16 ปี ปิดประตูหูละ 2 บาท,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันพฤหัสบดีที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2478): 1-2.

รังสรรค์ สถานกนิตติมสาธารณะและสถานเรีงรมย์จำพวกบาร์เกย์²⁵⁷ สนามหลวง สวนสาธารณะ เช่น สวนลุมพินี สวนสราญรมย์ งานวัด งานนักขัตฤกษ์ และงานรื่นเริงต่างๆ²⁵⁸ จนกระทั่งมีย่านกลางคืนของกลุ่มคนรักร่วมเพศ เช่น ย่านสีลม ที่เรียกกันว่าเป็น เกย์สถาน²⁵⁹ เพื่อให้พวกเขาได้แสดงตัวตนและอัตลักษณ์ของกลุ่ม และแม้ว่ายังเป็นกลุ่มชายขอบของสังคมแต่คนกลุ่มนี้ก็ทำให้เกิดวัฒนธรรมย่อยและความหลากหลายในพื้นที่เมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ

เมื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงกับความสัมพันธ์ระหว่างคนเพศเดียวกันในยามค่ำคืนของเมืองกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460-2480 แล้วจะพบว่ามีความแตกต่างกันดังจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงในยามค่ำคืนส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะที่เปิดกว้างทางเพศให้สามารถแสดงพฤติกรรมร่วมกันในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองได้อย่างอิสระและเปิดเผยมากขึ้น แม้ว่าในบางกรณียังเป็นทวิภาคย์วิจารณ์ต่อความเหมาะสม ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนเพศเดียวกันหรือกล่าวให้เจาะจงลงไปคือคนรักร่วมเพศนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่ต้องหลบซ่อนอยู่ในโลกส่วนตัวเฉพาะกลุ่ม เพราะพฤติกรรมรักร่วมเพศยังไม่เป็นที่ยอมรับจากสังคม แต่สิ่งที่เหมือนกันในความสัมพันธ์ของคนทั้งสองกลุ่มนี้คือพื้นที่เมืองยามค่ำคืนได้เป็นพื้นที่เสรีสำหรับพวกเขาให้เข้ามาใช้ชีวิตยามค่ำคืนโดยปราศจากเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ของสังคมในช่วงเวลากลางวัน ด้วยเหตุนี้เวลาและพื้นที่กลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ ในโลกสมัยใหม่จึงสะท้อนความหลากหลายในกิจกรรมระหว่างเพศ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศไม่ว่าจะเป็นเพศใดกับเพศใดก็ตามก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองกลางคืน ซึ่งจะเห็นได้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นมา

²⁵⁷ ประมาณปี พ.ศ. 2507 มีการเปิดบาร์เกย์แห่งแรกชื่อ เฟรมมิ่งเฮ้าส์ เป็นบาร์ที่มีลักษณะเป็นสถานพักผ่อนของกลุ่มเกย์ที่ยังไม่ถึงกับมีการขายบริการทางเพศโดยตรง ต่อมาก็มียูนิค บาร์ทิวลิป บาร์ทไวไลท์ และ บาร์แวกอล วิล หรือทอมบอย เป็นต้น ดู ประกอบ ศรีวังนะ, และดวงพร คำบุญวัฒน์, ผู้ชายขายตัว (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539), หน้า 4.

²⁵⁸ ปาน นุนนาค กะเทยชื่อดังในทศวรรษที่ 2500 ได้เล่าถึงชีวิตยามค่ำคืนของพวกกะเทยและพวกรักร่วมเพศในทศวรรษที่ 2500 ไว้ว่า แหล่งชุมนุมของกะเทยในกรุงเทพฯ มีทั้งบริเวณสะพานพุทธ และสะพานมัทวาน รังสรรค์ไปจนจรดท้ายวัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่เวลาเย็น ไปจนถึงเวลา 22.00 น. กล่าวคือ “จากสะพานมัทวานไปจนจรดท้ายวัดมกุฏเขามีลำโพงกระจายเสียงติดกับเสาเป็นระยะๆ แล้วระหว่างเสาก็มีม้าหินในหนึ่งพักผ่อน พอจนๆ ทุ่มหนึ่งเขาก็จะเปิดเพลงไทยประเภทสุนทราภรณ์ให้ฟัง... กะเทยที่แต่งสาวหรือเกย์ที่ไม่แสดงออกก็นั่งเรียงรายตามม้าหินเหล่านี้” ดู เทอดศักดิ์ ร่มจำปา, “วาทกรรมเกี่ยวกับ “เกย์” ในสังคมไทย พ.ศ. 2508-2542,” หน้า 57-58.

²⁵⁹ พิเชฐ สายพันธ์, “ใน “บางลำพู” และ “สีลม” “พื้นที่” และ “ตัวตน” ในอัตลักษณ์ของคนเมือง,” ใน 30 ปี ไทยคดีศึกษา, หน้า 99.

5.5 ชีวิตยามค้าคืบกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการกิน

สำนึกที่ว่า “กินข้าวไม่กินหวานสันดานไพร่” และ “กินข้าวกลางตลาด เสมอชาติสุ่น้ำ”²⁶⁰ ทำให้คนชั้นสูงในสังคมจารีตมีวัฒนธรรมการกินแตกต่างจากชนชั้นล่าง อย่างน้อยที่สุดในกรอบความคิดของคนชั้นสูงวัฒนธรรมการกินย่อมสัมพันธ์กับวิธีการและสถานที่ กล่าวคือ หลังจากกินอาหารข้าวเรียบร้อยแล้วก็ต้องตามด้วยของหวานต่อและสถานที่กินอาหารต้องจำกัดอยู่ภายในบ้านหรือสถานที่อื่นใดอันเป็นพื้นที่ส่วนตัว ไม่ใช่ไปนั่งกินอาหารนอกบ้านริมถนนข้างทาง หรือกลางตลาดอันเป็นพื้นที่สาธารณะและเป็นพื้นที่ของคนชั้นต่ำ ภาพลักษณ์ของตลาดจึงไม่ต่างจากถนนที่ถูกรับว่าเป็นพื้นที่ของคนชั้นต่ำ ทั้งวิธีการและสถานที่กินอาหารของคนชั้นสูงจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และการรักษาความแตกต่างระหว่างชนชั้น แต่สำหรับคนชั้นต่ำการกินข้าวกลางตลาดหรือกินข้าวนอกบ้านดูเป็นเรื่องปกติไม่ผิดแปลกประการใด เพราะในชีวิตประจำวันของสามัญชนคนชั้นล่างส่วนใหญ่ต้องออกมาทำมาหากินที่ตลาดหรือตามถนนหนทางอยู่แล้ว เมื่อหิวก็หาของกินที่ตลาดหรือข้างทางนั้นกินได้เลย ถือเป็นความสะดวกที่ไม่ต้องกลับไปกินอาหารที่บ้านและไม่ต้องห่อหิวอาหารเตรียมมากินในที่ทำงานด้วย เช่น จีนลากรดมักซื้ออาหารกินตามโรงยาพื้นหรือโรงน้ำชา นายทหารสามคนรับประทานข้าวต้มและหมี่ที่ร้านอาหารของจีนผู้หนึ่งตั้งอยู่ปลายสะพานท่าเตียนเวลาสองทุ่ม²⁶¹ และจีนคนหนึ่งไปซื้อข้าวรับประทานที่โรงเจ็กข้างมูมถนนพาหุรัด ริมประตูสะพานหัน²⁶² ส่วนคนที่ออกมาเที่ยวเตร่ยามค่ำกินตามโรงบ่อนก็สามารถซื้อข้าวหรือของกินเล่นได้ที่หน้าโรงบ่อน

ในทศวรรษที่ 2420 เอกสาร สารบัญชีส่วนที่ 2 คือ ราษฎรในจังหวัด ถนน แล ตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร²⁶³ ได้รวบรวมอาชีพต่างๆ ของคนกรุงเทพฯ ไว้ปรากฏว่ามีอาชีพขายอาหารรองรับลูกค้าที่ออกมากินข้าวนอกบ้านอยู่แล้วหลายร้านทั้งฝั่งพระนครและธนบุรี เช่น ที่ถนนเจริญกรุงชั้นในและชั้นนอกพระนครมีร้านขายข้าวแกงของจีนเซียง แซ่เจ็ง ร้านขายข้าวต้มหมูของจีนซุนหะ แซ่ลิ้ม ร้านขายก๋วยเตี๋ยวของจีนแสนแดง แซ่เอี้ย ฯลฯ บางร้านก็ขายข้าวแกงควบคู่กับสุรา เช่น ร้านของอำแดงบัว ร้านของจีนจุ่น แซ่ตัน ฯลฯ แม้ว่าข้อมูลจากสารบัญชียฉบับนี้ไม่ได้รวบรวมร้านอาหารที่ตั้งอยู่ตามเรือแพ แต่จากบันทึกของ แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิลล์

²⁶⁰ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ตำราเศษพระจอมเกล้าฯ,” ใน ตำราพรหมชาติ ฉบับสมบูรณ์ (กรุงเทพฯ: อำนวยการพิมพ์, 2535), หน้า 197. อ้างใน กมลทิพย์ จ่างกมล, “อาหาร: การสร้างมาตรฐานในการกินกับอัตลักษณ์ทางชนชั้น, หน้า 77.

²⁶¹ “ข้าวเบ็ดเตล็ด,” บางกอกไทม์ (วันพฤหัสบดีที่ 4 พฤษภาคม ร.ศ. 118).

²⁶² “ถูกตื้อ,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันเสาร์ที่ 17 ตุลาคม ร.ศ. 127).

²⁶³ สารบัญชีส่วนที่ 2 คือ ราษฎรในจังหวัด ถนน แล ตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์ กรุงเทพมหานคร.

(Maxwell Sommerville) ก็เผยให้เห็นว่ามีร้านอาหารประเภทข้าวกับแกงชนิดต่างๆ อยู่ตามเรือนแพในยามค่ำคืน และบนเรือนแพก็มีคนเล่นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายเพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้าไปรับประทานอาหารค่ำภายในร้าน²⁶⁴ ฉะนั้น วัฒนธรรมการกินอาหารนอกร้านของสามัญชนไม่ว่าจะเป็นอาหารเช้า กลางวัน หรืออาหารเย็น ไปจนถึงมื้อดึกจึงไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมกรุงเทพฯ

แต่สำหรับคนชั้นสูงวัฒนธรรมการกินอาหารนอกร้านถือเป็นเรื่องใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อสยามเข้าสู่สภาวะสมัยใหม่ที่ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการรับประทานอาหารนอกร้านเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ พื้นที่ของการรับประทานอาหารในโลกสมัยใหม่ไม่จำเป็นต้องอยู่ที่บ้านหรือพื้นที่ส่วนตัวอีกต่อไป แต่สามารถออกไปหาอาหารรับประทานนอกร้านพร้อมๆ กับหาความสำราญจากความบันเทิงขณะรับประทานอาหารจากสถานที่สาธารณะของเมืองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามค่ำคืนที่มีทั้งร้านอาหาร ภัตตาคาร ไฮเต็ล สถานกินดื่มสาธารณะ และสถานเริงรมย์ที่ค่อๆ ทวีจำนวนขึ้นเรื่อยๆ วัฒนธรรมการไม่กินอาหารนอกร้านในสังคมจารีตจึงค่อยๆ รางเลือนออกไปจากสำนึกของคนชั้นสูง เพราะในโลกสมัยใหม่ผู้ที่กินอาหารอยู่แต่ในบ้านอย่างซ้ำซากจำเจ กลับกลายเป็นคนไร้ทรัพย์สินที่ไม้อาจกินอาหารหลากหลายรสเลิศครัวเรือนออกไปได้ ในขณะที่ผู้ที่สามารถออกไปกินข้าวนอกร้านได้บ่อยๆ เป็นอาจิมข่มแสดงถึงการเป็นคนมีทรัพย์สินมาก²⁶⁵ และที่แสดงถึงความมีทรัพย์สินมากจริงๆ ก็ต้องเป็นการกินอาหารนอกร้านมีค่า เพราะต้องจ่ายค่าความบันเทิงยามค่ำคืนอื่นๆ ขณะรับประทานอาหารควบคู่ไปกับค่าอาหารตามปกติด้วย อย่างเช่นร้านอาหารที่มีเครื่องดนตรีบรรเลงเพลงให้แขกฟังทุกค่ำคืนอย่างร้านอาหารของมาตามเมแรนดา ที่ถนนบ้านหม้อฝั่งตรงข้ามโรงแรมไฮเต็ล เดอ ลา เปซ์²⁶⁶ ย่อมมีราคาแพงกว่าร้านอาหารที่ไม่มีดนตรี

ครั้งเมื่อคนชั้นสูงเปลี่ยนรสนิยมออกมากินอาหารนอกร้านกันมากขึ้น กระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความแตกต่างทางชนชั้นก็เริ่มต้นขึ้นใหม่ในแง่ของการออกไปบริโภคอาหารที่หรูหราในสถานที่ที่โออ่ามีราคาแพงจนคนชั้นอื่นๆ ไม่สามารถลอกเลียนแบบได้ อย่างเช่นการบริโภคอาหารจีนระดับสูงในภัตตาคารก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 มีเฉพาะกลุ่มเจ้านายเท่านั้น²⁶⁷ ยกเว้นแต่คนชั้นกลางระดับสูงที่ถีบตัวเองขึ้นมาจากการสะสมมูลค่าทางเศรษฐกิจแล้วเลียนแบบวิถีชีวิตให้ละม้ายกับคนชั้นสูงด้วยการออกไปรับประทานอาหารนอกร้านตามภัตตาคาร

²⁶⁴ แม็กซ์เวลล์ ซอมเมอร์วิลล์, *สยามริมฝั่งเจ้าพระยา*, หน้า 65-66.

²⁶⁵ อัมพร หาญนภา, “เรื่องของ “ข้าวแกง”,” ใน *ประกายพริก*, หน้า 149-150.

²⁶⁶ บางกอกโทม (กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1900). อ้างใน บีก, สตีฟ แวน, และ จีรนนท์ พิตรปรีชา, *รำลึกร้อยปี กรุงเทพมหานคร*, หน้า 107.

²⁶⁷ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “ความเป็นอนิจจังของอาหารจีนชั้นสูงในกรุงเทพฯ: การเดินทางสู่เส้นทางของอาหาร “ประชาธิปไตย”,” ใน *จุลสารไทยคดีศึกษา* 19, 2 (พฤศจิกายน 2545-มกราคม 2546), หน้า 45.

นอกจากการเปลี่ยนแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมการกินอาหารค่านอกบ้านแล้ว มูลเหตุที่ทำให้คนกรุงเทพฯ โดยเฉพาะคนชั้นสูงและคนชั้นกลางมีวัฒนธรรมการกินอาหารค่านอกบ้านกันมากขึ้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ยังประกอบไปด้วยการกลายเป็นเมืองการค้าที่มีชาวต่างชาติเข้ามาประกอบธุรกิจค้าขายเป็นจำนวนมาก ความต้องการร้านอาหารหรือแม้แต่โฮเต็ลที่พักอาศัยก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ร้านอาหารหรือภัตตาคารชั้นเลิศหลายร้านมักเป็นร้านที่เปิดบริการภายในโฮเต็ลเหล่านี้ รวมถึงการมีตารางเวลาทำงานที่แน่นอนของข้าราชการ เพราะอย่างน้อยๆ ข้าราชการบางคนอาจแวะเวียนไปหาอาหารค่ำรับประทานเป็นการพักผ่อนหย่อนใจหลังเลิกงานในตอนเย็น นอกจากนี้การจัดงานออกร้านกลางคืนอย่างเช่นงานวัดเบญจมบพิตรยังมีส่วนทำให้เกิดความนิยมไปรับประทานอาหารนอกร้านกันมากขึ้น ตามข้อสังเกตของ กัญจิกา ศรีอุดม นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ เพราะที่งานวัดมีผู้ตั้งร้านขายอาหารชั้นเลิศหลายราย เช่น อเมริกันบาร์ ที่มีเสียงกีตาร์และแมน โคลินบรรเลงขับกล่อมอย่างไพเราะ ร้านขายอาหารฝรั่งของพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ร้านอาหารของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนนครราชสีมา ร้านสุชาโกชนที่จำหน่ายอาหารชาววัง ตลอดจนราชภัตตาคารของหลวงที่จัดดินเนอร์แบบฝรั่งไว้บริการ²⁶⁸

ล่วงผ่านไปถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ในทศวรรษที่ 2460 การที่นักเรียนไทยที่ไปเรียนต่อต่างประเทศเรียนจบกลับมาเป็นจำนวนมาก แล้วนำวิถีปฏิบัติแบบตะวันตกกลับมาคือการนิยมไปกินอาหารค่านอกบ้านหรือเรียกว่าไป “ดินเนอร์” ตามร้านอาหาร ภัตตาคาร โฮเต็ล ฯลฯ ยิ่งเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดวัฒนธรรมการออกไปรับประทานอาหารค่านอกบ้านกันแพร่หลายมากขึ้น เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร โปรดเสด็จไปเสวยพระกระยาหารค่านอกบ้านกับบรรดาพระสหายร่วมรุ่นที่เคยศึกษาอยู่ประเทศเยอรมนีด้วยกัน หรือพระสหายร่วมงานในกระทรวงธรรมการหรือราชแพทยาลัยหรืองานเสือป่าที่ภัตตาคารห้อยเทียนเหลา²⁶⁹ และคุณภักตร์ในเรื่อง ความไม่พยายาบท ที่ชอบออกไปรับประทานอาหารค่ำหรือดินเนอร์ที่โฮเต็ลเสมอๆ²⁷⁰ ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการกินอาหารค่านอกบ้านจึงเป็นคุณลักษณะสำคัญของการใช้ชีวิตยามค่ำคินนอกร้านของคนกรุงเทพฯ ในสังคมเมืองสมัยใหม่และทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของผู้คนที่มีผลต่อการกลายเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460

²⁶⁸ กัญจิกา ศรีอุดม, “จาก “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” ถึง “สยามรัฐพิพิธภัณฑ”: ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” หน้า 205-206.

²⁶⁹ หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต, เกิดวังไม้: เรื่องวังสมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2528), หน้า 66.

²⁷⁰ นายสาราญ (หลวงวิลาศปริวัตร, เหลี่ยม วินุพราหมณกุล), ความไม่พยายาบท, หน้า 326.

ปลายทศวรรษที่ 2450 ต่อดันทศวรรษที่ 2460 มีกิจการร้านขายอาหารกลางคืนในกรุงเทพฯ ที่เปิดบริการรองรับลูกค้าอยู่หลายร้าน ได้แก่ ร้านอาหารตะวันตก เช่น ร้านอาหารของโอเรียนเต็ล ไฮเต็ล ที่ตำบลบางรัก ร้านแปแผลช ที่สี่กั๊กพระยาศรี ร้านบริษัทยอล ที่ตำบลบางรัก ร้านแอสเตอร์ไฮท์ ที่ถนนสุรวงษ์ ร้านลิเคชั่น ที่ริมกรมไปรษณีย์ ร้านโทรกาเดโรเรชดูริงค์ ที่ถนนสุรวงศ์ ร้านอาหารของซิดีไฮเต็ล ที่สี่กั๊กพระยาศรี ร้านคอมเมอร์ซันเรชดูริงค์ ที่ตำบลสี่พระยา ร้านอาหารจีน เช่น ร้านขายอาหารฮาเซา ที่ถนนราชวงศ์ ร้านขายอาหารปักจั้นเหลา ที่ถนนเขาวราช ร้านขายอาหารตันจิ้นเฮง ที่ตำบลบางรัก²⁷¹ ร้านขายอาหารอาเซพ²⁷² ฯลฯ และที่ขาดไม่ได้คือภัตตาคารห้อยเทียนเหลาที่เปิดบริการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2456 ต่อมาในทศวรรษที่ 2470 ได้เกิดภัตตาคารอาหารที่เลื่องชื่อขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก อาทิ ภัตตาคารยามาโต ที่ถนนสี่พระยา²⁷³ ภัตตาคารฮ้อนลือกหยุ่น ที่ตึกสร้างใหม่ตรงข้ามเบงก๋กวางตุ้ง ถนนเขาวราช²⁷⁴ ภัตตาคารกัจจันเหลา ที่สี่แยกราชวงศ์ ที่เปิดกิจการในวันเดียวกันกับที่มีการเปิดใช้สะพานพระพุทธยอดฟ้า²⁷⁵ และรัตนโกสินทร์ภัตตาคาร ซึ่งเป็นภัตตาคารอาหารไทยตั้งอยู่ที่เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้าฝั่งพระนคร²⁷⁶ เป็นต้น ภัตตาคารบางแห่งได้เปิดบ่อนกาสิโนให้เล่นพนันมีทั้งรูเล็ต น้ำเต้าปูปลา ถั่วและโป และไพ่นกกระจอก เช่นที่ภัตตาคารเขาวขึ้น ที่ถนนเขาวราช และที่ภัตตาคารกัจจันเหลา ตั้งอยู่ใกล้ๆ กับภัตตาคารเขาวขึ้น²⁷⁷ เป็นต้น

สถานที่ตั้งของร้านอาหารและภัตตาคารข้างต้นแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการกินอาหารนอกบ้านยามค่ำคืนที่สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นและขยายตัวของย่านกลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะย่านเขาวราช บางรัก สี่พระยา และสุรวงศ์ แต่ย่านอาหารกลางคืนที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางเห็นจะได้แก่ย่านราชวงศ์ ในทัศนะของคนชั้นสูง ราชวงศ์ได้ชื่อว่าเป็นย่านอาหารกลางคืนที่หรูที่สุดในระหว่างทศวรรษที่ 2460-2480 เพราะเป็นพื้นที่ที่เจ้านาย ขุนนาง ลูกหลานขุนนาง เศรษฐี พวกผู้ดีมีเงิน หรือพวกที่อยู่ในสังคมชั้นสูงพากันไปจอร์จรถสังบะหมี่ ก๋วยเตี๋ยว ไอศกรีม ลิ่นจี้กระป๋องแช่เย็นกินหลังอาหารค่ำที่วังหรือบ้านแล้วราวสี่ห้าทุ่ม ดังเช่น พระ

²⁷¹ “ร้านขายอาหาร,” ใน นาคกรสงเคราะห์ (พ.ศ. 2456-2457), หน้า 470.

²⁷² สนาน สุขนิวัตต์, รวบรวม, นาคกรสงเคราะห์ (2463) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, 2463), หน้าแจ้งความ. อ้างใน กมลทิพย์ อ่างกมล, “อาหาร: การสร้างมาตรฐานในการกินกับอัตลักษณ์ทางชนชั้น,” หน้า 91.

²⁷³ “ภัตตาคารยามาโต,” ศรีกรุง (วันอังคารที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2474): 6.

²⁷⁴ “ภัตตาคารฮ้อนลือกหยุ่น,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันอาทิตย์ที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2475): 8.

²⁷⁵ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “ความเป็นอนิจจังของอาหารจีนชั้นสูงในกรุงเทพฯ: การเดินทางสู่เส้นทางของอาหาร “ประชาธิปไตย,”” ใน จดสารไทยคดีศึกษาปีที่ 19 ฉบับที่ 2, หน้า 46.

²⁷⁶ “รัตนโกสินทร์ภัตตาคาร,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันพฤหัสบดีที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2476): 26.

²⁷⁷ พระพิศาลสุขุมวิท (ประสพ สุขุม), หน้า 47. และ “ข่าวเบ็ดเตล็ด,” สยามราษฎร์ (วันจันทร์ที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2466): 6.

เจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร ในบางครั้งหลังเสวยข้าวกลางวันแล้วก็ทรงชวนหม่อมแพรว (หม่อมประพันธ์ วุฒิชัย ณ อุรุยา) และผู้ที่มาเฝ้าตอนกลางวันไปเสวยไอศกรีมหรือของว่างที่ถนนราชวงศ์ เช่น บะหมี่ราชวงศ์ที่ลือชื่อและไอศกรีมใส่เยลลี่²⁷⁸ หรือกรณีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนัดสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ไปเลี้ยง “ซัปเปอร์” ที่ราชวงศ์หลังจากดูหนังที่โรงหนังพัฒนากรเสร็จแล้ว²⁷⁹ เช่นเดียวกับเจ้าจอมเอี่ยมและหลานๆ ที่มักแวะไปกินบะหมี่ราชวงศ์หลังจากดูหนังที่ศาลาเฉลิมกรุง²⁸⁰ เพื่อนๆ ของคุณหญิงดิฐการภักดี (สายหยุด บุญรัตพันธุ์) ที่โรงเรียนราชินีส่วนใหญ่เมื่อถึงปลายสัปดาห์ก็มักไปดูหนังและรับประทานไอศกรีมที่ราชวงศ์²⁸¹ และพลโทบัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยาเมื่อสมัยหนุ่มๆ ก็ชอบไปดูภาพยนตร์แล้วแวะไปกินอาหารว่างที่ราชวงศ์²⁸² ขณะเดียวกันธรรมเนียมปฏิบัติของตัวละครในนวนิยายของ ดอกไม้สด ก็มักจะออกไปกินอาหารค่านอกบ้านหรือไปกินอาหารว่างที่ราชวงศ์หลังจากเที่ยวเตร่เสร็จแล้ว กล่าวคือ เมื่อออกจากที่เดินรำก็ไปดูหนัง ออกจากโรงหนังก็ไปรับประทานของว่าง²⁸³ ราชวงศ์จึงเป็นพื้นที่ที่ใครๆ ต่างก็ไปหาความสำราญในยามค่ำคืนจากการกินอาหารว่าง นำสังเกตว่าการออกไปกินอาหารที่ราชวงศ์เป็นกิจกรรมสูตรสำเร็จหลังจากดูภาพยนตร์จบแล้ว ร้านอาหารที่ได้รับความนิยมและเป็นร้านโปรดของใครหลายๆ คนคือร้านแป๊ะม้อ²⁸⁴ ที่มีทั้งอาหารว่างจำพวกบะหมี่ เกี้ยวปลา และไอศกรีมรสเลิศ สำหรับสามัญชนทั่วไป อาหารที่ราชวงศ์ก็ไม่ได้ถูกนัก เพราะปุทะเลดองตัวหนึ่งราคาตั้งหนึ่งบาท แต่ก็พอหาอาหารกินได้ เช่น ข้าวต้มบรรดาศักดิ์พร้อมกับข้าวมีสารพัด เลี้ยงก่าก็ บะหมี่ ข้าวเหนียวหน้าหมูแดง และ โจ๊ก²⁸⁵

²⁷⁸ วุฒิเฉลิม, ลายน้ำทอง, หน้า 142-146.

²⁷⁹ “ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับวันที่ 24 มิถุนายน 2461,” ใน สารานุกรมเด็ก เล่ม 1 พ.ศ. 2457-2465 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มูลนิธิสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และองค์การค้าของคุรุสภา, 2538), หน้า 141.

²⁸⁰ กัณหาทิพย์ สิงหะเนติ, ย้อนรอยเจ้าจอมก๊กออในรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549), หน้า 256.

²⁸¹ คุณหญิงดิฐการภักดี (ส. บุญรัตพันธุ์), หกรอบแห่งชีวิต, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2529), หน้า 22.

²⁸² พลโทบัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา, ประวัติของฉัน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519), หน้า 15.

²⁸³ ดอกไม้สด, นี้อะไรโลก, หน้า 304 และ 385.

²⁸⁴ ที่มาของชื่อร้านแป๊ะม้อนั้น ลาวัญย์ โชตามระ เล่าไว้ว่า เจ้าของร้านมีผมหงอกขาวคนก็เรียกกันว่าแป๊ะม้อ ดู ลาวัญย์ โชตามระ, “ไอศกรีม,” ใน มรดกไทย (กรุงเทพฯ: ราชวดี, 2536), หน้า 101-102.

²⁸⁵ รงค์ วงษ์สวรรค์, “สนทนากับผู้เขียนเรื่อง ‘จับตาย’,” ใน อนุสรณ์ มนัส จรรย์รงค์, หน้า 80.

ภาพของเมืองกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืนที่ผู้คนออกมากินอาหารค่านอกบ้านกันมากขึ้นทำให้เห็นวิถีชีวิตยามค่ำคืนในหลากหลายมิติ นับตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงที่เปิดกว้างและเป็นอิสระสำหรับการออกเดทและเที่ยวเตร่พบปะกันในยามค่ำคืน กล่าวคือ หลังจากดูภาพยนตร์แล้วหนุ่มสาวในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางหลายคู่ได้ออกมาหาอาหารว่างรับประทานกันที่ราชวงศ์ และผู้ที่แต่งงานแล้วบางคนอาจทำหน้าที่เป็นสื่อพาญาติหรือเพื่อนหนุ่มสาวให้ได้ไปเจอไปเห็นกันหรือไปแนะนำให้รู้จักกัน จนมีหลายต่อหลายคู่ที่จบลงด้วยการแต่งงานกันเพราะบะหมี่ราชวงศ์²⁸⁶ แต่สำหรับสามัญชนที่เป็นชายหนุ่มส่วนใหญ่แล้วการออกมาเที่ยวหาของกินเล่นรับประทานในยามค่ำคืนก็เพื่อจะได้เที่ยวพาราสิแม่ค้า โดยเฉพาะแม่ค้าขายอ้อยควั่นที่มีผิวขาว หน้าตาแจ่มใส พุดจาอ่อนหวาน และมีกิริยาชมดชม้อย จนได้เป็นเทพธิดาประจำถิ่นต่างๆ ถึงขนาดมีเพลงร้องว่า “โอ้แม่กลอยผ่านฟ้า แม่โสภาก้าวชัน แม่รุ่งน่เครื่องพันธุ้ แม่สมใจสะพานแดง”²⁸⁷ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นและการแสดงความเหนือกว่าทางชนชั้นของคนชั้นสูงและชนชั้นกลางอาจสังเกตได้จากการบริโภคอาหารตามภัตตาคารหรือร้านอาหารที่หรูหรา รวมถึงการอวดศักดิ์ด้วยชุดเครื่องแต่งกายและวัตถุสิ่งของเครื่องใช้อย่างรถยนต์ที่หลายคนมักขับรถไปจอดอยู่ริมทางแล้วสั่งอาหารมารับประทาน กล่าวคือ พอเปิดประตูรถทางร้านก็จะเอาถาดหนีบมาวางให้รับประทานในรถได้เลย เช่น ทำนอง เมนะศิริ ในเรื่อง ลูกผู้ชาย ขับรถยนต์เพียดสองตอนมาจอดอยู่ริมถนนราชวงศ์ หลังดูละคร ภาพยนตร์ เพื่อหาของรับประทาน²⁸⁸ ในด้านอาชีพก็ทำให้เห็นอาชีพของคนทำงานในร้านอาหารหรือภัตตาคารในยามค่ำคืนมากขึ้น และในแง่เศรษฐกิจทั้งการทำงานและการจับจ่ายใช้สอยมีผลให้เกิดการหมุนเวียนเงินตราในระบบเศรษฐกิจการค้าของย่านอาหารกลางคืนอันเป็นส่วนสำคัญของการเติบโตทางเศรษฐกิจของเมืองกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืน

ความนิยมในการออกไปรับประทานอาหารค่านอกบ้านยังส่งผลอีกประการหนึ่งคือทำให้เกิดความนิยมจัดงานเลี้ยงอาหารค่านอกบ้านตามภัตตาคารหรือโรมแรม เช่น หลวงสุริยพงศ์พิสุทธิแพทย์ (กระจ่าง บุนนาค) ได้จัดให้มีการเลี้ยงอาหารค่ำที่ภัตตาคารห้อยเทียนเหลาเพื่อฉลองรับปริญญาแพทย์²⁸⁹ ตลอดจนการจัดงานเลี้ยงอาหารค่ำในงานฉลองมงคลสมรส ได้แก่ งานมงคลสมรสของนางสาวฮึงเมียวเค็ง บุตรีนายอึ้งเอี๊ยะซัน กับนายแต้ฮุยเค็ง บุตรนายแต้จู้ฮุย ที่อัญฮัญโฮเต็ล²⁹⁰ และงานเลี้ยงสมรสของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร กับหม่อมงามจิตต์ที่

²⁸⁶ วุฒิเฉลิม, ลายน้ำทอง, หน้า 145-146.

²⁸⁷ อัมพร หาญนภา, “แพ่ขันของกิน,” ใน ปรกาศพริก, หน้า 38-39.

²⁸⁸ ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2545, 2546), หน้า 151.

²⁸⁹ “เมื่อคืนนี้หลวงสุริยพงศ์ฯ ฉลองปริญญา-ทูลกระหม่อมเสด็จฯ,” ศรีกรุง (วันอังคารที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2474): 1.

²⁹⁰ “สมรสที่โฮเต็ล,” ศรีกรุง (วันพฤหัสบดีที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2474): 7.

ภัตตาคารห้อยเทียนเหลา²⁹¹ เป็นต้น ความนิยมในการจัดงานเลี้ยงอาหารค่ำตามภัตตาคารหรือโรงแรมนี้เกิดขึ้นในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่มีทุนทรัพย์มากพอสำหรับจัดงาน

5.6 ชีวิตยามค่ำคืนกับค่านิยมของสังคม

ไม่ว่าในยุคสมัยใดการใช้ชีวิตยามค่ำคืนนอกบ้านด้วยการเที่ยวเตร่ย่อมไม่ใช่พฤติกรรมที่พึงปรารถนาของสังคม แม้ว่าจากการศึกษาในประเด็นต่างๆ ที่ผ่านมา ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 การใช้ชีวิตนอกบ้านในยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นและได้ขยายทั้งขอบเขตของเวลาและพื้นที่ของเมืองให้กว้างขวางออกไปมากขึ้นจนเริ่มเห็นเค้าร่างของวัฒนธรรมแห่งการใช้ชีวิตยามค่ำคืนในโลกของเมืองกลางคืน โดยเฉพาะการเที่ยวเตร่ตามพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมือง การยอมรับให้ผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นสูงกับชนชั้นกลางออกมาสู่พื้นที่กลางคืนของเมืองเคียงคู่กับผู้ชายได้ ฯลฯ แต่อย่างไรก็ตาม ค่านิยมของคนในสังคมกรุงเทพฯ บางส่วนในช่วงเวลานั้นยังเชื่อกันว่าการเร่ร่อนยามราตรีเป็นสิ่งที่ไม่ดีและเป็นเรื่องของอบายมุข ดังที่ ลาวัณย์ โชตตามระ มีความเห็นในเชิงอนุรักษ์นิยมว่า “การเร่ร่อนราตรีในสมัยนั้นถือว่าเป็นอบายมุข ไม่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของคนทันสมัยเลย”²⁹² ทว่าในความเป็นจริงแล้ว ความทันสมัยที่เข้ามาในกรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 นั้นเองที่ทำให้เกิดรูปแบบการใช้ชีวิตยามค่ำคืนแบบใหม่ที่เป็นไปในทางอบายมุขมากขึ้น โดยเฉพาะการเที่ยวเตร่ตามสถานกึ่งดื่มสาธารณะและสถานบันเทิงเร่ร่อนของเมือง อย่างไรก็ดี ก่อนที่กรุงเทพฯ จะเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ค่านิยมของสังคมก็ไม่ได้มองการเที่ยวเตร่และการใช้ชีวิตยามค่ำคืนนอกบ้านเป็นไปในแง่บวกอยู่แล้ว นอกจากนั้นในกรอบความคิดของพระพุทธศาสนาการเที่ยวกลางคืนก็เป็นหนึ่งในอบายมุขหรือหนทางแห่งความเสื่อม 6 ประการ ประกอบด้วย ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร และเกียจคร้านการทำงาน จากหลักฐานที่มีอยู่ไม่มากนักที่แสดงให้เห็นทัศนคติ ความเห็น และค่านิยมของสังคมกรุงเทพฯ ที่มีต่อการเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืนระหว่างทศวรรษที่ 2420-2480 พบว่าค่านิยมส่วนใหญ่มองไปในแง่ลบ และคนที่ชอบเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืนก็มีภาพลักษณ์ไปในทางลบด้วย อาจแบ่งทัศนคติและค่านิยมของสังคมออกได้เป็นสองช่วงเวลาคือก่อนทศวรรษที่ 2460 กับหลังทศวรรษที่ 2460

ช่วงเวลาก่อนทศวรรษที่ 2460 คนกรุงเทพฯ มีค่านิยมในด้านลบต่อการเที่ยวเตร่ตามโรงบ่อนและโรงโสเภณี เพราะนับว่าเป็นสถานที่บันเทิงยามค่ำคืนที่พอจะหาได้ในสมัยที่โรงภาพยนตร์และสถานเร่ร่อนยังไม่แพร่หลาย โรงบ่อนและโรงโสเภณีจึงเป็นพื้นที่อบายมุขที่ไม่ว่าใครก็ตามไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว ดังกรณีที่พลตรี พระยาอานุกาพไตรภพในวัยหนุ่มก็ไม่เคยเข้าโรงบ่อนเลย เพราะญาติผู้ใหญ่สั่งห้ามอย่างเด็ดขาด และได้บอกไว้ว่าการลอดประตูดโรงบ่อนนั้นเป็นเสนียดจัญไร

²⁹¹ เพราะ...จิตงาม (กรุงเทพฯ: มูลนิธิอนุสรณ์หม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร, 2555), หน้า 11-12.

²⁹² ลาวัณย์ โชตตามระ, *ชีวิตชาวกรุงสมัยก่อนศตวรรษมาแล้ว และชีวิตชาวกรุงสมัยสงคราม*, หน้า 46.

เพราะขุนพัฒนาเอาของโสโครกประพรมไว้เหนือประตูทางเข้า เช่น มุตรคุณ น้ำชำระโลหิตอิสตรี และสิ่งปฏิภูมิต่างๆ เพื่อให้ของดีที่ผู้เล่นมีติดตัวไปเสียม ส่วนผู้ไม่เล่นแม้เพียงแต่ลอดประตูเข้าไปก็ถือว่าเป็นอัปมงคล²⁹³ ส่วนคนที่ชอบเที่ยวโรงโสเภณีก็ถือกันว่าเป็นที่น่ารังเกียจของผู้หลักผู้ใหญ่ หากไปขอลูกสาวใครเขาก็ไม่ให้ เพราะกลัวว่าจะพาโรคผู้หญิงมาติดลูกสาวของเขา²⁹⁴

จนถึงทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นไป สภาพสังคมของเมืองกรุงเทพฯ ได้ผันเปลี่ยนไป กลายเป็นสังคมสมัยใหม่ และแหล่งเที่ยวเตร่ยามค่ำคินอย่างโรงบ่อนได้ถูกยกเลิกไป จนทำให้คนกรุงเทพฯ บางส่วนต้องหันไปเที่ยวเตร่ตามพื้นที่สาธารณะกลางคืนแห่งใหม่ของเมืองอย่างโรงภาพยนตร์ สถานกินดื่มสาธารณะ และสถานเรีงรมย์ที่แพร่หลายมากขึ้นในทศวรรษที่ 2460 แหล่งบันเทิงยามค่ำคินแห่งใหม่เหล่านี้จึงกลายเป็นแหล่งอบายมุขแห่งใหม่ของเมืองกรุงเทพฯ และเป็นรูปแบบการเที่ยวเตร่ที่หมิ่นเหม่ต่อศีลธรรม คนกรุงเทพฯ จึงมีค่านิยมในด้านลบต่อการเที่ยวเตร่ตามแหล่งบันเทิงเหล่านี้และผู้ที่ไปเที่ยวเตร่ก็มักไม่เป็นที่ยอมรับจากสังคม ดังเช่น อนุวัตร ในเรื่อง สามชาย ที่เป็นนักเที่ยวเตร่ตามแหล่งเรีงรมย์ด้วย แต่เมื่อเขาคิดจะแต่งงานเขาจึงต้องเว้นการเที่ยวเตร่ตามสถานเรีงรมย์ในเวลากลางคืน เพราะผู้ใหญ่ไม่ชอบและไม่ยอมรับพฤติกรรมเช่นนี้²⁹⁵

ค่านิยมของสังคมที่มองว่าการเป็นนักเที่ยวเตร่ในยามค่ำคินเป็นเรื่องไม่ดีและนำผลเสียมาสู่ชีวิตและครอบครัว โดยเฉพาะชีวิตของบรรดาชายหนุ่มนักเที่ยวทั้งหลายสามารถพิจารณาได้จากเนื้อหาของภาพยนตร์เรื่อง “หลงทาง” อันเป็นภาพยนตร์เสียงในยุคแรกๆ ของภาพยนตร์เสียงศรีกรุงที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2474 และออกฉายในปี พ.ศ. 2475 เนื้อเรื่องโดยย่อมีว่า นายแสวง พิษผล เป็นชายหนุ่มสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยแล้วได้เลือกเอาภรรยาเป็นอาชีพ จึงออกไปอยู่ต่างจังหวัดทำไร่ร่นาและได้ภรรยาชื่อยอดมิ่ง มีบุตรน้อยๆ หนึ่งคน นายแสวงมีความสุขสำราญกับลูกเมียและธรรมชาติของทุ่งนาป่าดง อยู่มาวันหนึ่งเขาเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อหาซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาแบบใหม่ และได้มาพักที่บ้านเพื่อนสนิทชื่อจ่านง สุขนคร ซึ่งเป็นคนรุ่มรวยใช้ชีวิตสำราญอยู่กับสังคมสมัยเมืองใหม่ ณ ที่บ้านเพื่อนแห่งนี้ แสวงได้กลายเป็นักท่องราตรีตามอย่างจ่านง เขาใช้ชีวิตยามค่ำคินไปกับการดื่มสุรา เที่ยวหาความสำราญตามสถานเรีงรมย์ จนได้รู้จักกับสาวสวยพราวเสน่ห์ แต่งตัวงามนำสมัย ท่วงทำกริยาขี้นชวนสวาท เธอชื่อฟองสวาท และเป็นเพื่อนกับจ่านง ทั้งสองจึงสนิทสนมกัน จนในที่สุดแสวงเกิดหลงรักฟองสวาทและเห็นพระนครเป็นที่สุขสนุกสบายกว่าชนบท จากนั้นก็เลยทิ้งชนบทพาลูกเมียเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ แต่แสวงก็ประพฤติดนเที่ยวเตร่กินเหล้าเมายาเช่นเดิมและติดพันกับฟองสวาทจนพาลไถ่ลูกเมียให้กลับไปอยู่

²⁹³ พลตรี พระยาอนุภาพไตรภพ, “พระมหานครกรุงเทพฯ ในความทรงจำของคนอายุเจ็ดสิบ,” ในอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอนุภาพไตรภพ (จรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา), หน้า 147-148.

²⁹⁴ เสฐียร โกเศศ, พื้นความหลัง เล่ม 3, หน้า 25.

²⁹⁵ ดอกไม้สด, สามชาย, หน้า 288.

บ้านเดิมในชนบท แล้วรับเอาฟองสาวมาเป็นภรรยา ต่อมาฟองสาวทผลาญเงินแสงจนสิ้นเนื้อประดาตัวแล้วหนีไป แสงหมดตัวไม่กล้าเข้าหน้าเพื่อนฝูง เทียวเดินเปะปะไปตามถนน จนไปได้ยินเสียงวิทยุร้องเพลงทำให้รู้สึกคิดถึงลูกเมียก็พยายามกลับไปชนบท เมื่อไปถึงได้แอบเข้าหลังบ้านและได้ยินเสียงเมียกล่อมลูก แสงยืนนิ่งและฟังจนน้ำตาไหลพราก พอดีลูกร่วงออกมาก็โผล่เข้าไปกอดลูกร้องไห้ ยอดมิ่งตามออกมาเห็นสามีก็วิ่งมากอดสามี ทั้งสองร้องไห้ชบอยู่ด้วยกัน²⁹⁶

ภาพที่ 5.3 ฉากหนึ่งของภาพยนตร์เรื่อง “หลงทาง” ฉากนี้เป็นฉากจบฉากแรกที่มีในภาพยนตร์ไทย ภาพยนตร์เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมในด้านลบต่อการเที่ยวเตร่ในสถานบันเทิงเรีงรมย์ของเมืองขามคำคีน และการหลงไหลในชีวิตราตรีของชายหนุ่มที่นำผลเสียมาสู่ชีวิตหลายประการ
ที่มา: ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์), หนังสือไทยในอดีต, หน้า 26.

สารของเรื่องที่ต้องการสื่อออกมาอาจตีความได้ว่า นายแสง พี่ชผลเป็นตัวแทนของกลุ่มชายหนุ่มนักเที่ยวที่ลุ่มหลงไปกับอบายมุขและความบันเทิงขามคำคีนของเมืองกรุงเทพฯ ในสังคมเมืองสมัยใหม่ที่หมิ่นเหม่ต่อศีลธรรม ทั้งการกินเหล้าเมายาในสถานกินดื่มสาธารณะและสถานเรีงรมย์ เช่น บาร์และโรงเตี้นรำ รวมทั้งการเที่ยวเตร่กับหญิงโสเภณี การใช้ชีวิตขามคำคีนเช่นนี้จึงนำผลร้ายมาสู่ชีวิตในแทบทุกด้าน ทั้งการสูญเสียคนรัก ครอบครัว ทรัพย์สินเงินทอง และชื่อเสียง ฯลฯ แต่ในตอนจบของเรื่องผู้เขียนบทก็ไม่ได้โหดร้ายต่อนายแสงจนเกินไป เพราะเมื่อนายแสงสำนึกผิดก็ได้รับการให้อภัยจากลูกเมีย นั่นหมายความว่าหากผู้ใดสามารถเลิกพฤติกรรมเที่ยวสำมะเลเทเมาในขามคำคีนและกลับตัวกลับใจได้สังคมก็พร้อมที่จะยอมรับ

²⁹⁶ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์), หนังสือไทยในอดีต (กรุงเทพฯ: มูลนิธิขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์), 2541), หน้า 30-31.

ดูเหมือนว่าค่านิยมของสังคมที่มีต่อการเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ จะมุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมของผู้ชายเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตาม การเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืนก็ไม่ใช่ว่าเรื่องดีสำหรับผู้หญิง ดังมีคำสอนมาตั้งแต่สมัยสังคมจารีตอยู่ใน “สุภาษิตสอนสตรี” ของสุนทรภู่ว่าผู้หญิงที่ดีไม่ควรออกเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งออกไปเที่ยวกับผู้ชาย ดังความว่า

“บ้างก็รักข้างนักเลงเล่นเครงครั้น เที่ยวกลางคืนคบเพื่อนเดือนหงายหงาย

ห่มเปลาะคำทำปลอมออกกรอมกาย พวกผู้ชายชักพาเที่ยวว่ริง”²⁹⁷

หลังทศวรรษที่ 2460 ผู้หญิงส่วนใหญ่ที่อยู่ในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางได้รับโอกาสให้สามารถเที่ยวเตร่ยามค่ำคืนตามพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองได้ไม่น้อยหน้าผู้ชาย ดังนั้นจึงพบว่าในพื้นที่ความบันเทิงยามค่ำคืนของเมืองกรุงเทพฯ หลายแห่งที่เคยเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ชายได้ปรากฏผู้หญิงเข้าไปอย่างกรายอยู่เพิ่มขึ้น แต่การเพิ่มจำนวนขึ้นของผู้หญิงที่ออกไปเที่ยวเตร่ในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองนี้ก็ยังมีผู้ไม่เห็นด้วยเพราะเกรงว่าจะเป็นการเสื่อมเสียชื่อเสียงแก่ตัวผู้หญิงเอง จึงได้แสดงความคิดเห็นลงในหนังสือพิมพ์ สยามราษฎร์ ว่า

“การเที่ยวหาความเพลิดเพลินที่เกี่ยวกับการรื่นเริงสนุกมีประโยชน์บ้าง แต่ไม่มากนัก มักเที่ยวกันในเวลากลางคืน เช่น งานมหรสพต่างๆ มีภาพยนตร์ ละคร หรือสถานหย่อนใจสวนสนุก และนอกจากนี้ก็มีงานประจำปี เช่น เฉลิมพระชนม์พรรษา งานวัด ฯลฯ ถ้าเธอไปเที่ยวแต่นานๆ ครั้ง และมีผู้ควบคุมอย่างดีก็ไม่สู้กระไร แต่นั่นแหละมันไม่สู้มีประโยชน์และจำเป็นสำหรับเธอ พวกเธอไปเที่ยวเสมอบ่อยครั้งคนเขาจะคิดว่าเธอเป็นนักเที่ยวอย่างหาตัวจับยาก ยิ่งกว่านั้นเขาอาจคิดเลยไปกว่านี่ก็อาจเป็นไปได้ เธอไม่ใช่ผู้ชาย เธอควรนึกไว้เสมอ สิ่งที่จะเกิดความเสื่อมเสียแก่เธอนั้นมาก ถ้างานวัดด้วยแล้วยิ่งร้ายใหญ่ ข้าพเจ้าเคยเห็นผู้หญิงสาวๆ เข้าไปเบียดเสียดขัดเขียดเป็นแป๊ะขัดทะนานในหมู่ชายแล้ว ออกขันนัยน์ตาเต็มที และมักมีเรื่องอันน่าบัดสีเกิดขึ้นบ่อยๆ จากชายที่ทราบบางคน เธอคงได้พบและได้ชินบ้างแล้ว ... การเที่ยวกลางคืนดีๆ และสูดอากาศที่ไม่ดีเข้าไปในปอดมากๆ ผิดอนามัยเพียงใด เธอทุกคนคงอยากแข็งแรงและไม่อยากอ่อนแอจึงควรเลิกเสียดีกว่า”²⁹⁸

²⁹⁷ สุนทรภู่, “สุภาษิตสอนสตรี,” ใน ชีวิตและงานของสุนทรภู่ ฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่, หน้า 371.

²⁹⁸ น. เวชฯ, “การเที่ยวพรา่เพรื่อของสตรีนำมาซึ่งความเสื่อมเสียชื่อเสียง,” สยามราษฎร์ (วันพุธที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474): 7.

ความเห็นข้างต้นนี้สะท้อนค่านิยมของคนกรุงเทพฯ ที่มีต่อพฤติกรรมการเที่ยวเตร่ยามค่ำคืนของผู้หญิงหลังทศวรรษที่ 2460 ว่ายังไม่ได้รับการยอมรับมากเท่ากับผู้ชาย แต่ก็ไม่ถึงกับห้ามปรามไม่ให้เที่ยวเตร่ยามค่ำคืนเสียเลย ทางที่ดีควรมีผู้ติดตามไปด้วยและไปเที่ยวเพียงนานๆ ครั้ง เพราะการไปเที่ยวอย่างต่อเนื่องพร่ำเพรื่อจะนำมาซึ่งผลเสียนานาประการ ทั้งการเสื่อมเสียชื่อเสียงและปัญหาสุขภาพ ค่านิยมต่อการเที่ยวเตร่ยามค่ำคืนของผู้หญิงเช่นนี้ช่วยตอกย้ำว่าการเที่ยวเตร่ยามค่ำคืนยังคงเป็นเรื่องของผู้ชายและพื้นที่กลางคืนก็เป็นโลกของผู้ชาย แม้ว่าค่านิยมของสังคมจะมองการเที่ยวเตร่ของผู้ชายเป็นไปในแง่ลบเช่นเดียวกัน

นอกจากนั้น ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมการเข้าสมาคมของผู้หญิงว่าทำให้ผู้หญิงใจแตกและการเดินร่าของผู้หญิงที่กำลังเป็นที่นิยมอยู่ในขณะนั้นว่าเหมือนกับพวกละครลิง ตลอดจนผู้หญิงที่ทำงานอยู่ตามโรงเดินร่าหรือฮอลล์ต่างๆ ว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ขอมให้ผู้ชายกอดรัดพิดเหวี่ยงเพื่อให้ได้สินจ้างรางวัลโดยไม่มีความละอายใจ จนทำให้ผู้หญิงคนหนึ่งที่ใช้ชื่อว่า ศรี เขียนตอบโต้กลับไปหนังสือพิมพ์ กรุงเทพฯ วารศัพท์ ว่าผู้หญิงที่ทำงานอยู่ตามฮอลล์นั้นที่จริงแล้วมีทั้งที่ดีและไม่ดี ควรแยกออกจากกัน บางคนสมัครใจมาทำเอง แต่บางคนถูกความจนและความจำเป็นบังคับ และความจำเป็นนั้นก็เกิดจากผู้ชายที่ทำให้ผู้หญิงต้องมารับกรรมอย่างนางเดินร่าในฮอลล์ที่ต้องนำเงินที่แลกกับความละอายไปเลี้ยงผู้ชายที่เกะเมียกิน ส่วนการสมาคมที่ทำให้ผู้หญิงใจแตกก็เป็นเพราะไปสมาคมกับผู้ชาย และหากการเดินร่าของผู้หญิงเหมือนละครลิงแล้ว การเดินร่าของผู้ชายก็คงไม่ต่างกัน สุดท้ายผู้เขียนลงความเห็นว่าคุณผู้หญิงทุกคนไม่ควรสมาคมกับผู้ชายมากนัก เพราะผู้ชายนั้นเลี้ยงไม่เชื่อ²⁹⁹ เรื่องที่น่าสนใจในประเด็นนี้คือการปะทะโต้ตอบทางความคิดและความคิดเห็นดังกล่าวนี้ไม่ได้มีเป้าหมายวิพากษ์วิจารณ์เฉพาะการเที่ยวเตร่ยามค่ำคืนของผู้หญิงเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงค่านิยมของสังคมที่มีต่อผู้หญิงที่ทำงานกลางคืนในสถานบันเทิงริมน้ำของเมือง

ดังนั้น สามารถสรุปค่านิยมของสังคมกรุงเทพฯ ที่มีต่อการเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะในยุคสมัยใดได้ว่าเป็นไปในด้านลบ ข้อคิดเห็นและค่านิยมของสังคมทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่สื่อให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 ที่มีค่านิยมในแง่ลบต่างๆ ที่เป็นประเด็นให้ถกเถียงระหว่างกันต่อการเข้าไปใช้ช่วงเวลาและพื้นที่กลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ โดยเฉพาะพื้นที่ความบันเทิงยามค่ำคืนของโลกสมัยใหม่ แต่อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าได้มีเรื่องที่อยู่ชนแย้งกันคือพื้นที่และความบันเทิงยามค่ำคืนของเมืองกรุงเทพฯ ที่ได้ชื่อว่าเป็นอบายมุขอย่างช่องโสเภณี สุรา ยาฝิ่น และโรงหอย ได้กลายเป็นที่มาแห่งรายได้หลักของรัฐบาลจากการเก็บภาษีอบายมุขเหล่านี้ตั้งแต่สังคมจารีตจนถึงสังคมสมัยใหม่

นอกไปจากเหตุผลเรื่องการเสื่อมเสียชื่อเสียงและความหมิ่นเหม่ต่อศีลธรรมแล้ว ผลเสียของการเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืนยังถูกเชื่อมโยงไปกับความปลอดภัยต่อชีวิต ดังมีผู้แสดงความเห็นว่า

²⁹⁹ ศรี, “ผู้หญิง-ผู้ชาย,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันพุธที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2476): 12.

“ผู้ที่พอใจเที่ยวเตร่เวลากลางคืน เพื่อให้มีความสุขหรือพบสิ่งที่ชอบนั้น เมื่อปะเหมาะก็คืออยู่ ถ้าเคราะห์ร้ายแล้วบางทีได้รับมหากภัยต่างๆ เช่น เมื่อวันที่ 10 เดือนนี้ นาย ร. เสมียนเอกกระทรวงหนึ่งไปติดพันแม่งามบาดดา ซึ่งขายหมากสมัดหน้า โรงภาพยนตร์ของยี่ปุ่นที่น่าบ่อนเบี้ยสพานดำรงสถิตย์ ขณะนาย ร. นั่งวิสาสะแก่แม่งามบาดดา มีนักเลงลอบตีศีรษะแตกแล้ววิ่งหนีไป นาย ร. ก็ไม่รู้ว่าจะไปร้องเอาเบี้ยปรับไหมกับใคร ฉะนั้นการเที่ยวเตร่เวลากลางคืน นอกจากมีธุระจำเป็นแล้ว เหนือไม่มีประโยชน์อะไร เป็นการเสียประโยชน์หรือเจบร้างกาย”³⁰⁰

การเสียประโยชน์และการเจบร้างกายจากความเห็นข้างต้นส่งผลให้เกิดการตระหนักว่า ช่วงเวลาและพื้นที่กลางคืนของเมืองมีความไม่ปลอดภัยสำหรับผู้ใช้ชีวิตยามค่ำคืนที่ไม่ว่าจะออกมาเที่ยวเตร่หรือประกอบอาชีพ ด้วยเหตุนี้ ความปลอดภัยในยามค่ำคืนในสังคมเมืองสมัยใหม่จึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ จะดำเนินไปไม่ได้เลยหากปราศจากความมั่นคงปลอดภัยในยามค่ำคืน

5.7 ชีวิตยามค่ำคืนกับความมั่นคงปลอดภัย

ความมั่นคงปลอดภัยในยามค่ำคืนของเมืองเป็นประเด็นที่สำคัญต่อการใช้ชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ทั้งการใช้ชีวิตยามค่ำคืนในบ้านและนอกบ้าน เพราะสภาวะของกลางคืนที่มีมืดและเป็นช่วงเวลาแห่งความไร้ระเบียบและกฎเกณฑ์ของสังคมจากโครงสร้างทางเวลาในชีวิตประจำวัน กลางคืนจึงเป็นช่วงเวลาและพื้นที่ที่ไม่ปลอดภัยสำหรับผู้เข้าไปใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาและพื้นที่กลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ ในสังคมเมืองสมัยใหม่ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420 ที่ได้ปรากฏความไม่ปลอดภัยจากปัญหาอาชญากรรมและความรุนแรงในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองอย่างถนนและสถานที่ประชุมชนที่มีความบันเทิงยามค่ำคืนของเมือง ดังนั้น เพื่อให้การใช้ชีวิตยามค่ำคืนในพื้นที่เมืองดำเนินไปได้ รัฐจึงจำเป็นต้องเข้าไปจัดการควบคุมดูแล ในแง่รัฐจึงมีอำนาจเหนือการใช้ชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ แต่อำนาจรัฐก็ได้แผ่ขยายไปเฉพาะในพื้นที่สาธารณะของเมืองมากกว่าพื้นที่ส่วนตัวในบ้านเรือนของผู้คน

ในส่วนนี้จึงพิเคราะห์ความไม่มั่นคงปลอดภัยในเมืองยามค่ำคืนอันเกิดจากอันตรายต่างๆ และการจัดการพื้นที่เมืองยามค่ำคืนของรัฐระหว่างทศวรรษที่ 2420-2480 ในบริบทของสังคมเมืองสมัยใหม่ เพราะการจัดการและการรักษาความปลอดภัยในพื้นที่เมืองยามค่ำคืนของรัฐเป็นคุณสมบัติสำคัญของการเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460

³⁰⁰ “ผลแห่งการเที่ยวยามวิกาล,” บางกอกไทมส์ (วันที่ 20 สิงหาคม ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449)). อ้างใน ปียกนิษฐ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 41.

5.7.1 ความไม่มั่นคงปลอดภัยในเมืองยามค่ำคืน

ก่อนเข้าสู่สังคมเมืองสมัยใหม่ ความไม่มั่นคงปลอดภัยในยามค่ำคืนถูกร้อยรัดเข้ากับเรื่องราวของภูตผีปีศาจหรืออำนาจเหนือธรรมชาติอื่นใดที่ไม่สามารถพิสูจน์หรือสัมผัสจับต้องได้ สภาวะของกลางคืนที่มีคหะมีนจึงนำหวาดกลัวและเต็มไปด้วยภัยอันตรายรอบด้าน การออกไปนอกบ้านหรือที่อยู่อาศัยในยามค่ำคืนจึงอาจได้รับอันตรายจากภูตผีปีศาจ ดังกรณีที่อิเหนาแอบออกไปหานางจินตหราในเวลากลางคืน เมื่อกลับมาแล้วมหาดเล็กได้สังเกตเห็นว่า

“จนผิวเผือกพิริตผิดแต่ก่อน	ทั้งพระกรก็ขยับย่อเป็นรอยข่วน
กลับมาเมื่อสว่างเห็นครางครวญ	จะประจวบฉันใดก็ไม่รู้
เห็นทีจะถูกปีศาจ	รังแกร้ายกาจทลายคอกู่
พลางหยิบเบี่ยนบนขึ้นถือชู	เทวดาเอ็นดูได้ปราณี
จะถวายเป็นของที่ต้องใจ	เปิดไก่อ่แก้มเหล้าข้าวบุหรื
ขอให้พระไปตีมาตี	ทุกทวารตรีอย่าเว้นวาย” ³⁰¹

แม้ว่าตามความเป็นจริงแล้วลักษณะอาการของอิเหนาเช่นนี้เกิดขึ้นจากการกระทำของนางจินตหราและอารมณ์เส่นหาของอิเหนาเอง แต่ข้อสังเกตของมหาดเล็กก็สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจที่มีอำนาจต่อการให้คุณและให้โทษในยามค่ำคืนอันเป็นความเชื่อและมโนทัศน์ในสังคมจารีต กระนั้นก็ดีภูตผีปีศาจก็สามารถทำอันตรายได้แม้ว่าจะอยู่ภายในบ้านก็ตาม ฉะนั้นเพื่อป้องกันอันตรายจากภูตผีปีศาจหรือวิญญาณชั่วร้ายในยามค่ำคืนจึงต้องมีพิธีปฏิบัติบางประการอย่างน้อยก็เพื่อสร้างความสบายใจนั่นก็คือการสวดมนต์หรือกราบหมอนก่อนนอนและนอนในที่ทางที่ถูกต้อง เช่น ไม่ควรนอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตก³⁰² วิธีการเหล่านี้เป็นพิธีปฏิบัติของคนกรุงเทพฯ เรื่อยมาแม้เข้าสู่สังคมสมัยใหม่แล้ว โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กๆ ที่มักถูกผู้ใหญ่พร่ำสอนให้สวดมนต์ก่อนนอนเพื่อเป็นนัยว่าจะได้ฝันดีไม่ละเมอและไม่ฝันเพราะฝันร้าย³⁰³ ทำให้นอนหลับสบายไม่ตื่นขึ้นมากลางดึก

³⁰¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, *บทละครเรื่องอิเหนา*, หน้า 156.

³⁰² เออเนสต์ ชัง ตั้งข้อสังเกตต่อวิธีการนอนของคนกรุงเทพฯ ไว้ว่า คนกรุงเทพฯ เชื่อว่าไม่ควรนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเพราะถือกันว่าเป็นทิศที่พระอาทิตย์ตกดินและเป็นทิศอัปมงคล ผู้คนจึงต้องนอนหันศีรษะไปทางทิศเหนือและทิศใต้จึงจะแน่ใจได้ว่าปลอดภัยจากการถูกรบกวนจากวิญญาณชั่วร้ายและภูตผีปีศาจตลอดทั้งคืน ดู เออเนสต์ ชัง, “มองสยาม,” แปลจาก *Peeps at Many Lands: Siam* โดย สุกกรัตน์ ธราศักดิ์, ใน *กรมศิลปากร, รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 2*, หน้า 357.

³⁰³ บันทึกรวมความทรงจำของบุคคลร่วมสมัยหลายคนกล่าวไว้ตรงกันว่า การสวดมนต์ก่อนนอนตอนกลางคืนของพวกเขาก็ว่า นั่นจะมีญาติผู้ใหญ่ในบ้านเป็นผู้เกณฑ์เด็กๆ ให้มานั่งรวมกันแล้วสอนและนำสวดมนต์ การสวดมนต์ก่อนนอนจึงไม่ได้เป็นการป้องกันอันตรายจากวิญญาณชั่วร้ายและภูตผีปีศาจเท่านั้น แต่ยังเป็นการอบรมสั่งสอนจรรยาบรรณให้กับเด็กๆ ด้วย ดู พลตรี พระยาอนุภาพไตรภพ, “พระมหานครกรุงเทพฯ ในความ

แต่การตื่นขึ้นมากลางดึกอาจไม่ใช่เพราะว่าเกิดจากการกระทำของภูตผีปีศาจ แต่เกิดจากปัญหาไฟไหม้ ซึ่งเป็นภัยสำคัญในยามค่ำคืนอีกอย่างหนึ่งในสังคมก่อนสมัยใหม่ อย่างในสังคมยุโรปในยุคก่อนปฏิวัติอุตสาหกรรม ไฟเป็นภัยที่สำคัญในยามค่ำคืนมากกว่าอาชญากรรมและความรุนแรง³⁰⁴ และการทำงานที่ต้องอาศัยแสงไฟในยามค่ำคืนในคริสต์ศตวรรษที่ 18 มักก่อให้เกิดอัคคีภัย เช่น แสงไฟที่ใช้ในโรงละครก็เป็นสาเหตุของไฟไหม้ครั้งใหญ่ในกรุงปารีส³⁰⁵ สำหรับกรุงเทพฯ ได้เกิดปัญหาไฟไหม้ในยามค่ำคืนอยู่เนืองๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 5 ยิ่งเป็นเขตชุมชนหนาแน่นเช่นตลาดสำเพ็งที่มีบ้านเรือนของราษฎรอยู่ติดกันอย่างแออัดแล้วมักเกิดไฟไหม้ขึ้นบ่อยครั้ง และแม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ ให้ก้าวไปสู่ความเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420 แล้ว แต่ปัญหาไฟไหม้ในยามค่ำคืนก็ยังคงดำรงอยู่ตลอดรัชกาล สังเกตได้จากมีเอกสารทางประวัติศาสตร์ของกระทรวงนครบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เป็นรายงานเกี่ยวกับคดีเพลิงไหม้อยู่เป็นจำนวนมากจนถึงกับสามารถแยกจัดไว้เป็นเอกเทศอีกหมวดหมู่หนึ่งได้ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ราวทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นไปเอกสารว่าด้วยเรื่องเพลิงไหม้ได้ลดจำนวนลงไปอย่างมาก และข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับปัญหาไฟไหม้ก็ค่อยๆ ลดจำนวนลงไปเรื่อยๆ จึงสันนิษฐานได้ว่าความไม่ปลอดภัยจากไฟไหม้ในยามค่ำคืนได้เริ่มลดลงเช่นกันพร้อมๆ กับการที่เมืองกรุงเทพฯ เจริญเติบโตมีสภาพเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่ในทศวรรษที่ 2460

สาเหตุของการเกิดเพลิงไหม้ในยามค่ำคืนมีทั้งความประมาทเลินเล่อจากการจุดเครื่องตามประทีปทิ้งไว้³⁰⁶ และความงุนงงที่จะลอบวางเพลิง ตลอดจนสภาพความสกปรกในบริเวณพื้นที่ความบันเทิงยามค่ำคืนของเมืองอย่างเช่นรอบๆ ชุมชนบ่อนเบี้ยได้เป็นศูนย์รวมของขยะมูลฝอยและการขับถ่ายของเสียจากเว็จสาธารณะทำให้เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคและดินเพลิงที่สำคัญ ดังเช่น เพลิง

ทรงจำของคนอายุเจ็ดสิบ,” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอานูภาพไตรภพ (จรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา), หน้า 208.; หม่อมศรีพรหมา กฤดากร ณ อยุธยา, อัศจรรย์ประวัติหม่อมศรีพรหมา กฤดากร (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สารคดี, 2550).; ทิพย์วาทินี สนิทวงศ์ฯ, เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม 1, หน้า 36-37. และ ประทุมพร วัชรเสถียร, สารคดีชุด ฉันทรักกรุงเทพฯ ตอน รื่นรมย์บนถนนสี่ ส., หน้า 29.

³⁰⁴ A. Roger Ekirch, *At Day's Close: A History of Nighttime*, p. 48.

³⁰⁵ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, *ปฏิวัติบริโภค: จากสิ่งของฟุ่มเฟือยมาสู่สิ่งจำเป็น*, หน้า 84.

³⁰⁶ ดังเช่น นังคุยกัณจนลิมดูตะเกียงน้ำมันที่จุดไว้จนทำให้ไฟลุกไหม้ที่ห้องแถวสี่พระยาตรงหน้าวัดแก้วฟ้า คู “ไฟลุก,” *หนังสือพิมพ์ไทย* (วันพุธที่ 2 กันยายน ร.ศ. 127). หรือกรณียายแก่คนหนึ่งจุดตะเกียงส่องขงในมุ้งเลขทำให้ไฟไหม้มุ้ง คู “พาลตาย,” *หนังสือพิมพ์ไทย* (วันอังคารที่ 8 ธันวาคม ร.ศ. 127). และอำแดงคำอยู่ที่ตลาดน้อยทำตะเกียงหล่นแตกจนไฟเกือบไหม้ คู “เกือบจะเดือดร้อนใหญ่,” *หนังสือพิมพ์ไทย* (วันพฤหัสบดีที่ 14 มกราคม ร.ศ. 127).

ไหม้ที่โรงบ่อนเบี้ยตำบลบ้านทวายเพราะเกิดจากกองขยะมูลฝอยที่ทิ้งไว้หลังโรงบ่อน³⁰⁷ ครั้นเมื่อเกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่โคปรากฎว่าการเข้าไปดับเพลิงนั้นเป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะท้องที่ที่มีดีกรีมบ้านช่องปลูกสร้างอย่างเบียดเสียดหนาแน่นเช่นท้องที่สำเพ็ง จนทางเข้าออกคับแคบคดเคี้ยวทำให้เจ้าพนักงานสูบน้ำเข้าดับเพลิงไม่ได้³⁰⁸ รัฐจึงแก้ไขปัญหานี้ด้วยการตัดถนนใหม่ในท้องที่ที่เกิดเหตุเพลิงไหม้เป็นประจำ เช่น ตัดถนนในที่เพลิงไหม้ตำบลวัดสัมพันธวงศ์ และตัดถนนเชื่อมระหว่างถนนวรจักรกับถนนราชวงศ์³⁰⁹ และตัดถนนในเขตเพลิงไหม้ที่ตำบลศาลเจ้าอาเนี้ยตรอกสะพานโพ³¹⁰ เป็นต้น และคนในบางท้องที่ได้รวมตัวกันตั้งกองดับเพลิงขึ้น เช่น ชาวจีนในท้องที่ตำบลวัดสัมพันธวงศ์ได้ตั้งกองดับเพลิงและได้รับเครื่องดับเพลิงจากบริษัท ไมเออร์สำหรับใช้ดับเพลิงในตรอกที่แคบ³¹¹ ครั้นเมื่อเข้าสู่สังคมสมัยใหม่หลังทศวรรษที่ 2460 แล้วได้มีวิธีการป้องกันไฟไหม้ในยามค่ำคืนแบบใหม่คือมีบริษัทประกันอัคคีภัยเกิดขึ้น เช่น บริษัทโตดิโฮมาร์นและไฟร์ อินชัวร์นส์ บริษัทนิปปอน ไฟร์ อินชัวร์นส์ และบริษัทเมย์ไฟร์และมาร์น อินชัวร์นส์ ที่จะช่วยให้คนกรุงเทพฯ นอนหลับสนิทมากขึ้นเพราะไม่ต้องห่วงต่อปัญหาไฟไหม้ในยามค่ำคืน³¹²

ความพยายามของรัฐในการจัดการกับปัญหาไฟไหม้ในยามค่ำคืนที่น่าสนใจคือการตัดถนนหนทางตามตรอกซอกซอยต่างๆ เพื่อความสะดวกต่อการเข้าไปดับไฟ ด้วยเหตุนี้ถนนจึงนำความปลอดภัยจากปัญหาเพลิงไหม้มาสู่คนกรุงเทพฯ แต่จำนวนถนนที่เพิ่มมากขึ้นก็เริ่มแสดงให้เห็นถึงความไม่ปลอดภัยในยามค่ำคืนบนท้องถนนคือปัญหาอาชญากรรมและความรุนแรง เพราะถนนเป็นพื้นที่สาธารณะที่สับสนวุ่นวายที่มีผู้คนมากมายหลากหลายชนชั้นเข้าไปใช้พื้นที่และได้มีปฏิสัมพันธ์และการปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นต่างๆ ถนนจึงเป็นตัวแทนของความอันตรายและความไม่ปลอดภัยในพื้นที่เมืองยามค่ำคืนของโลกสมัยใหม่ ตลอดทศวรรษที่ 2420-2480 พบว่ามีคดีอาชญากรรมเกิดขึ้นบนท้องถนนในยามค่ำคืนเป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นการชกชิง

³⁰⁷ ฌูเลีย อัสทวงษ์อนันต์, “บ่อนเบี้ยในสังคมไทย พ.ศ. 2367-2460: การศึกษาเชิงสังคมวัฒนธรรม,” หน้า 140-141

³⁰⁸ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงโยธาธิการ ร.5 ยธ. 9/103 ตัดถนนในที่เพลิงไหม้ตำบลศาลเจ้าแก่ง (31 มกราคม-18 กรกฎาคม ร.ศ. 125).

³⁰⁹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงโยธาธิการ ร.5 ยธ. 9/104 ตัดถนนในที่เพลิงไหม้ที่ตำบลศาลวัดสัมพันธวงศ์ (วัดเกาะ) และตัดถนนเชื่อมทางระหว่างถนนวรจักรกับถนนราชวงศ์ (25 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125-27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126).

³¹⁰ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงโยธาธิการ ร.5 ยธ. 9/109 ตัดถนนในที่เพลิงไหม้ตำบลศาลเจ้าอาเนี้ยตรอกสะพานโพ (10 มกราคม ร.ศ. 127).

³¹¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5 ร.5 น. 22/332 พวกจีนพร้อมใจกันได้ตั้งกองดับเพลิงขึ้นที่ตำบลวัดสัมพันธวงศ์ (3-6 พฤศจิกายน ร.ศ. 128).

³¹² “สุภาษิตว่ากันไว้ดีกว่าแก้ นอนก็หลับสนิท,” กรุงเทพฯ วารศัพท์ (วันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2484): 8.

วิ่งราวทรัพย์³¹³ ทำร้ายร่างกาย³¹⁴ และการล่อลวง เป็นต้น สำหรับการวิ่งราวทรัพย์พบว่านอกจากเงินแล้วทรัพย์สินที่มีลักษณะของคณกรูทเพช ดังกรณีชายคนหนึ่งถูกวิ่งราวหมวกใบละ 6 บาทที่ประตูโรงไม้ตอนสามทุ่ม³¹⁵ ซึ่งถือว่าเป็นหมวกที่มีราคาแพงมากเมื่อเทียบกับค่าเงินในช่วงเวลานั้น หรือเสนาบดีคนหนึ่งถูกวิ่งราวหมวกตอนห้าทุ่มที่ถนนวรจักร³¹⁶ และที่ถนนวรจักรนี้เองเป็นที่ทราบกันดีของคนสมัยนั้นว่าเป็นพื้นที่ที่เปลี่ยวและเป็นแหล่งชุมนุมของโจรผู้ร้ายและอันธพาลที่มักก่อคดีความต่างๆ อยู่เสมอ³¹⁷ จึงทำให้เกิดปัญหาอาชญากรรมมากกว่าพื้นที่อื่นๆ ส่วนการทำร้ายร่างกายที่มีให้เห็นเป็นประจำส่วนใหญ่เป็นการลอบตีหัว³¹⁸ และสำหรับการล่อลวงเพื่อชิงทรัพย์พบว่ามักเป็นหญิงโสเภณีที่ล่อลวงเหยื่อด้วยการเสนอตัวไปทำชำเราหรือนวดให้ก่อนที่จะลักทรัพย์ไปเมื่อมีโอกาส³¹⁹ นอกจากนี้ยังมีอันตรายบนท้องถนนในยามค่ำคืนอีกประการหนึ่ง โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นกับ

³¹³ เช่นกรณีของจีนผู้หนึ่งถูกวิ่งราวเงินไป 400 บาท ที่ถนนสี่แยกพาหุรัด ดู “วิ่งราวเงิน 400 บาท,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันอังคารที่ 17 พฤศจิกายน ร.ศ. 127). หรือกรณีนายมนทั้ง จีนแต่จิว กลับจากคู่วิวที่ตำบลหัวลำโพงโดนชิงทรัพย์กลางทางเมื่อเวลา 1 นาฬิกา ดู “ชิงทรัพย์กลางทาง,” สยามราษฎร์ (วันพฤหัสบดีที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2465), หน้า 6. และชายผู้หนึ่งถูกวิ่งราวสายสร้อยที่ตรอกอำมาแกง ตอนหลังโศกเศสกลางชีวิตก็ ดู “วิ่งราวสายสร้อย,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2467), หน้า 5.

³¹⁴ เช่น เวลาเที่ยงคืนเศษ นายคำว จีนไหหล่า เดินเล่นมาถึงโรงหญิงนครโสเภณี ถนนพลับพลาไชยถูกรุมทำร้าย ดู “กลุ่มรุมทำร้ายร่างกาย,” สยามราษฎร์ (วันอังคารที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2466): 5.

³¹⁵ “ฉวยหมวกหนี,” บางกอกไทมส์ (วันที่ 14 กรกฎาคม ร.ศ. 117) (พ.ศ. 2441), ใน ปียกนิฎฐ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 65.

³¹⁶ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล ร.5 น. 8.1/200 หนังสือพิมพ์ลงว่าเสนาบดีและพระยารองเมืองถูกวิ่งราวหมวกที่ถนนวรจักรจริงหรือไม่ (11-15 สิงหาคม ร.ศ. 119).

³¹⁷ “คนร้ายชุมเพราะไม่มีคอม,” ใน บางกอกไทมส์ (วันอังคารที่ 12 ธันวาคม ร.ศ. 118).; สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล ร.5 น. 8.1/199 ผู้ร้ายถนนวรจักรชุมขม ขอให้จัดปolicรักษาให้กวัดขันและที่ซึ่งว่างไม่มีโรงแถวให้ประกาศบังคับทำรั้ว และให้บริบติดไฟฟ้าตามถนน (26 มิถุนายน-27 สิงหาคม ร.ศ. 119). และ เสฐียรโกเศศ, พื้นความหลัง เล่ม 3, หน้า 52-53.

³¹⁸ ดังกรณีชายคนหนึ่งเดินมาจากหน้าโรงหอยจนถึงถนนตึกดินโคนคนร้ายเอาไม้ตีหัวจนแตก ดู “ถ้าจะลองมือ,” ใน สยามออบเซอร์เวอร (วันที่ 22 กันยายน ร.ศ. 129) (พ.ศ. 2453), ใน ปียกนิฎฐ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 45. หรือจีนผู้หนึ่งเดินไปทางถนนหน้าวัดเทพศิรินทร์ โคนนักร้องตีหัวแตก 1 แผล ดู “ที่จะซ้อมมือ,” ใน สยามออบเซอร์เวอร (วันที่ 5 กันยายน ร.ศ. 129) (พ.ศ. 2453), ใน ปียกนิฎฐ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 43-44. และนายทิมจู้หยาบข้าวต้มขายไปตามที่ต่างๆ จนถึงตำบลตรอกไก่ ท้องที่อำเภอบางรัก ได้ถูกนักร้องใช้ไม้ตีหัว ดู “เป็นเวลาอนมาร้องขายเลยถูกตี,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474): 1.

³¹⁹ ได้แก่ นางล้อมเป็นคนตีคนตีฉวนนายเฮ้งกวง จีนแต่จิว ที่มาเที่ยวแถวพระนคร ตำบลหัวลำโพงไปทำชำเราแล้วขโมยเอาเงินไป ดู “หญิงฉวนชายชำเราอ้างว่าต้องอดอาหารขอค่าจ้าง 75 สตางค์,” สยามราษฎร์ (วัน

ผู้หญิงคือการถูคร่ำเพื่อข่มขืน ดังที่มีข่าวลงว่าถนนระหว่างหน้าวัดหัวลำโพงถึงสนามม้าในเวลา กลางคืนมีคนร้ายถูคร่ำผู้หญิงไปทำอนาจารอยู่บ่อยครั้ง³²⁰ ดังนั้นจากความไม่ปลอดภัยทั้งหมดนี้ผู้ ที่เดินถนนในเวลากลางคืนจึงต้องระมัดระวังไม่ว่าผู้หญิงหรือผู้ชาย เพราะถนนเป็นพื้นที่สาธารณะ กลางคืนของเมืองสมัยใหม่ที่ทำให้คนในเมืองประสบกับภัยร้ายได้มากที่สุด

มากไปกว่านั้น ตามตรอกซอกซอยของถนนต่างๆ ที่เป็นที่เปลี่ยวข้อมมีอันตรายและเป็น ช่องทางของคนร้ายเช่นกัน เช่นที่ตรอกสโมสร ถนนบ้านหม้อ เวลากลางคืนที่ต้นมะขามใหญ่ข้างรั้ว บ้านเรือนเป็นที่ชุมนุมของเหล่าอันธพาลที่มาขึ้นอยู่เสมอ³²¹ ที่ตรอกแถวริมคลองเชิงสะพานถ่าน จนถึงสะพานวัดราชบพิธฯ มีขโมยออกหากินทุกๆ คืน³²² เช่นเดียวกับแถวตำบลตรอกไก่ อำเภอบ้านทวายก็มีข่าววิ่งราวหนักขึ้นเรื่อยๆ ดังกรณีนางเล็กถูกวิ่งราวเงิน หญิงชราขายขนมคนหนึ่งถูกตี แยกสตาจค์ และเงินลากรถถูกแยกสตาจค์³²³ หรือที่ตรอกวัดตรีทศเทพหลังวังหม่อมเจ้าเจ๊ก ตำบล ประตูนูใหม่ ท้องที่อำเภอบางขุนพรหม ก็เป็นตรอกที่มีคนร้ายมาแอบอาศัยอยู่เสมอ³²⁴ และที่ตำบล ข้างคลองถมใหม่เชิงสะพานในเขมรมักมีคนร้ายอยู่ชุกชุม³²⁵ จึงเห็นได้ว่าอาชญากรรมบนท้องถนน และตรอกซอกซอยในยามค่ำคืนที่เริ่มมีมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420 ตามการพัฒนาโครงสร้างทาง กายภาพของเมืองกรุงเทพฯ ที่ให้มีถนนเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก สะท้อนให้เห็นปัญหาเรื่องความ ปลอดภัยของเมืองยามค่ำคืนในสังคมเมืองสมัยใหม่ และยังคงมีความไม่ปลอดภัยจากท้องถนนมากขึ้น ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นมาเมื่อกรุงเทพฯ เริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืน

จันทร์ที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2474): 8. นายเส่งถูกนางเฉลียว หญิงสัญจร โรค อายุ 15 ปี ชวนไปที่พักคนเดินทางและ ถูกล้วงกระเป๋าไป ดู “สัญจร โรค,” สยามราษฎร์ (วันพฤหัสบดีที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2465): 6. นางกิ้งเป็นสื่อชักจูง นายเพากับพวกให้ไปหลับนอนกับหญิงสัญจร โรคที่ตำบลเชิงสะพานบ้านเขมร แล้วนางกิ้งได้ล้วงกระเป๋าเสื้อลัก ธนบัตรของนายเพาไป 13 บาท ดู “ผู้หญิงล้วงกระเป๋า,” สยามราษฎร์ (วันพฤหัสบดีที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2466): 4. และนายภูตยาคานเป็นคนงานประจำอยู่กองดับเพลิงข้าวที่ทำการตำรวจสัมพันธวงศ์ พบชายคนหนึ่งชวนให้ไป นวดที่ที่พักคนเดินทาง ตำบลหน้าโรงหอย ขณะกำลังนวดนายภูตยาคานได้กลับไปและตื่นมาอีกทีตอนรุ่งสว่าง ปรากฏว่าสายสร้อยที่ผูกติดกับข้อมือหายไปหนึ่งสาย หมอนวดก็หายไปด้วย ดู “เส็ขรู้หมอนวด,” สยามราษฎร์ (วันพุธที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2465): 6.

³²⁰ “คดีข่มขืนชำเรา,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2466), หน้า 3.

³²¹ “ความชั่วร้ายของตรอก,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันศุกร์ที่ 2 ตุลาคม ร.ศ. 127).

³²² “ขโมยชุมชักจะเย่อ,” บางกอกไทมส์ (วันที่ 21 พฤษภาคม ร.ศ. 117) (พ.ศ. 2441), ใน ปียกนิฎฐ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 185.

³²³ “ชุกชมใหญ่เสียแล้ว,” สยามราษฎร์ (วันศุกร์ที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2464), หน้า 4.

³²⁴ “ข่าวเบ็ดเตล็ด,” สยามราษฎร์ (วันอังคารที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2466), หน้า 5.

³²⁵ “คนร้ายอยู่ข้างจะชุม,” จีนโนสยามวารศัพท์ (วันเสาร์ที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2465), หน้า 2.

ครั้นถึงทศวรรษที่ 2460 ความไม่ปลอดภัยของถนนในเมืองยังมีที่มาจากการเพิ่มจำนวนของขบวนพาหนะที่สัญจรไปมาบนท้องถนนในยามค่ำคืนที่มักก่ออุบัติเหตุอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ส่วนตัวหรือรถรางและไม่ว่าจะเป็นการที่รถชนกันเองหรือรถชนคนเดินถนน³²⁶ จนมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า “ข่าวรถคว่ำออกจะมีเกิดขึ้นบ่อยๆ ในพระนคร ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะความเจริญของรถยนต์มีมากขึ้นนั่นเอง”³²⁷ และเมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 2470 ข่าวอุบัติเหตุทางรถยนต์ก็ยิ่งทวีจำนวนมากขึ้น³²⁸ รัฐได้แก้ไขปัญหาคืออุบัติเหตุบนท้องถนนด้วยการให้รถทุกคันติดโคมไฟหน้ารถให้สว่างไม่ว่ารถราง รถยนต์ หรือแม้กระทั่งรถลาก เพราะหากไม่ติดโคมไฟแล้วเกิดรถชนกันขึ้นมาผู้ขับขี่จะแก้ตัวไม่ได้ ดังกรณีนายแจ่มขับรถชนคนที่ถนนสีลมเพราะไม่จุดโคมไฟให้สว่าง³²⁹ แต่กรณีนั้นก็ตามความสว่างจ้าจนเกินไปจากโคมไฟหน้ารถก็เป็นเหตุให้รถยนต์หรือคนเดินถนนเกิดความมืดมัวตาจนเกิดเป็นอันตรายขึ้นได้อีกเช่นกัน³³⁰ ปัญหาอันตรายจากขบวนพาหนะในยามค่ำคืนตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 จึงแสดงให้เห็นถึงการออกมาใช้ชีวิตยามค่ำคืนนอกบ้านของคนกรุงเทพฯ ที่อาศัยรถยนต์ส่วนตัวและรถโดยสารต่างๆ ทำให้เห็นภาพความเคลื่อนไหวของผู้คนและความคึกคักของเมืองกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืน

พื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ อีกประเภทหนึ่งที่มีความไม่ปลอดภัยเช่นเดียวกับถนนคือพื้นที่บันเทิงยามค่ำคืนของเมืองอันเป็นที่ที่มีคนมาชุมนุมและพลุกพล่านอยู่มาก ในทศวรรษที่ 2420-2450 โรงบ่อนเป็นตัวอย่างของพื้นที่นี้ เพราะได้มีคนมาเล่นพนันและเที่ยวเตร่ชมการแสดงที่โรงบ่อนจัดหามาเพื่อดึงดูดลูกค้าและเงินหาของกินเล่นอย่างเนืองแน่น จึงเป็น

³²⁶ ดังกรณีนายผู้ฮั่วถูกรถรางสายหัวลำโพงเฉี่ยวขณะเดินข้ามสะพานกษัตริย์ศึกจะมายศเส ดู “ถูกรถรางเฉี่ยวเมื่อคืนนี้,” ศรีกรุง (วันพุธที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2474): 16. และรถยนต์คันหนึ่งขับมาจากหน้าตลาดเก่า ถนนเขาวราช ถึงไฮเต็ลห้อยเทียนหลาได้ชนเด็กชายคนหนึ่งจนแขนขาหักสลบคาที่ ดู “ภัยจากรยนต์บนถนนหลวงยังไม่สงบ,” กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันพุธที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2471): 1.

³²⁷ “ข่าวเบ็ดเตล็ด,” ใน สยามราษฎร์ (วันจันทร์ที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2466), หน้า 3.

³²⁸ เช่น รถชนกันที่ถนนราชดำเนินนอกต่อกับถนนราชดำเนินกลาง ใน “คืนเดียวกัน ที่เดียวกัน ห่างกันเพียง 1 ชั่วโมง รถยนต์ชนกันหกขบวน 2 ราย,” กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันศุกร์ที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2471): 1. รถยนต์ชนกันหลังออกจากสถานเกษมสุข ใน “ถูกรถยนต์ชนสลบแล้วลุกขึ้นเดินไปได้,” กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันพุธที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2471): 20. และ “วันเดียวชน 2 ครั้ง,” กรุงเทพฯ เดลิเมต์ (วันพฤหัสบดีที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2471), หน้า 1.

³²⁹ “ขับรถจุดไฟไม่สว่าง ชนคนแก้ตัวไม่ได้,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2474): 16.

³³⁰ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น. 8.4/6 เรื่องกฎเสนาบดีกำหนดการใช้แสงไฟรถยนต์ (วันที่ 1-8 กันยายน พ.ศ. 2460). อ้างใน จิรวัดน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475,” หน้า 186.

เหตุให้เกิดการวิวาทและลักทรัพย์กันอยู่เนื่องๆ³³¹ ดังมีข่าวว่า “ตามบ่อนนั้นย่อมมีแต่ข่าของผู้ชายมือไว นานๆ จึงจะพบผู้หญิงมือไวสักคนหนึ่ง”³³² และโรงบ่อนเองก็ยังเป็นที่ยอมรับของพวกนักเลง อันธพาล เช่นที่บ่อนสะพานเหล็ก ถ้า “ใครเดินไปทางบ่อนสะพานเหล็กคงจะให้เห็นก็ว่ามีมากหรือน้อย ล้วนรูปร่างระหง เที้ยวเดินหาวอยู่ตามแถวเหล่านั้น”³³³ ฉะนั้นโรงบ่อนในยามค่ำคืนจึงไม่ใช่พื้นที่ที่ปลอดภัยนัก สาเหตุหนึ่งเพราะเป็นพื้นที่ที่มีการพนันขันต่อจึงอาจง่ายต่อการทะเลาะวิวาทและก่ออาชญากรรม ดังมีผู้เสนอความเห็นว่าการที่มีคดีอาญาเพิ่มมากขึ้นในมณฑลกรุงเทพฯ นั้นเป็นเพราะรัฐบาลจัดให้มีโรงเล่นการพนันคือโรงบ่อนนั่นเอง ดังตัวอย่างคดีอาญาในปี พ.ศ. 2457 ในกรุงเทพฯ เขตใน ได้แก่ ทำร้ายร่างกาย 885 คดี ลักทรัพย์ 7171 คดี และปล้น 451 คดี³³⁴ แม้ว่าคดีเหล่านี้ไม่ได้บอกและแยกช่วงเวลาที่เกิดคดีไว้ว่าเป็นกลางวันหรือกลางคืน แต่ก็พอสันนิษฐานได้ว่าส่วนใหญ่น่าจะเกิดขึ้นในเวลากลางคืน และน่าสังเกตว่าตัวเลขของคดีทำร้ายร่างกายและคดีลักทรัพย์ค่อนข้างสูง ซึ่งสอดคล้องกับปัญหาความไม่ปลอดภัยของเมืองกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืน ในสังคมเมืองสมัยใหม่ที่ส่วนใหญ่เป็นความไม่ปลอดภัยจากการทำร้ายร่างกายและการลักทรัพย์สิน ล่วงถึงทศวรรษที่ 2460 หนังสือพิมพ์ สยามราษฎร์ ได้ลงข้อความเตือนไว้ว่า

“สถานที่ชุมนุมชนในงานต่างๆ ไม่เลือกกว่าแห่งใด ผู้ที่ไปเที่ยวเตร่ย่อมระวังกระเป๋ายิ่งกว่าการระวังอย่างอื่น และถ้ายังเป็นสถานที่อันเกี่ยวข้องกับมีการพนันนั้นๆ และจะวางใจไม่ได้เลย เพราะทุกสถานทุกงานคนร้ายล้วงกระเป๋าย่อมพลวันปะปนเข้าไปด้วยเป็นอาจฉิม³³⁵

ครั้งเมื่อรัฐยกเลิกโรงบ่อนเบี้ยไปในปี พ.ศ. 2460 ปรากฏว่าส่งผลให้คดีความต่างๆ ลดลงไปเกือบครึ่งหนึ่ง³³⁶ แต่กระนั้นก็ตาม โรงภาพยนตร์ได้กลายมาเป็นพื้นที่บันเทิงยามค่ำคืนของเมืองแห่งใหม่ที่เป็นแหล่งรวมของความไม่ปลอดภัยในยามค่ำคืนแทนโรงบ่อน เพราะปรากฏว่าได้มีข่าว

³³¹ ดังกรณีมหาดเล็กหลวงคนหนึ่งถูกขโมยไม้เท้าห้วยเทศเสียมเงินราคาสี่บาทขณะขึ้นฟังเพลงอยู่ที่หน้าโรงบ่อนวังหลัง ดู “วิวาทไม้เท้าเสียมเงิน,” ใน บางกอกไทมส์ (วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113) (พ.ศ. 2437), ใน ปียกนิญ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 53. หรือจีนคนหนึ่งถูกกุยล้วงกระเป๋ายขณะกำลังดูจิวเพลินที่หน้าโรงจิวบ่อนศิษะเม็ด ดู “กุยล้วงกระเป๋าแจ็ก,” บางกอกไทมส์ (วันที่ 2 มกราคม ร.ศ. 121) (พ.ศ. 2445), ใน ปียกนิญ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 72.

³³² “หญิงมือไว,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันพุธที่ 10 มีนาคม ร.ศ. 127).

³³³ “กุยขุมขึ้น,” สยามออบเซอร์เวอ (วันที่ 23 สิงหาคม ร.ศ. 129) (พ.ศ. 2453), ใน ปียกนิญ์ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 76.

³³⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น. 4.1/73 ความเห็นของตรอกเคอร์เรื่องคดีอาญามากขึ้นเพราะการพนัน (23-25 ธันวาคม พ.ศ. 2458).

³³⁵ “ข่าวเบ็ดเตล็ด,” สยามราษฎร์ (วันจันทร์ที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2466): 4.

³³⁶ “หญิงนครโสเภณี,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันอังคารที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2460).

ลักทรัพย์สินกันขึ้นที่โรงภาพยนตร์อย่างต่อเนื่อง³³⁷ และโรงภาพยนตร์เองก็ยังเป็นที่ยอมรับของกลุ่มของพวกอันธพาลและคนจรจัดที่คอยแฝงตัวลักทรัพย์เช่นเดียวกับโรงบ่อน เช่น กลุ่มของนายเล็ก นายฝัน และนายไหล เป็นเด็กที่เที่ยวเตร่อยู่ตามหน้าโรงภาพยนตร์และคอยฉกชิงทรัพย์คนเดินทางตามถนนหลวง³³⁸ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่าในทศวรรษที่ 2460-2480 โรงยาฝิ่นและร้านน้ำชาได้เป็นอีกพื้นที่หนึ่งของเมืองที่มีการลักทรัพย์กันอยู่เสมอ³³⁹ รวมถึงวิกฤติกและงานรื่นเริงตามวัดที่จัดมหรสพไปแสดงก็มักเป็นที่แอบแฝงของคนร้ายลักทรัพย์เช่นกัน³⁴⁰

ปัญหาความไม่มั่นคงปลอดภัยของเมืองกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืนในสังคมเมืองสมัยใหม่ระหว่างทศวรรษที่ 2420-2480 ทำให้การใช้ชีวิตยามค่ำคืนนอกบ้านของคนกรุงเทพฯ เกิดความไม่สะดวกและไม่อาจดำเนินชีวิตยามค่ำคืนไปได้อย่างคล่องตัวและปลอดภัย ฉะนั้นแล้วรัฐจึงจำเป็นต้องเข้ามาทำหน้าที่ช่วยบรรเทาปัญหาความไม่ปลอดภัยในยามค่ำคืนที่เกิดขึ้น เพราะรัฐมีอำนาจในการเข้าไปจัดการควบคุมดูแลพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืน

³³⁷ ดังกรณีนายชุ่ม โคนลั้งเอาของนุหรีกับเงินไป 40 บาทที่โรงหนังพัฒนารมย์ ดู “ล้วงกระเป๋าในโรงหนัง,” สยามราษฎร์ (วันพุธที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2465), หน้า 3. นายบุญช่วย ขุมทรัพย์ถูกกระชากสร้อยที่โรงภาพยนตร์บางลำพู ดู “ดูภาพยนตร์เพลิน อะไรโดนกันหันไปดู ก็พอถูกกระชากสร้อย,” สยามราษฎร์ (วันศุกร์ที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2474): 16. หรือแม้แต่บางคนถูกล้วงกระเป๋าตั้งแต่ยังไม่ได้เข้าไปดูภาพยนตร์อย่างนายเหยา จิน กวางตุ้ง ถูกล้วงกระเป๋าขณะซื้อตั๋วภาพยนตร์อยู่ที่โรงภาพยนตร์นำแซ ตำบลถนนตัดใหม่ ท้องที่อำเภอสามพันขวดส์ ดู “นักดูหนังงระวังไว้ คนมือไวล้วงไม่รู้สีก,” สยามราษฎร์ (วันพฤหัสบดีที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2474): 1.

³³⁸ “ลักรองเท้าแตะ,” สยามราษฎร์ (วันศุกร์ที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2465): 6.

³³⁹ เช่นกรณีนายสังข์ แสงสว่าง นายคู่ย วรรณสิงห์ และนายจรูญ ไปสูบฝิ่นที่โรงจำหน่ายยาฝิ่นเชิงสะพานดำรงสถิตย์ ท้องที่ตำบลสามยอด แล้วกลับไปตื่นมาพบว่าเสื้อและเงินหายไป ดู “ยึดโรงฝิ่นเป็นที่นอนเสื้อแลเงินหายไป,” สยามราษฎร์ (วันพุธที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474). หรือนายวัดไปสูบฝิ่นที่ร้านจำหน่ายฝิ่น ตำบลเชิงสะพานเทเวศร์ เมื่อเวลา 1 นาฬิกา แล้วนอนหลับเลยถูกลักทรัพย์หมดกระเป๋า ดู “สูบฝิ่นอยากนอนหลับจะถูกขยับหมดกระเป๋า,” สยามราษฎร์ (วันศุกร์ที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2474): 1. และมีข่าวว่ามีการทำร้ายและชิงทรัพย์ที่ร้านน้ำชา ตำบลตรอกวัดพลับพลาไชย ดู “ทำร้ายและชิงทรัพย์,” สยามราษฎร์ (วันจันทร์ที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2465): 1.

³⁴⁰ เช่นมีข่าวว่าโรงภาพยนตร์หลังละครเลิกที่โรงละครพระยาเพชรปามี ดู “วังราว,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันอังคารที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127). หญิงคนหนึ่งถูกคนร้ายถอดแหวนไปขณะดูลิเกที่วัดศึก แต่โชคดีที่คนตระเวนจับคนร้ายได้ ดู “ข่าวเบ็ดเตล็ด,” บางกอกไทมส์ (วันที่ 14 ธันวาคม ร.ศ. 123) (พ.ศ. 2447). อ้างใน ปียกนิญ หงส์ทอง, สยามสนุกข่าว, หน้า 157. และคนดูลิเกที่ตรอกขะมุสฝอย ตำบลตึกดิน ถูกกระชากสร้อย ดู “สวมสร้อยไปดูงานเป็นเหยื่อคนร้ายเสมอ,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474): 8.

5.7.2 รัฐกับการจัดการความปลอดภัยในเมืองยามค่ำคืน

อำนาจของรัฐสมัยใหม่มีอิทธิพลเข้าไปแทรกแซงชีวิตประจำวันของประชาชน สำหรับชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ในสังคมเมืองสมัยใหม่ รัฐได้ใช้อำนาจเข้าไปจัดการควบคุมดูแลเพื่อให้เมืองในยามค่ำคืนมีความปลอดภัยสงบเรียบร้อยและคนในเมืองสามารถดำเนินชีวิตและกิจกรรมไปได้ การใช้อำนาจรัฐในการจัดการพื้นที่ในเมืองยามค่ำคืนจึงนำมาซึ่งผลดีมากกว่าผลเสีย สองสิ่งที่สำคัญสำหรับความปลอดภัยในเมืองยามค่ำคืนคือไฟถนนและเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพราะหากปราศจากสองสิ่งนี้แล้วกลางคืนอาจเป็นช่วงเวลาที่ไม่ปลอดภัย³⁴¹ ทั้งไฟถนนและตำรวจจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของรัฐที่คอยสอดส่องสำรวจตรวจตราพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ การใช้อำนาจรัฐส่วนใหญ่จึงจำกัดอยู่ในเขตพื้นที่สาธารณะเท่านั้น เพราะรัฐมีอาจล่วงล้ำเข้าไปในพื้นที่ส่วนตัวของประชาชน ยกเว้นเสียว่าจะได้รับการยินยอมจากเจ้าของพื้นที่เมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้น สาเหตุหนึ่งที่กรุงเทพฯ จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาและปรับปรุงเครื่องมือรักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืนคือไฟถนนและเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือคนตระเวนและพลตระเวน เพราะว่าการกลายสภาพเป็นเมืองท่าการค้าและเมืองสมัยใหม่ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2420 หรืออันที่จริงอาจย้อนกลับ ไปตั้งแต่หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 ทำให้มีชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในเมืองกรุงเทพฯ มากขึ้น ชีวิตและกิจกรรมยามค่ำคืนจึงเพิ่มขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะการพักผ่อนหย่อนใจในพื้นที่บันเทิงยามค่ำคืนของเมือง การจัดการพื้นที่เมืองเพื่อรักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืนจึงเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ของรัฐ

หลักฐานการนำไฟฟ้าและการพัฒนาแสงไฟในเมืองกรุงเทพฯ ในระยะแรกในทศวรรษที่ 2420 เป็นการนำไฟฟ้าเพื่อให้แสงสว่าง แต่ความสว่างก็มาพร้อมกับความปลอดภัยที่ไม่ว่าจะเป็นความปลอดภัยจากอะไรก็ตาม อย่างแนวคิดในยุโรปสมัยภูมิธรรม แสงไฟได้กลายเป็นสิ่งที่ทะลุทะลวงความมืดอันน่าหวาดกลัวและความไร้ระเบียบ³⁴² ความไร้ระเบียบของเมืองกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืนก็ถูกควบคุมด้วยแสงไฟจากการติดตั้งไฟฟ้าบนถนนต่างๆ เช่นเดียวกัน รัฐได้ใช้แสงไฟให้เป็นตัวแทนของกฎระเบียบ รัฐได้อ้างสิทธิ์การควบคุมตัวเมืองทั้งหมดผ่านการควบคุมเส้นทางคมนาคมสายหลักที่เชื่อมต่อศูนย์กลางของเมืองด้วยการจัดการติดตั้งไฟถนน วิธีการเช่นนี้มีมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้ว ไฟถนนจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการใช้อำนาจของรัฐซึ่งไม่เพียงเพื่อควบคุมอาชญากรรมเท่านั้น แต่ยังตั้งใจที่จะควบคุมพลเมืองทั้งหมดโดยเฉพาะผู้ใช้ถนนในยามค่ำ

³⁴¹ A. (Alfred) Alvarez, *Night: An Exploration of Night Life, Night Language, Sleep and Dreams*, pp. 16 and 224.

³⁴² ธเนศ วงศ์ยานนาวา, *ปฏิวัติบริโภคนิยม: จากสิ่งของฟุ่มเฟือยมาสู่สิ่งจำเป็น*, หน้า 84.

คืน แต่ในทางตรงกันข้ามความสว่างบนท้องถนนก็ทำให้ผู้คนกล้าที่จะออกไปใช้ชีวิตนอกบ้านในยามค่ำคืนมากขึ้น³⁴³

หลังจากที่ได้ติดตั้งไฟฟ้าภายในพระบรมมหาราชวังและบริเวณโดยรอบแล้ว ต่อมาได้มีการติดตั้งไฟฟ้าในพื้นที่ถนนสายหลักของเมืองตั้งแต่ทศวรรษที่ 2430 เป็นต้นมาเพื่อให้ทั้งความสว่างและความปลอดภัย เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนเขาวราช และถนนสำเพ็ง อันเป็นถนนในเขตย่านการค้าและย่านกลางคืนทางตอนใต้ของเมืองกรุงเทพฯ แต่พบว่าถนนบางแห่งโดยเฉพาะถนนที่เปลี่ยวและมีคัมภีร์ผู้ร้องขอให้รัฐเข้าไปจัดการติดตั้งโคมไฟฟ้าให้เช่นที่ถนนวรจักรเพราะเหตุว่า

...ราษฎรในถนนวรจักรและถนนหลวง ผู้ใดสวมหมวกหรือนั่งรถมาก็ไม่วายถูกคนร้ายคุกคาม จึงขอความกรุณาให้มีการจุดโคมตามถนนนี้...³⁴⁴

...และที่ซึ่งว่างไม่มีโรงแถวให้ประกาศบังคับทำรั้วและให้รับติดไฟฟ้าตามถนน ไฟที่จุดอยู่ตามถนนทราบว่ามีติดอยู่เวลาหัวค่ำ พอตีประมาณสองทุ่มแล้วก็ดับหมด เพราะน้ำมันที่เติมไฟนั้นน้อย ขอให้ติดไฟฟ้าเสียโดยเร็ว เช่นที่ตำบลสะพานเฉลิม 45³⁴⁵

ในเขตถนนวรจักรที่ได้ชื่อว่าเป็นถนนที่เปลี่ยวและไม่ปลอดภัยในช่วงเวลานั้นจึงได้รับการติดตั้งไฟฟ้าเพื่อรักษาความปลอดภัยให้กับผู้ใช้ถนนในยามค่ำคืน และหากถนนใดได้มีการติดตั้งไฟฟ้าเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ดวงไฟกลับเสียเช่นที่ไฟฟ้ามุมถนนท่าเตียนก็ได้มีผู้ร้องเรียนว่าขอให้เจ้าพนักงานช่วยแก้ไขทำให้โคมไฟฟ้าสว่างขึ้น เพราะบริเวณนั้นเป็นที่มืดและมีเหตุคนทำร้ายกันอยู่เนืองๆ³⁴⁶ และอีกจุดหนึ่งที่เป็นเส้นทางสัญจรสำคัญของคนกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืนคือบริเวณสะพานพิทยเสถียรที่มีผู้ร้องขอให้ติดตั้งไฟฟ้าเช่นกัน ดังมีผู้เสนอความเห็นว่

...หามิไฟจุดขึ้นที่สะพานพิทยเสถียรไม่ และไฟที่มีอยู่ในระหว่างทางที่จะขึ้นสะพานนั้นก็ไกลอยู่ฝั่งทางรถราง ทำเลท้องที่นั้นเป็นทำเลไม่เรียบร้อยทั้งรถและคนพาลก็มีมาก ควรจะมีไฟฟ้าดวงใหญ่ชื่ออาชแลมติดกับเสาที่กลางสะพาน ถ้าแม้จัดไม่ได้ก็ให้มีโคม 3 ดวง คือดวงหนึ่งติดที่ปลายสะพานด้าน

³⁴³ Joachim Schlör, *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London 1840-1930*, pp. 58-59.

³⁴⁴ “คนร้ายชุมเพราะไม่มีโคม,” บางกอกไทม์ (วันอังคารที่ 12 ธันวาคม ร.ศ. 118).

³⁴⁵ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล ร.5 น. 8.1/199 ผู้ร้ายถนนวรจักรชุกชุม ขอให้จัด โปลิศรักษาให้กวัดขันและที่ซึ่งว่างไม่มีโรงแถวให้ประกาศบังคับทำรั้ว และให้รับติดไฟฟ้าตามถนน (26 มิถุนายน-27 สิงหาคม ร.ศ. 119).

³⁴⁶ “ข่าวเบ็ดเตล็ด,” บางกอกสมัย (วันที่ 13 มิถุนายน ร.ศ. 117): 1.

หนึ่ง อีกดวงหนึ่งติดกลางสะพาน และดวงที่สามให้ติดที่ปลายสะพานอีกด้าน
หนึ่ง...³⁴⁷

สิ่งที่น่าสังเกตคือท้องที่มีผู้ร้องขอให้รัฐทำการติดตั้งไฟฟ้านั้นชี้ให้เห็นว่าเป็นพื้นที่เมืองที่ไม่ปลอดภัย เช่น บริเวณมุมถนนท่าเตียน สะพานพิทยเสถียร และถนนวรจักร แม้ว่าจะยังไม่พบหลักฐานที่บ่งชี้ถึงประสิทธิผลของการติดตั้งไฟถนนในยามค่ำคืนเพื่อความปลอดภัย แต่อาจสันนิษฐานได้ว่าไฟฟ้าช่วยนำความปลอดภัยมาสู่ผู้ใช้ถนนในเมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนได้บ้าง แต่อย่างไรก็ดีแสงไฟเป็นเพียงอำนาจรัฐที่ใช้ควบคุมความไร้ระเบียบบนท้องถนนด้วยการให้แสงสว่างเสมือนดวงตาที่คอยสอดส่องและจ้องเตือนไม่ให้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้น แต่เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นจริงๆ แสงไฟก็ไม่อาจออกติดตามจับกุมคนร้ายได้ เพราะแสงไฟไม่ใช่คนที่มีชีวิตและเคลื่อนไหวได้ ดังนั้น การจัดการและรักษาความปลอดภัยของเมืองกรุงเทพฯ ในยามค่ำคืนจึงต้องใช้กำลังคนเพื่อควบคุมดูแลคนในเมืองด้วยตนเองนั่นก็คือตำรวจหรือเรียกกันว่าคนตระเวนหรือพลตระเวน คนตระเวนมีฐานะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐและเป็นตัวแทนใช้อำนาจรัฐในการเดินตรวจตรา สอดส่อง และติดตามจับกุมผู้กระทำความผิดในเมืองยามค่ำคืน

ภาพที่ 5.4 โฆษณาหลอดไฟออสแรม (Osram Nitra)

ภาพนี้แสดงให้เห็นว่าแสงไฟเปรียบเสมือนตำรวจที่ทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืน
ดังนั้น การติดตั้งไฟฟ้าจึงช่วยรักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืนได้ในระดับหนึ่ง

ที่มา: Joachim Schlör, *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London 1840-1930*, p. 72.

การพัฒนากิจการตำรวจและกองตระเวนในเมืองกรุงเทพฯ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของสยามในสังคมเมืองสมัยใหม่และการพัฒนาประเทศในด้านความปลอดภัยหลังการทำสนธิสัญญา

³⁴⁷ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล ร.5 น. 8.1/187 ส่งรายงาน
มิสเตอร์ว่าที่ตำบลสะพานพิทยเสถียรไม่มีคอมไฟ ขอให้มีขึ้น (6-11 ตุลาคม ร.ศ. 118).

เบาวีริง เมื่อกรุงเทพฯ ได้กลายมาเป็นเมืองท่าการค้าและเป็นศูนย์รวมของคนหลากหลายเชื้อชาติ และต่างชนิด กอปรกับการรักษาความปลอดภัยในเมืองกรุงเทพฯ สมัยจารีตยังขาดประสิทธิภาพ ดังนั้น รัชกาลที่ 4 จึงทรงมีพระราชดำริให้มีการจัดตั้งกองรักษาความปลอดภัยอย่างตำรวจในต่างประเทศขึ้นเรียกว่ากองโพลิศในปี พ.ศ. 2403 และได้จ้างกัปตันซามูเอล โจเซฟ เบิร์ด เอ็มส์ (Captain Samuel Joseph Bird Ames) มาเป็นผู้ดูแลในปี พ.ศ. 2405 กองโพลิศนี้มีชื่อเต็มๆ ว่า “กองโพลิศคอนสเทเบิล” (Police Constable) ตั้งที่ทำงานอยู่ใกล้กับโรงกระทะก่อนจะย้ายไปอยู่สามแยกต้นประดู่ จึงถูกเรียกว่ากองโพลิศสามแยกหรือชากี้โล่ว พลโพลิศได้เริ่มปฏิบัติหน้าที่รักษาการครั้งแรกในท้องที่สำเพ็ง พอถึงปี พ.ศ. 2412 รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตรับผิดชอบเดิมของกองโพลิศออกไปทั่วมณฑลกรุงเทพฯ และให้เปลี่ยนชื่อเรียกใหม่ว่ากองโพลิศแทนกองโพลิศคอนสเทเบิล และโปรดเกล้าฯ ให้วางขนบธรรมเนียมหน้าที่ของโพลิศที่พึงปฏิบัติไว้ใน “กฎหมายโพลิศ” 53 ข้อ ปี พ.ศ. 2418 ครั้นถึงปี พ.ศ. 2420 จึงเปลี่ยนชื่อจากกองโพลิศเป็นกองตระเวน³⁴⁸

หลวงบุรุษประชาภิรมย์ (ก๊ นุณชัยฐิติ) เขียนถึงโพลิศและการปฏิบัติงานของโพลิศในพระนครในปี พ.ศ. 2418 ไว้ว่า

“ในธานีมีอีกโขพวกโพลิศ	เที่ยวสถิตเรียงรายทางซ้ายขวา
ดาบสะพายคล้ายทหารชาญศักดา	เฝ้าตรวจตราตามถนนจับคนพาล
แม้เป็นผู้ใดใจทะนงทำองอาจ	ชกวิวาทตั้งเถียงกันเสียงฉาน
ก็มัดมือขื่อจำทำประจาน	ไปส่งศาลที่ตำแหน่งแห่งชำระ
ถึงคำคืนคืนดึกสว่างแจ้ง	เปนขามแบ่งผลัดระวางทั่วจังหวะ
ประชาราษฎร์กลาดกลาถึงกาละ	ทุคิยะขามให้จุดไฟเดิน
สารพัดศัตรูโจรผู้ร้าย	ก็กลาดกลาเคลื่อนทางไปห่างเหิน
ตลาดตรอกชอกถนนคนดำเนิน	แสนเจริญสุขประชากร” ³⁴⁹

หน้าที่ของพลโพลิศที่ปรากฏจากบทกลอนข้างต้นคือต้องเฝ้าตรวจตราอยู่ตามถนนหนทาง ทั้งกลางวันและกลางคืน เนื่องจากกฎหมายโพลิศได้กำหนดอำนาจหน้าที่ให้พลโพลิศดูแลความสงบเรียบร้อยเฉพาะในพื้นที่ถนนเท่านั้น ส่วนพื้นที่นอกเหนือจากถนนได้มอบหมายให้อยู่ในความรับผิดชอบของกองตระเวนซ้ายขวา³⁵⁰ แสดงให้เห็นว่าถนนเริ่มกลายเป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง

³⁴⁸ รสสุคนธ์ จรัสศรี, “บทบาทของข้าราชการชาวต่างประเทศในกรมตำรวจในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 21-35.

³⁴⁹ หลวงบุรุษประชาภิรมย์ (ก๊ นุณชัยฐิติ), นิราศระยะทางตั้งแต่จันทบุรีจนถึงกรุงเทพฯ, หน้า 34-35.

³⁵⁰ ทวีศักดิ์ สุภษา, “การจัดการและบทบาทของตำรวจในมณฑลกรุงเทพฯ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520), หน้า 75-80.

สมัยใหม่ที่ไม่มีความปลอดภัยและเป็นพื้นที่สำคัญที่รัฐต้องเข้าไปจัดการดูแล พล โปลิสที่จ้างเข้ามาทำหน้าที่ดูแลถนนต่างๆ ในระยะแรกนี้เป็นคนต่างชาติ ได้แก่ แคมมลาและแขกอินเดียที่เคยเป็นลูกเรือของกัปตันเอมส์ รวมถึงคนที่เคยเป็นคนตระเวนในอินเดียและสิงคโปร์มาก่อน ต่อมาภายหลังจึงได้จ้างคนไทย เช่น นายอาด นายพ่วง นายเอี่ยม นายพลอย นายจัน มาเป็นพล โปลิส³⁵¹ พล โปลิสส่วนใหญ่มักเป็นไพร่ ทาส ข้าราชการที่หนีมาหารายได้พิเศษจากเงินเดือน โปลิส นักโทษ ทหาร รวมถึงพวกพม่าที่คอกกระบือกับพวกกองมอญ น่าสังเกตว่าคนไทยส่วนใหญ่ไม่นิยมและเลื่อมใสในอาชีพ โปลิส เพราะถือว่าเป็นคนเฝ้าตามท้องที่และต้องอยู่ภายใต้ข้อบังคับอันเข้มงวดของกองโปลิส³⁵²

ครั้นถึงทศวรรษที่ 2430 ในปี พ.ศ. 2433 ได้มีการรวมกองโปลิสเข้ากับกองตระเวนและปรับปรุงการดำเนินงานด้านรักษาความปลอดภัยไม่ให้ซ้ำซ้อนกันและให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เหตุผลหนึ่งเป็นเพราะ โปลิสในกรุงเทพฯ ยังรักษาการตามหน้าที่ได้ไม่ดี³⁵³ หน้าที่ของโปลิสหรือคนตระเวนในยามค่ำคืนที่ระบุนิวไวนปี พ.ศ. 2433 อาจสรุปได้คือ เป็นผู้ป้องกันอันตรายชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของราษฎร ต้องรู้จักถนนหนทางตรอกซอกซอยในท้องที่ที่ตนรักษาเป็นอย่างดี เดินตรวจยามในท้องที่ที่รักษา เดินตรวจดูประตูหน้าต่างบ้านเรือนของราษฎรว่าปิดมิดชิดหรือไม่ ตักเตือนราษฎรไม่ให้กระทำความผิด เกือบของได้แล้วคืนเจ้าของ ช่วยจับสัตว์พลัดเจ้าของที่เดินมาในถนนเพื่อไม่ให้กีดขวางทางรถทางคนเดิน ช่วยคนที่มีทุกข์ร้อนต่างๆ เช่น คนเจ็บป่วย คนหลงทาง คนบาดเจ็บจากการวิวาทตีกันหรือรถทับหรือม้าเหยียบ คนที่ถึงแก่ความตายด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น ช่วยดับเพลิงไหม้ เป็นผู้คุมและรักษานักโทษที่จะส่งไปในที่ต่างๆ³⁵⁴ จึงเห็นได้ว่าหน้าที่ของคนตระเวנדังกล่าวมีส่วนทำให้ชีวิตยามค่ำคืนในเมืองกรุงเทพฯ ดำเนินไปได้

ในยามค่ำคืนคนตระเวนจะเดินถือไม้กระบองทำด้วยสีแดง พร้อมนกหวีด และ โคมตาโค (น่าจะเป็นตะเกียงรั้ว) ตรวจตราตามถนนต่างๆ โดยเดินในริมเงาบ้านเรือนหรือต้นไม้ ไม่เดินกลางถนนให้เห็นตัวถนัด และทำเสียงเจิบ เพื่อจะได้ด้อมมองจับกุมผู้ร้าย³⁵⁵ นอกจากนี้ยังมีคนตระเวนอยู่ประจำพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ ถนนที่เป็นทางแยกและตรอกที่เป็นทางรถหรือทางคนเดินไปมา

³⁵¹ สารบัญชีก่อนหน้า 2 คือราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์ กรุงเทพมหานคร, หน้า 49, 51, 60.

³⁵² ทวีศักดิ์ สุภษา, “การจัดการและบทบาทของตำรวจในมณฑลกรุงเทพฯ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” หน้า 75-80.

³⁵³ รสสุคนธ์ จรัสศรี, “บทบาทของข้าราชการชาวต่างประเทศในกรมตำรวจในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์,” หน้า 35-46.

³⁵⁴ กรมพระนเรศวรฤทธิ์, การจัดกิจการตำรวจกรมกองตระเวนในรัชกาลที่ 5 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2509), หน้า 39-41 และ 206-218.

³⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214-217.

โรงบ่อนและโรงเล่นการพนันต่างๆ โรงละคร โรงจิว และโรงการละเล่นต่างๆ ตลาดซื้อขายของ
โรงรับจำนำ อย่างน้อยพื้นที่ละหนึ่งคน คนตระเวนถูกห้ามเข้าไปในโรงเรียนและโรงงานต่างๆ คือ
โรงงานขายสุรายาฝิ่น โรงข้าวแกง และโรงหญิงนครโสเภณี เว้นเสียแต่มีราชการที่จำเป็นกับฝนตก
หนักแล้วต้องการหลบฝนเท่านั้น แต่ก็ห้ามเข้าไปหลบฝนที่โรงบ่อน โรงขายสุรา โรงยาฝิ่น โรงข้าว
แกง และโรงหญิงนครโสเภณี³⁵⁶

การปรับปรุงกิจการตำรวจหรือกองตระเวนทำให้เกิดผลดีต่อการรักษาความปลอดภัยใน
ยามค่ำคืนของเมืองกรุงเทพฯ ในบางพื้นที่มากขึ้น เช่นที่บริเวณท่าเตียน ตั้งแต่กองรักษาเปลี่ยนเจ้า
พนักงานย้ายหน้าที่กัน นายสุน นายหมวดสอดส่องได้รับการพื้นที่แถบนั้นเป็นการเรียบร้อย แม้
เจ้าของโรงงานจะเปลอบ้างก็ไม่เป็นอะไร เพราะความเดือดร้อนเช่นก่อนๆ นั้นชบเซาลง³⁵⁷ แต่
สำหรับบางพื้นที่ก็ได้มีคำวิพากษ์วิจารณ์ถึงการทำงานของคนตระเวนว่าไม่ค่อยไปตรวจตราหรือ
สอดแนม เช่นที่บ้านทวายมีผู้ร้องเรียนว่าไม่มีพลตระเวนเข้าไปสืบดูพฤติกรรมของพวกบังเซนต์ที่ท่า
กันในทุกๆ คืน³⁵⁸ หรือท้องที่ถนนวรจักรยังมีพลตระเวนดูแลไม่เพียงพอ³⁵⁹ ส่วนแถววัดเครือวัลย์ วัด
กลาง และสะพานยาวได้มีคนร้ายมั่วสุมกันทำร้ายคนเดินทางอยู่เสมอ พลตระเวนควรไปตรวจตรา
เป็นประจำเพราะถ้าไม่ไปตรวจคนร้ายก็กลับมาอีก³⁶⁰ และถนนที่ตัดเสร็จแล้วหลายแห่งก็ไม่มีพล
ตระเวนไปเดินตรวจตรารักษาความปลอดภัย³⁶¹ จากคำวิพากษ์วิจารณ์และการแสดงความคิดเห็น
เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืนของพลตระเวนยังไม่ทั่วถึงทุก
พื้นที่ของเมือง อาจเป็นเพราะความบกพร่องในหน้าที่ การบริหารจัดการที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ
หรือการขาดกำลังพลตระเวนที่เพียงพอ เหตุผลต่างๆ นี้ทำให้ต่อมาในทศวรรษที่ 2460-2480 ปัญหา
การรักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืนของคนตระเวนยังคงดำรงอยู่เช่นเดิม

การปฏิบัติหน้าที่รักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืนบนท้องถนนของคนตระเวนในเมือง
กรุงเทพฯ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นมาปรากฏว่าได้มีการร้องขอให้เพิ่มกำลังตำรวจเวลา
กลางคืนให้มากขึ้น³⁶² ในขณะเดียวกันปัญหาการรักษาการณ์ตามพื้นที่ต่างๆ ก็ยังมีอยู่เช่นเดิม ดังมี
ข่าวลงในหน้าหนังสือพิมพ์ว่าแถวตำบลตรอกไก่ อำเภอบ้านทวาย ในเวลากลางคืนมักมีข่าวเรื่อง
แย่งชิงทรัพย์และวิ่งราวซุกซม แต่ยังไม่มีการเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปรักษาการณ์³⁶³ การทำงานรักษาความ

³⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-59.

³⁵⁷ “พากันชมว่าดี,” บางกอกไทม์ (วันจันทร์ที่ 30 ตุลาคม ร.ศ. 118).

³⁵⁸ “กองสอดแนม,” บางกอกไทม์ (วันอังคารที่ 9 พฤษภาคม ร.ศ. 118).

³⁵⁹ “คนร้ายซุ่มเพราะไม่มีคอม,” บางกอกไทม์ (วันอังคารที่ 12 ธันวาคม ร.ศ. 118).

³⁶⁰ “ฝั่งโน้นไม่หมดคนเก่งเพราะอะไร,” หนังสือพิมพ์ไทย (วันเสาร์ที่ 30 มกราคม ร.ศ. 127).

³⁶¹ “ถนนไม่มีพลตระเวน,” บางกอกไทม์ (วันศุกร์ที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 118).

³⁶² “เพิ่มเติมกำลังตำรวจ,” สยามราษฎร์ (วันเสาร์ที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2466): 3.

³⁶³ “ซุกซมใหญ่เสียแล้ว,” สยามราษฎร์ (วันศุกร์ที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2464): 4.

ปลอดภัยในยามค้าคีนของตำรวจหรือคนตระเวนนี้ได้มีผู้เสนอความเห็นว่ สาเหตุที่คนร้ายชุกชมในยามค้าคีนเป็นเพราะตำรวจขาดไหวพริบปฏิภาณและความคิดความอ่านอย่างรอบคอบ ตำรวจจำเป็นต้องมีความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับคนในท้องที่เป็นอย่างดี ดังความว่

“เหตุที่ผู้ร้ายชุกเพราะเกี่ยวกับไหวพริบและความรู้รอบคอบ ซึ่งตำรวจจะต้องกระทำให้ได้อย่างชำชองหรือควรตั้งเป็นข้อบังคับเลขที่เด็ขว รู้สำนักหลักฐานของคนในท้องที่ รู้อาชีพ รู้ความประพฤตินิสัยใจคอว่าเป็นนักเลงหัวไม้ นักเลงพนัน นักเลงเที่ยวกลางคีน หรือเป็นคนค้าขายธรรมดา บางตำบลมีช่องโสเภณี ท้องที่ที่มีคนจีนมาก ๆ มีเด็กชายรุ่น ๆ หนุ่มพวกหนึ่งซึ่งมีพฤติกรรมนักเลงหัวไม้”³⁶⁴

หลักฐานจากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ต่างๆ ที่เสนอข่าวเกี่ยวกับการจัดการรักษาความปลอดภัยในยามค้าคีนของตำรวจในเมืองกรุงเทพฯ ระหว่างทศวรรษที่ 2420-2480 แสดงให้เห็นว่า ยังไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร แต่กระนั้นก็ตามการปรับปรุงกิจการตำรวจของรัฐในช่วงเวลานี้และรวมถึงการพัฒนาแสงไฟก็ทำให้เห็นถึงความพยายามของรัฐต่อการปรับตัวและการพัฒนาเมืองกรุงเทพฯ ให้ก้าวไปสู่ความเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่ที่มีความปลอดภัยในยามค้าคีนเพื่อให้นักกรุงเทพฯ ดำเนินชีวิตยามค้าคีนไปได้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของการกลายสภาพไปสู่ความเป็นเมืองกลางคีนในทศวรรษที่ 2460

5.8 สรุป

การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ในประเด็นต่างๆ ระหว่างทศวรรษที่ 2420-2480 นับตั้งแต่การแต่งกาย อาชีพ ชนชั้น เพศ วัฒนธรรมการกิน ค่านิยมของสังคม และความมั่นคงปลอดภัยในยามค้าคีน ภายได้กรอบความคิดของเวลาและพื้นที่ที่กลางคีนในโลกสมัยใหม่ทำให้เห็นได้ว่า ในด้านการแต่งกาย สามารถแบ่งชุดเครื่องแต่งกายออกตามเวลาและพื้นที่ที่ทำกิจกรรมเป็นชุดสำหรับใส่อยู่บ้านและนอกบ้านในยามค้าคีน ที่สำคัญคือชุดเครื่องแต่งกายนอกบ้านในยามค้าคีนที่ได้ทำให้เมืองกรุงเทพฯ ยามค้าคีนมีสีสันสมเป็นเมืองกลางคีน ในด้านอาชีพ เวลาและพื้นที่กลางคีนคือช่วงเวลาแห่งการแสวงหารายได้และการเลี้ยงชีพของคนชั้นล่าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีนและแขกฮินดู จนทศวรรษที่ 2460 ได้เกิดอาชีพกลางคีนใหม่ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเป็นเมืองกลางคีนคืออาชีพที่ให้ความบันเทิงทางกามารมณ์ตามสถานบันเทิงเรีงรมย์แห่งใหม่ของเมือง

จากหลักฐานเรื่องการแต่งกายและอาชีพในยามค้าคีนสังเกตได้ว่าพื้นที่เมืองยามค้าคีนในกรุงเทพฯ มีคนหลากหลายชนชั้นเข้าไปใช้พื้นที่ เป็นผลให้มีการปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นต่างๆ โดยเฉพาะชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างในพื้นที่สาธารณะกลางคีนของเมืองโดยเฉพาะถนน

³⁶⁴ “ข่าวเบ็ดเตล็ด,” สยามราษฎร์ (วันอังคารที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2466): 6.

กับโรงภาพยนตร์ เช่นเดียวกับเรื่องเทศที่ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นไปเริ่มมีความหลากหลายทางเพศของผู้ใช้พื้นที่เมืองยามค่ำคีนมากขึ้น เมื่อผู้หญิงได้รับโอกาสใหม่ให้ปรากฏตัวอยู่ในพื้นที่กลางคืนของเมืองร่วมกับผู้ชายได้ ส่งผลให้มีการเปิดกว้างทางความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิง ทว่าสำหรับคนเพศเดียวกันแล้วแม้ยังไม่ได้มีการเปิดกว้างทางเพศ แต่พื้นที่กลางคืนก็เป็นพื้นที่เสรีที่ปลอดภัยที่ให้พวกเขาได้แสดงตัวตนและความต้องการที่อยู่นอกกรอบของสังคม นอกจากนั้นในทศวรรษที่ 2460 ยังมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการกินที่คนชั้นสูงและคนชั้นกลางนิยมออกมากินอาหารมื้อค่ำและอาหารว่างนอกบ้านกันมากขึ้น จนทำให้เห็นความเคลื่อนไหวจากการใช้ชีวิตยามค่ำคีนนอกบ้านด้วยการเที่ยวเตร่ในพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ แต่กระนั้นก็ตามคนส่วนใหญ่ในสังคมกรุงเทพฯ ก็มีค่านิยมในแง่ลบต่อการเที่ยวเตร่และการใช้ชีวิตยามค่ำคีนนอกบ้านไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเที่ยวเตร่ในทางอบายมุข แต่การเที่ยวเตร่และการใช้ชีวิตยามค่ำคีนในพื้นที่กลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ จะดำเนินไปไม่ได้เลยหากปราศจากการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยจากรัฐผ่านการติดตั้งไฟฟ้าที่ให้ความสว่างตามถนนหนทางและการจัดการระบบตำรวจให้มีประสิทธิภาพตามมาตรฐานของโลกสมัยใหม่ เพราะพื้นที่กลางคืนของเมืองโดยปกติแล้วเป็นพื้นที่ที่ไม่มีความปลอดภัยสำหรับการใช้ชีวิตยามค่ำคีนนอกบ้าน

เรื่องราวหลายฉากของชีวิตยามค่ำคีนในกรุงเทพฯ ราวทศวรรษที่ 2420-2480 กับการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ในประเด็นต่างๆ ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าชีวิตยามค่ำคีนมีมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างชีวิตของคนกรุงเทพฯ กับธรรมชาติของกลางคืน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับวัตถุสิ่งของสำหรับการบริโภคในโลกสมัยใหม่ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างชีวิตของคนกรุงเทพฯ ด้วยกันเอง ที่แสดงให้เห็นชีวิตยามค่ำคีนในกรุงเทพฯ แบบสังคมเมืองสมัยใหม่และการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนในทศวรรษที่ 2460